તત્ત્વાર્શ-ઉષા

Joss BR LOITORS IN

નાનદિવાકર પ.પૂ.આ.લ.શ્રી વિ. ભુવનભાનુ સૂરી સરજી પાસા

: પ્રકાશક :

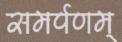
ยโตรเ

Jain

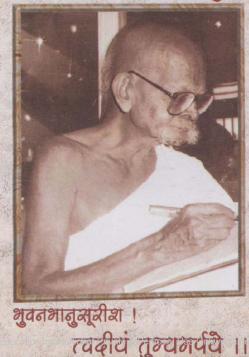
CONTROL CONTROL ON THE ONLY WW. Jainelibrary.org

પૂ.આ.ભુવનભાનુસૂરિજી પૂ.આ. પ્રેમસૂરિજી પૂ.પં. પશ્चવિજયજી

ain Education International Private & Personal Use Onkww.jainelibrary.ord

ज्ञान-दर्शन-चारित्रो-पासक ! मोक्षकामुक ! ।

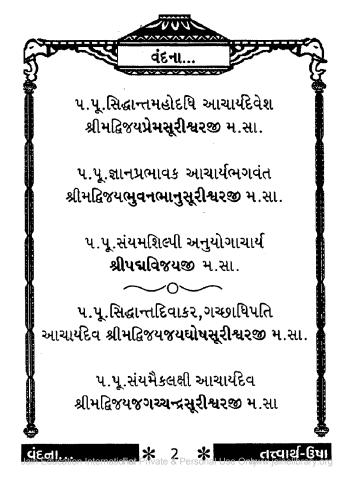

कुन्दिन्दु गोक्खीर-तुसार-वन्ना सरोज-हत्था कमले निसन्ना । वाओसरि पुत्थयवग्ग-हत्था, Jain Educage मधा अम्ह स्वान्यसंखाल्य सिक्षा (Amelibrary.org नमोत्यु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स । नमो नम: श्रीगुरुप्रेमसूरये

(શ્રેષ્ઠ સંગ્રહકાર પુજ્ય પરમર્ષિ ભગવાનુ શ્રી **ઉમાસ્વાતિજી વાચક** વિરચિત શ્રી **તત્ત્વાર્થા**-**ધિગમ** મહાશાસ્ર અને સંક્ષિપ્ત સમજુતી-અર્થ) -: અર્થાલેખક :-મુનિ શ્રી ભાનુવિજ્યજી (પ.આ.ભ.શ્રી.વિ.ભવનભાનસરીશ્વરજી મ.સા.) -: પ્રેરક :-પૂ.આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્વિજય અભયચન્દ્રસરિજી મ.સા. -: સંપાદક :-મુનિ હીર વિજય

> -**: પ્રકાશક :**-દિવ્યદર્શનટસ્ટ - ધોળકા.

Jain Education InternationFiat Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

(R) $2 \in \mathcal{V} \in \mathcal{C} \cup (M) \subset \mathcal{C} \cup \mathcal{C}$ E-mail - jayjinendra90@yahoo.com

નવરંગપુરા, અમદાવાદ-૧૪. ફોન : (0) ૨૫૬૨૧૬૨૩

-: મુદ્રક :-

જય જિનેન્દ્ર પ્રાફીક્સ (નીતીન શાહ) ૩૦, સ્વાતી સોસાયટી, સેંટ ઝેવિયર્સ હાઈસ્કલ રોડ,

મલ્ય : ૫૪-૦૦ ₹

"સિદ્ધાચલ" સેન્ટ એન્સ સ્કુલ સામે, હીરાજૈન સોસાયટી, સાબરમતી, અમદાવાદ-૫.

2) બાબુભાઈ સરેમલજી બેડાવાલા (મો.) 94265 85904

1) દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ C∖o.ક્રમારપાળ વી. શાહ ૩૯.કલિકંડ સોસાયટી, ધોળકા-૩૮૭૮૧૦.

-: પ્રાપ્તિસ્થાન :-

તેઓશ્રીનો ''૯૯''મો જન્મ દીવસ

સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દી વર્ષે, અષાઢ સદ - ૯

પ.પૂ.અનુયોગાચાર્ય **શ્રીપદ્મવિજય**જીમ.સા.ની

-: સ્મૃતિ વિશેષ :-

વી.સં.૨૫૩૭

વિ.સં. ૨૦૬૭

સબહુમાન

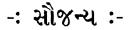
સમર્પણ

પરમારાધ્યપાદ પરમતારક પરમોપકારી ગુરુદેવ સિદ્ધાન્તમહોદધિ આચાર્યપુંગવશ્રી વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા !

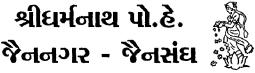
અનેકની જેમ શિશુને આપે ભીમ ભવપાશમાંથી ઉગારી, ચારિત્ર સાથે સિદ્ધાન્ત, ન્યાય આદિ અધ્યયન પ્રસાદી આપી, એના અપ્રતિકાર્ય ઋજ્ઞને યત્કિચિંત્ ફેડવાની ભ્રાન્તિમાં

આ તત્ત્વાર્થ-ઉષા શ્રીમદ્ને નમ્રભાવે અર્પું છું -ચરણરજ ભાનવિજય.

International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

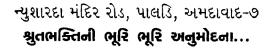

સૂરિમંત્રસમારાધક-વિદ્વદ્વર્ય પ.પૂ.આ.ભ. શ્રીમદ્વિજય **અભયચન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મ.સા. ની પ્રેરણાથી

<u>सों भुल्ख</u> *** 5 * तार्ट्यार्थ-ઉधा** Jain Education Internatio**n**al Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

"સમક્તિવિણ ચારિત્ર નહિ, ચારિત્રવિણ નહિ મુક્તિ રે"

મોક્ષ એ શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ છે, જ્ઞાનીઓએ એ શુદ્ધ આત્મસ્વભાવના કારણરૂપે સર્વપાપો ના વિરામરૂપ ચારિત્ર ધર્મ બતાવ્યો છે. જે ચારિત્રનું મૂળ સમકિત છે. મોક્ષની ઝંખના કે ચારિત્રની ઝંખના સાચી શુદ્ધ ત્યારે જ ગણાય જો સમકિતની ઝંખના હોય.

શું છે આ સમકિત ? એની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થાય, સમકિતનું મૂળ આધાર કોણ ?

મહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજય મહારાજ સમકિતના સડસઠ બોલની સજ્ઝાયમાં સર્વ પ્રથમ ૪ સંદહણા બતાવે છે. એ ચારમાં પહેલી સદહણા માટે જણાવે છે કે-

''ચઉવિણ સદહણાતિહાં જીવાદિક પરમત્થોરે,

પ્રવચન માંહે ભાખિયા લિજે તેહનો અત્થોરે.''

તેહનો અર્થ વિચાર કરવો પહેલી સદહણા કહી તાત્પર્ય એ છે કે જિનેશ્વર ભગવંતોએ જીવ. અજીવ, આદિ જે નવતત્ત્વ પ્રવચન=શાસ્ત્રમાં બતાવ્યા છે તેના અર્થનો વિચાર-ચિંતન આદિ કરવું તે સમકિતનો પાયો-મૂળ-આધાર છે એ નવતત્ત્વના વિચાર માટેનો એક પ્રબળ

તત્ત્વાર્શ-ઉપ

આધાર એ છે "તત્ત્વાર્થસૂત્ર"

પૂર્વધર મહાજ્ઞાની પુરુષ ઉ<mark>માસ્વાતિ મહારાજા</mark>એ રચેલ તત્ત્વાર્થસૂત્રનો આધાર લઈ નવતત્ત્વનો અર્થ વિચાર કરવા એ સમકિત મૂળ આધાર છે.

એ મૂળ સૂત્રો સંસ્કૃત ભાષામાં છે. સંસ્કૃત ભાષાથી અજાશ કે સંસ્કૃત ભાષાના જાશ માટેય ક્યાંરેક અર્થગંભીર સૂત્રના અર્થ-સામાન્ય અર્થ સુધી પહોંચવું દુષ્કર બની શકે છે એમ છતાં સમકિત ભૂખ્યા જીવને એના વગર ચેન કેમ જ પડે ?

પુષ્ટય નામધેય પ.પૂ.ગુરુદેવ આચાર્યભગવંત શ્રીભુવન-ભાનુસૂરિમ. પોતાના મુનિ પર્યાયમાં આજથી દજવર્ષ પૂર્વે (વિ.સ.૨૦૦૩માં) તત્ત્વાર્થસૂત્રોના સંક્ષિપ્ત અર્થ સરળ ગુજરાતિ ભાષામાં લખેલ કે જે "તત્ત્વાર્થ-ઉષા" નામની નાની બુકલેટ તેનું આ પુનઃ પ્રકાશન પૂજ્ય ગુરુદેવના જન્મશતાબ્દિ વર્ષના આલંબને અભ્યાસુ મુમુક્ષુના હસ્ત કમળમાં આવ્યું છે જેનો અભ્યાસ કરી સમક્તિની પ્રાપ્તિ-શુદ્ધિ કરી આપણે સૌ ઈષ્ટ એવા મોક્ષમાર્ગે આગળ વધીએ.

વિ.સં. ૨૦૬૭ ભગવાનનગરનો ટેકરો અમદાવાદ

* 7 *

ા ાત્વાર્થ-ઉષા

પ્રસ્તાવના

પરમ ગુરુદેવશ્રીએ ૬૪વર્ષ પૂર્વે તત્ત્વાર્થ-ઉષાના નામે ૧૦ અધ્યાયના સૂત્રાનો અનુવાદ કરી પ્રગટ કરેલ જે અનેક ભવ્યાત્માને ઉપકારક બનેલ છે.

હવે પુનઃ પ્રકાશન પ્રસંગે **તત્ત્વાર્થ કારિકાનો પણ અર્થ સાથે સમાવેશ કરાય** તો વધુ ઉપયોગી બને તેવું સૂચન પ્રાપ્ત થવાથી તે પ્રમાશે તૈયાર કરેલ છે. જે પરિશિષ્ટ સ્વરૂપે સમાવિષ્ટ છે.

વિ.સં.૨૦૬૭-અષાડવદ-૨થી જૈનનગર - જૈનસંધમાં ચાતુર્માસ દરમ્યાન તત્ત્વાર્થગ્રંથના આધારે પ્રવચન થાય તેમાં પુસ્તિકા દરેકને આપવામાં આવે તો પુનરાવર્તન-અનુપ્રેક્ષા વિશેષરૂપે કરી શકે એ હેતુથી તત્ત્વાર્થ-ઉષા પુનઃ પ્રકાશિત થઈ રહેલ છે.

આ ગ્રંથના સંપાદનમાં દિલચસ્પીથી ખંત પૂર્વક વિશિષ્ટ ભોગ આપીને મુનિશ્રીહીરવિજયજીએ જ્ઞાનોપાસના સાથે ગુરુભક્તિ પણ કરી છે જે અનુમોદનીય છે.

ેં તેમજ આ ગ્રંથનો લાભે જૈનનગર - જૈનસંઘે ખુબ ઉલ્લાસથી લીધો છે તે પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

અંતે તત્ત્વના અર્થને પામીને આંતર કષાયો અને વિષયોથી મુક્ત બની પરમ પદની પ્રાપ્તિ સહુ કોઈ કરે એ જ એક મંગલ કામના.

વિ.સં.૨૦૬૭, અષાડવદ-૧ | લિ.આચાર્ય જૈનનગર - જૈનસંઘ | વિજયઅભયચન્દ્રસૂરિ

aleiu Afrikanatorat Prate Sperska Use Ontwork and Article

શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ શાસ્ત્ર રૂપી સૂર્યમાંથી પ્રગટેલ અતિસંક્ષિપ્ત સૂચક સમજુતી-અર્થને અહીં શ્રી 'તત્ત્વાર્થ-ઉષા' એ ઉપનામ આપ્યું છે.

શ્રી તત્ત્વાર્થ શાસ્ત્ર એટલે પાતાલકૂપસમાં 'પૂર્વો' અને પ્રમાણ નય-ભંગી આદિ મહારત્નોથી અલંકૃત શ્રો જૈન શ્રુતસાગરને અવગાહવા માટેનો જાણે એક આરો. એમાં ઉતરવાથી વિશ્વના તત્ત્વોનો વિપુલ બોધ થવા સાથે જીવનનો ઉત્તમ કર્તવ્ય-માર્ગ સૂઝે છે.

આ શાસ્ત્રમાં મુખ્ય અભિધેય સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, જીવ-અજીવ-વગેરે તત્ત્વો અને ચારિત્ર છે. પ્રમાણ અને પ્રમેય ઉભયનો પ્રતિપાદક આ ગ્રંથ ખરેખર ! સંક્ષેપમાં શ્રી જૈન દર્શનના મૌલિક વાચ્યોનો સંગ્રહ-ગ્રંથ છે. આ અને આવા બીજા ગ્રંથો ગ્રંથકારને હૈમવ્યાકરણ જેવામાં ઉત્કૃષ્ટ સંગ્રહકાર તરીકેની ખ્યાતિ અર્પે છે. આ શાસ્ત્રનું વિશેષ વિષયદર્શન આની સાથેની વિષય-નોંધમાંથી થઈ શકાશે.

મહાવ્યાકરણની છટાથી રચાયેલા અને બહુ સહેલાઈથી કંઠે કરી શકાય એવા ટૂંકા રોચક સૂત્રોના સમૂહમય આ ગ્રંથને ગ્રંથકાર પોતેજ 'તત્ત્વાર્થા-ધિગમ' નામના શાસ્ત્ર તરીકે નિર્દેશે છે. પ્રૌઢતાર્કિક પ્રખર દર્શનવિવેચક મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજ્યજી મહારાજ આને 'તત્ત્વાર્થમહાશાસ્ત્ર કહી શ્રેષ્ટ અનુયોગ-દ્રવ્યાનુયોગ-નું પ્રબળ સાધન ગણે છે.

શ્રી તત્ત્વાર્થ શાસ્ત્રના રચયિતા પાંચસો પ્રકરણકાર વાચકવર્ય્ય (પૂર્વધર) પરમર્ષિ ભગવાન શ્રી ઉમાસ્વાતિજી મહારાજ છે. ઉચ્ચ નાગરી શાખાને વિભૂષિત કરનાર આ મહાપુરુષનો ચોક્કસ સત્તાકાલ જાણી શકતો નથી; છતાં એમની શ્રેષ્ઠ કૃતિઓ, અને એના ઉપર ૧૪૪૪ ગ્રંથના પ્રણેતા ભગવાન્ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ જેવાઓએ કરેલી પ્રૌઢ વ્યાખ્યા દ્વારા એમનું અલૌકિક પાંડિત્ય અને પૂર્વોનું જ્ઞાતૃત્વ સૂચિત થાય છે. સ્વોપજ્ઞ ભાષ્યના અંતેની

NISSING International State 19ers to Use Ontwork 192-981

પ્રશસ્તિમાંજ (i) વાચક (પૂર્વવેત્તા) બનવા માટે માત્ર અગીઆર અંગના જ્ઞાતા એવા સ્વગુરૂને બદલે વાચક-પૂર્વધર એવા ક્ષમણ મૂલાચાર્યની પાસે કરવા પડેલા અધ્યયનનો નિર્દેશ અને (ii) દીક્ષાગુરૂને 'વાચક' વિશેષણ ન આપતાં વિદ્યાગુરૂને આપેલું 'વાચક' વિશેષણ-આ બે મુદ્દા એમને 'વાચક' વંશના નહિ, પણ 'વાચક' એટલે પૂર્વવેત્તા તરીકે સાબીત કરે છે.

આ શાસ્ત્રના સૂત્રોનો અહીં સૂચક સમજુતી-અર્થ કરવામાં આવ્યો છે. એમાં સ્થળે સ્થળે મૂકેલા અમુક અમુક પદો એ ગર્ભિત રહેલા વિશેષાર્થના સૂચક છે. અભ્યાસીએ' એના પર ખાસ ખ્યાલ રાખવાનો છે. સાક્ષાત્ શબ્દો ન છતાં, એનો ભાવ અમુક શબ્દોમાં સમાયો છે. એથી થોડા શબ્દોથી પણ ગ્રંથના વધુ ભાવનું મનન કરી શકાશે. જેમકે, અધ્યાય-૧ સૂત્ર-૧લામાં 'ત્રણજ' માં 'જ,' અને 'ભેગાં મળીને' સૂચવે છે કે ચોથું મોક્ષ સાધન કોઈ છે નહિ, અને ત્રણ પણ છૂટા રહીને મોક્ષસાધક નથી.

มารรยุต เช่นสายเวลา 🔭 11 🛠 เปรด อาน तत्त्वार्थ- 6ินเ

સૂત્ર ૩ની ઉષા સમ્યકત્વના બે પ્રકાર સુચવે છે, નહિ કે બે હેતુ. સૂ૦ ૩૩, 'ઉત્પાદ નાશ….' પદો 'સત્' ના સ્પષ્ટ અર્થને સુચવે છે. અ૦ ૨, સ૦ ૪માં, 'સર્વચારિત્ર' પદ સુચવે છે કે 'દેશ વિરતિ' નો ક્ષાયિકભાવ નથી. સૂ૦ ૨૨માં કોંસનું વાક્ય સિદ્ધાન્તસંમત એકેંદ્રિયનું શ્રુતઅજ્ઞાન મન વિના પણ કેવી રીતે ? તે સુચવે છે. અ૦ ૩, સુ૦ ૧૬ 'કર્મભૂમિ' ના પ્રસિદ્ધ અર્થ 'કૃષિવ્યાપારાદિ કર્મ-વાળી ભમિ'-સિવાયના બીજા અર્થને સચવે છે. અ૦ ૪ સુ૦૨ કૌંસ-વાક્ય 'આ સુત્ર દેવતાની હયાતીનું પ્રમાશ દર્શક પણ છે એ સૂચવે છે અ૦ ૫ સ૦ ૩ ની ઉષા સમાસના ૩-૫-૭મી વિભક્તિથી થતા વિગ્રહને, અને સુ૦ ૩૧ની ઉષા અનેક અર્થને દર્શાવે છે. અ૦ સ૦ ૪૦માં 'પરિણામરૂપે' કહીને ન્યાય-દર્શન આદિને માન્ય 'આધારાષેયભાવ'ની અસત્યતા સુચવી.

પ્રાક્કરાન

🔆 🕺 🕺 તત્ત્વાર્શ-ઉષા

અ૦ ૬ સૂ૦ ૧૦ 'ત્રણવાર ઠીક ન પુંજેલી' પદો-ન પુંજેલી, જેમતેમ પુંજેલી, ઠીક છતાં એક કે બે જ વાર પુંજેલી-આ ત્રણ પ્રકાર દુષ્પ્રમાર્જિતના સચવે છે. અ૦ ૮ સૂ૦ ૨૫ની ઉષા આઠ પ્રશ્નના ઉત્તર સૂચવે છે. અ૦ ૯ સૂ. ૨૨ માં છેલ્લા બે પ્રાયશ્ચિતના સ્થાને મુલ, અનવસ્થાપ્ય અને પારાંચિક ગણી કુલ ૧૦ પ્રાયશ્વિત સૂચવે છે...ઇત્યાદિ. જો કે આ ઉષામાં સ્વમતિની પટ્તા નથી પણ સૂત્ર ભાષ્ય અને સિદ્ધસેનીયાદિ ટીકાગ્રંથોની પ્રસાદી છે; છતાં અભ્યાસીને લક્ષમાં લાવવા પૂરતું આ સૂચન છે. એને સમજવા ગુરૂગમ આવશ્યક છે.

ઉતાવળ આદિના કારણે આ ઉષાના પ્રયત્નમાં કોઈ સ્થાને ઓછી વિગત, ક્યાંય સમાસાદિના ભાષાંતરને બદલે અનુકૂલ ભાવાર્થ વગેરે જણાશે.

પ્રાક્કરાન

પણ લેખકનો આવા આલેખનમાં કક્કો ઘુંટવાનો પ્રયત્ન હોઈ સંભવિત ત્રુટિઓ સુમાર્જ્ય અને ક્ષન્તવ્ય છે ઉમેદ છે કે લખવા શરૂ કરેલા વધુ વધુ વિસ્તારવાલા '**તત્ત્વાર્થ કિરણ'** અને 'તત્ત્વાર્થપ્રકાશ' માંની વિશેષ સ્પષ્ટ બોધકતા બાલ અભ્યાસીને પણ સહેલાઈથી તત્પાન કરાવે.

શ્રી જિનાજ્ઞાવિરુદ્ધ કોઈ પણ ઇક્તિનો મિથ્યાદુષ્કૃત દઈ વિરમું છું.

વિસનગર. વિ.સ. ૨૦૦૩ માગસર વદ - ૩ ભાનુવિજય.

પ્રથમાવૃત્તિ ઃ- વી.સ. ૨૪૭૩, વિ.સં. ૨૦૦૩ દ્વિતીયાવૃત્તિ ઃ- વી.સ. ૨૦૨૪, વિ.સં. ૨૦૫૪ તૃતીયાવૃત્તિ ઃ- વી.સ. ૨૫૩૭, વિ.સ. ૨૦૬૭

an Stand International Private and Standard Use Optimized and Standard Sta

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

વિષયનોંધ 🔆 🛪 15 🛠 તત્ત્વાર્થ-ઉષા

ાવષય- નાધ			
વિષય	સૂત્ર	પાનું.	
અધ્યાય-૧-દર્શન જ્ઞાન	૧-૩૫	१-१०	
મોક્ષમાર્ગ	٩	٩	
સમ્યગ્દર્શન	૨-૩	٩	
૭ તત્ત્વો		ર	
નિક્ષેપ	પ	૨	
બોધના ઉપાય	६-८	૨-૩	
સમ્યગ્જ્ઞાન	૯	3	
પ્રમાશ	૧૦-૧૨	૩-૪	
મતિજ્ઞાન	૧૩-૧૯	8-8	
શ્રુતજ્ઞાન	૨૦	Ę	
અવધિ૦	૨૧-૨૩	६-७	
મનઃપર્યાય૦	२४-२६	9-2	
જ્ઞાનોનાવિષય અને સ્વામિ	૨૭-૩૧	८-७	
સત્-અસત્જ્ઞાન	૩૨-૩૩	૯	
નય	૩૪-૩૫	٩٥	

โลงมา - - - - - มัย

વિષચનોંધ તત્ત્વાર્થ-ઉષા 16 米 n International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

ж

i chan, Sacar		ιU	1110
જીવનું લક્ષણ		6-6	૧૩
જીવના પ્રકાર		१०-१४	૧૪-૧૫
પ'ઇંદ્રિયોદ્રવ્યભાવવિષ	ય-સ્વામી	૧૫-૨૫	૧૫-૧૮
વિગ્રહ ગતિ		૨૬-૩૧	१८-१७
ં પ્રકારે જન્મ,૩ યો	નિત્રય	૩૨-૩૬	૨૦-૨૧
પ-શરીર		૩૭-૪૯	૨૧-૨૪
વેદ-સ્વામિ		૫૦-૫૧	૨૪-૨૫
અફર આયુષ્માન્		પર	રપ
અધ્યાય-૩-અધોમધ્યલ	હો ક	१-१८	૨૬-૩૧
નરકપૃથ્વી		٩	२६
નરક, દુઃખ, આયુ		१ -ह	२६-२८
મધ્યલોર્કે દિપસમુદ્ર		9-८	૨૮
મેરુ		12	રહ
ક્ષેત્રો, પર્વતો		१०-१उ	૨૯-૩૦
મનુષ્યો		૧૪-૧૫	30
કર્મભૂમિ		१६	૩૧
મનુષ્ય-તિર્યંચ આયુ		१७-१८	૩૧
અર્ધ્યાય-૪-દેવ 🦷		૧-પ૩	૩૨-૪૫
દેવનિકાય		૧-૨	૩૨

સૂત્ર

પાનું.

૧-૫૨ ૧૧-૨૫

9-9 99-93

વિષય

૫ ભાવો. જીવસ્વરૂપ

અધ્યાય-૨-જીવ

<u>โต้หรอกโย</u> * 17 * ดาเตาย์-6ุหา Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

વિષય	સૂત્ર	પાનું.
પ્રત્યેકનો ભેદ-અંક	З	૩૨
દેવ પરિવાર, લેશ્યા	୫-୬	33-38
કામસુખ	८-१०	૩૫
ભ૦વ્યં૦જયો૦ભેદ	११-१उ	૩૫-૩૬
વૈમાનિક-પ્રકાર-તારતમ્ય લેશ્યા	૧૭-૨૪	૩૭-૩૯
લોકાન્તિક	૨૫-૩૬	૩૯
અનુત્તર	૨૭	૩૯
તિર્યંચ કોણ ?	૨૮	80
ભ૦વૈ૦ઉત્કૃષ્ટ આયુ	૨૯-૩૮	80-85
ભ૦વૈ૦વ્યં૦નારક જઘન્ય આયુ	૩૯-૪૬	४२-४३
વ્યં૦જયો૦આયુ	૪૭-૫૩	૪૪-૪૫
અધ્યાય-૫-અજીવ	የ-እእ	४६-५८
અજીવ અને દ્રવ્યો	૧-૩	<u> </u>
મૂર્તામૂર્ત, સક્રિયાક્રિય	४-६	৪ও
ંદ્રવ્યોના પ્રદેશ	૭-૧૧	୪୬-୪८
" અવગાહ	१२-१६	४८-४७
" ઉપકાર	૧૭-૨૨	૪૯-૫૦

বিষয়নার্থি 🔆 18 🛠 तत्त्वार्थ-ઉषा Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

વિષય	સૂત્ર	પાનું.
પુદ્ગલના ગુણ	ર૩	પ૧
પુદ્ગલના ગુણ '' પરિશામ	૨૪-૨૫	૫૧-૫૨
'' ઉત્પત્તિ	२६-२८	પર
સત્નું લક્ષણ	રહ	પર
''નિત્યનું''	30	પ૩
અનેકાન્તની ચાવી	૩૧	૫૩-૫૪
પુદ્ગલ-બંધ	૩૨-૩૬	પપ-પદ
દ્રવ્ય-લક્ષણ	૩૭	પદ
કાળ	૩૮-૩૯	પ૭
ગુણ, પરિણામ	80-88	૫૭-૫૮
અધ્યાય-૬-આસવ	१-२ह	૫૯-૬૯
યોગ-આસવ	૧-૨	પ૯
પુણ્ય પાપના આસવ	३-४	પ૯
સાંપરાયિક-ઇર્યાપથ ભેદ	૫-૬	ξO
બંધ-તરતમતાના હેતુ	୬	६ १
અધિકરશ	٢	६१-६उ
૮ કર્મના જુદા હેતુ	99-25	ଽ୪-୧୯
અધ્યાય-૭-વિરતિ ઁ	१-उ४	७०-८२
વ્રતભાવના	૧-૩	90
હિંસાદિના ફળની ભાવના	૪-૫	૭૧
મૈત્રી આદિ ભાવના	٤	૭૨

વિષય	સૂત્ર	પાનું.
સંવેગવૈરાગ્ય-હેતુ	৩	૭૨
અહિંસાદિ પ-નાં લક્ષણ	૮-૧૨	૭૨-૭૩
વ્રતધારી	૧૩-૧૫	
ગુણ-શિક્ષા-વ્રત અને સંલેખના	૧૬-૧૭	୦૩
અંતિચાર	૧૮-૩૨	୭୪-८૧
દાન-લક્ષણ, સ્વરૂપ	૩૩-૩૪	८१-८२
અધ્યાય-૮-કર્મબંધ	१-२६	८३-५३
બંધહેતુ, બંધ	૧-૩	23
૪ પ્રકારે બંધ		68
કર્મ-પ્રકૃતિબંધના ૮ ભેદ	પ	28
૮ કર્મના ઉત્તરભેદ	६-१४	68-60
કર્મનો સ્થિતિબંધ	૧૫-૨૧	૯૦-૯૧
અનુભાવબંધ	૨૨-૨૩	૯૨
ઉદયનું ફળ	૨૪	૯૨
પ્રદેશબંધ	રપ	૯૨
પુણ્ય-પ્રકૃતિ	ર૬	૯૩
અધ્યાય ૯-સંવર નિર્જરા	१-४७	૯૪-૧૧૫
સંવર, એના ઉપાય	૧-૩	૯૪
ગુપ્તિ, સમિતિ	૪-પ	૯૫
યતિધર્મ	٤	૯૬

વિષયનોંધ * 19 * તત્ત્વાર્થ-ઉષ Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

વિષય	સૂત્ર	પાનું.
૧૨ ભાવના	9	૪૭-૯૯
૨૨ ૫રીસહ	2-6	900-909
પરીસહસ્થાન-હેતુ	૧૦-૧૭	૧૦૨-૧૦૩
પયતિધર્મ	٤	८६
પ-ચારિત્ર	१८	१०४
બાહ્ય તપ	૧૯	908
આભ્યન્તરતપ	२०-४६	૧૦૫
પ્રાયશ્ચિત્તાદિ	२२-२९	१०६-१०८
ધ્યાન	२७-४६	१०८-११३
આર્ત "	૩૧-૩૫	906
રૌદ્ર ''	उह	990
ધર્મ ''	39-32	૧૧૧
શુક્લ ''	૩૯-૪૬	११२-११उ
અધિકાધિક નિર્જરા	পত	११४
પ-નિર્ગ્રન્થ	४८-४७	૧૧૪-૧૧૫
અધ્યાય-૧૦-મોક્ષ	૧-૭	११६-११८
કેવલજ્ઞાન	૧	११ह
મોલકારણ	૨-૪	૧૧૬-૧૧૭
'' સ્થાન	પ-૬	૧૧૭
સિદ્ધ વિચાર	9	११८
વિષયનોંધ 😽	20 *	તત્ત્વાર્થ-ઉષા

વિષય	ગાથા	પાનું.
પરિશિષ્ટ-૧. સંબંધકારિકા	39	૧૧૯-૧૨૯
માનવ જન્મની સફળતા	૧-૩	११८
૬ પ્રકારના પુરુષની ઓળખ	8-8	૧૨૦-૧૨૧
અરિહંતની પૂજાથી થતાં ફાયદા	७-८	૧૨૧
કૃતાર્થ છતાં પ્રભુ દેશના કેમ આપે છે ?	૯-१०	૧૨૨
પ્રભુમહાવીરનું જીવન	११-१८	૧૨૨-૧૨૫
પ્રભુ આપેલા દેશનાના		
એકદેશથી સાર રુપે તત્ત્વાર્થ…	૧૯-૨૨	૧૨૫-૧૨૬
પ્રંથ રચના કઠિન છે	૨૩-૨૬	૧૨૬-૧૨૭
એક પદની ઉપાસના પણ તારે છે	૨૭	૧૨૮
અનુગ્રહ બુદ્ધિથી ધર્મ કહેવો અને		
તેનાથી થતા ફાયદા	૨૮-૩૧	૧૨૮-૧૨૯

<u>โด้หยุ่อกไย</u> * 21 * ตาสาเย-6ิงเ Jain Education Internatio**ก**ar Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

વિષય	ગાથા	પાનું.
પરિશિષ્ટ-૨, અંત્યકારિકા	૩૨	૧૩૦-૧૪૧
તત્ત્વનાબોધથી થતો લાભ	१-८	૧૩૦-૧૩૨
કર્મરહિત જીવની ગતિ શી રીતે ?	૯-૧૪	૧૩૨-૧૩૪
ઉર્ધ્વગતિનો સ્વભાવ જીવનો છે તો પછ	l -	-
નિચે-તીર્છુ કેમ જાય	૧૫-૧૬	૧૩૪-૧૩૫
કર્મનાશ અને મોક્ષ સાથે થાય છે	૧૭-૧૮	૧૩૫
સિદ્ધશિલ='પ્રગ્ભાર'નુ વર્શન	૧૯-૨૦	૧૩૬
સિદ્ધનું સ્વરૂપ	૨૧	૧૩૭
જીવની અલોકમાં ગતિ કેમ નહિ	? ૨૨	૧૩૭
મોક્ષ સુખનું વર્શન	૨૩-૩૨	૧૩૮-૧૪૧
ગ્રંથકારની પ્રશસ્તિ	Ę	૧૪૨

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

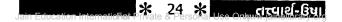
-આચાર્ય વિજય ભુવનભાનુસૂરિ

श्री तत्त्वार्थ-ઉषा

यस्तत्त्वाधिगमाऽऽख्यं ज्ञास्यति च करिष्यते च तत्रोक्तम् । सोऽव्यावाध-सुखाख्यं प्राप्स्यत्यचिरेण परमार्थम् ॥६॥ (प्रशस्ति श्लोङ)

અર્થ - જે તત્ત્વાર્થાધિગમ નામના ગ્રંથને જાણશે અને તેમાં કહ્યા પ્રમાણે કરશે

તે પીડારહિત એવા પરમાર્થ (મોક્ષ) સુખને જલ્દીથી પ્રાપ્ત કરશે. IIદા

पू. पूर्वधर परमर्षि भगवत् श्री उमास्वातिवाचक विरचित

श्री तत्त्वार्थाधिगम-शास्त्र ।

અધ્યાચ-૧.

१. सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्राणि-मोक्ष-मार्ग: ।

- २. तत्त्वार्थ-श्रद्धानं सम्यग्-दर्शनम् ।
- ३. तन्निसर्गादधिगमाद्वा ।

શ્રી તત્ત્વાર્થ-ઉષા.

સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર
 આ ત્રણજ ભેગાં મળીને મોક્ષનાં સાધન છે.

 સ્યાદ્વાદને અનુસરતા જીવાદિપદાર્થોની 'આજ સાચાં અને શંકા વિનાના' એવી હૃદયની શ્રદ્ધા તે સમ્યગ્દર્શન કહેવાય.

૩. નિસર્ગથી એટલે સહજ ઉત્પન્ન થતું કે અધિગમથી એટલે ઉપદેશ, જિનપ્રતિમા, સર્વજ્ઞશાસ્ત્ર, વગેરે બાહ્યનિમિત્ત પામીને ઉત્પન્ન થતું સમ્યક્ત્વ 'નિસર્ગ' અને 'અધિગમ' એમ બે પ્રકારે છે.

an Enheation International Mate & Pers Hall Use Ontwer Strate Store

४. जीवाजीवास्त्रव-बन्ध-संवर-निर्जरा-मोक्षा-स्तत्त्वम् ।

५. नाम-स्थापना-द्रव्य-भावतस्तन्यासः ।

६. प्रणाम-नयैरधिगमः ।

७. निर्देश-स्वामित्व-साधनाधिकरण-स्थिति-विधानतः ।

૪. જીવ, અજીવ આસ્રવ, (કર્મબંધના કારણ), બંધ (જીવ સાથે કર્મની એકમેકતા) સંવર (કર્મ રોકવાના ઉપાય), નિર્જરા (કર્મનો દેશક્ષય) અને મોક્ષ (સકલ કર્મનો ક્ષય) આ સાતજ તત્ત્વ છે.

પ. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવરૂપે તે સમ્ય-ગ્દર્શન અને જીવ વગેરેનો વિભાગ થાય છે.

૬. પ્રમાણ અને નયથી વસ્તુ માત્રનો બોધ થાય છે.

૭-૮. વિશેષ અભિધાન, સ્વામિ, કારશ, આધાર, કાળમર્યાદા, પ્રકાર-આ અને સત્ છે કે અસત્, સંખ્યા-

ait education International Pittate Personal Use Optimum and Data

- ८. सत्-संख्या-क्षेत्र-स्पर्शन-कालाऽन्तर-भावऽल्प बहुत्वैश्व ।
- ९. मति-श्रुता-ऽवधि-मनःपर्याय-केवलानि ज्ञानम् ।
- १०. तत् प्रमाणे ।
- ११. आद्ये परोक्षम् ।

પ્રમાશ, ક્ષેત્ર, સ્પર્શના, સમય, પ્રમાશ, આંતરૂં, ભાવ, ઓછાવત્તાપણું-આ દારોથી તત્ત્વોનો વિચાર થઈ શકે છે.

૯. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાયજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન આ પાંચ જ્ઞાન છે.

૧૦. એ પાંચ જ્ઞાન બે પ્રકારના પ્રમાણમાં વહેંચાએલા છે.

૧૧. પ્રથમનાં બે જ્ઞાન મતિ અને શ્રુત-એ (પરમાર્થથી) પરોક્ષ પ્રમાણ છે.

१२. प्रत्यक्षमन्यत् ।

१३. मतिः स्मृतिः संज्ञा-चिन्ताऽभिनिबोध इत्यनर्थान्तरम् ।

१४. तदिन्द्रियाऽनिन्द्रिय-निमित्तम् ।

૧૨. બાકીનાં ત્રણ જ્ઞાન-અવધિ, મનઃપર્યાય અને કેવલ એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. પરોક્ષ એ ઈન્દ્રિયાદિની મદદથી થાય, જ્યારે પ્રત્યક્ષ એ વિના સીધુંજ આત્માને થાય.

૧૩. મતિ (વિદ્યમાનનું જ્ઞાન) સ્મરણ સંજ્ઞા, (એજ વસ્તુ ફરી જોતાં ઓળખ) ચિંતા (ભાવિનો વિચાર), અભિનિબોધ (સર્વ પ્રકારે નિર્ણય)-આ બધાં મતિ જ્ઞાનથી જુદાં નથી.

૧૪. મતિજ્ઞાન એ ઈન્દ્રિયોથી અને અનિન્દ્રિયથી એટલે કે મનથી અને ઓઘ સંજ્ઞાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

* * *

તત્ત્વાર્થ-ઉષા

- १५. अवग्रहेहापाय-धारणाः ।
- १६. बहु-बहुविध-क्षिप्राऽनिश्रिताऽसंदिग्ध-ध्रुवाणां सेतराणाम् ।
- १७. अर्थस्य ।

१८. व्यञ्जनस्यावग्रहः ।

૧૫. મતિજ્ઞાનના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે. ૧અવગ્રહ, ^૨ઇહા, ^૩અપાય, ^૪ધારણા, (૧સામાન્યબોધ, ^૨વિચારણા, ^૩નિર્ણય, ^૪ન ભૂલવું તે)

૧૬. આ દરેક પ્રકારે વસ્તુ જણાય તે અગ્રહાદિ પ્રત્યેક બાર ભેદે ^૧ઘણું, ^૨ઘણાપ્રકારે, ^૩ઝટ, ^૪વિનાઆધારે, ^૫સંશયવિના, ^૬અવશ્ય- આ છ અને આથી ઉલટાં છ.

૧૭. પદાર્થનું જ્ઞાન અવગ્રહાદિ ચાર પ્રકારે થાય છે.

૧૮. પરંતુ વ્યંજન (ઈન્દ્રિયો સાથે લાગેલ વસ્તુના સંબંધ) નો માત્ર અવગ્રહ થાય. એટલે કે જ્ઞાન શક્તિ જન્મે, પણ ઇહા વગેરે ન થાય.

🗶 ૫ 🗶 તાત્ત્વાર્શ-ઉષ

१९. न चक्षुरनिन्द्रियाभ्याम्	
------------------------------	--

- २०. श्रुतं मतिपूर्वं द्व्यनेकद्वादशभेदम् ।
- २१. द्विविधोऽवधि: ।

૧૯. ચક્ષુ અને મનથી વ્યંજનાવગ્રહ ન થાય.

૨૦. શ્રુત મતિપૂર્વક હોય છે. (શ્રુતની પૂર્વે મતિ અવશ્ય હોય, શ્રુત=આપ્ત વચનથી થતું જ્ઞાન) તે અંગબાહ્ય અને અંગપ્રવિષ્ટ એમ બે પ્રકારે છે. આ બેના અનુક્રમે અનેક અને બાર પ્રકાર છે. (પાંચ જ્ઞાનના કુલ એકાવન ભેદ ગણાય છે, ત્યાં શ્રુતજ્ઞાનના ચૌદ ભેદ છે. -અક્ષરશ્રુત, સંજ્ઞિ૦, સમ્યફ૦, સાદિ૦, સપર્યવસિત૦, ગમિક૦ અંગપ્રવિષ્ટ૦, આ સાત અને એથી ઉલટાં સાત.)

૨૧. અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારે થાય છે. (૧. ભવને લઈને થતું અને ૨. ક્ષયોપશમથી થતું માત્ર રૂપી પદાર્થ જોવા-એ મર્યાદાવાળું જ્ઞાન.)

* \$ *

ા તત્ત્વાર્શ-ઉષ

२२.	भवप्रत्ययो नारक-देवानाम् ।
२३.	यथोक्त-निमित्तः षड्-विकल्पः शेषाणाम् ।
२४.	ऋजु-विपुल-मती मन:पर्याय: ।
26	विशन्दयपतिपातभ्यां तदिशेषः ।

૨૨. ભવને લઈને થતું અવધિજ્ઞાન સર્વ નારકો અને દેવોને હોય છે. (જેમ પક્ષીનો ભવજ એવો કે ઉડવાની શક્તિ.)

ર૩. કહેલા ક્ષયોપશમરૂપનિમિત્તથી થતું છ પ્રકારનું અવધિજ્ઞાન બાકીના મનુષ્ય-તિર્યંચને હોય. (અનુગામી, વર્ધમાન, અપ્રતિપાતિ-આ ૩ અને એથી ઉલ્ટાં ૩.)

૨૪. મનઃપર્યાયજ્ઞાન એ ઋજુમતિ અને વિપુલમતિ એમ બે પ્રકારે હોય છે. (એનાથી મનના ચિંત્વન જુએ.)

૨૫. નિર્મલતા (બહુપર્યાયોનું જ્ઞાન) અને કાયમપણું આ બે વિશેષતાથી ઋજુ૦ વિપુલ૦નો ભેદ પડે છે.

ж

17012-91

२६.	विशुद्धि-क्षेत्र-स्वामि-विषयेभ्योऽवधि-मन:-
	पर्याययो: ।

- २७. मतिश्रुतयोर्निबन्ध: सर्वद्रव्येष्वसर्व-पर्यायेषु । २८. रुपिष्ववधे: ।
- २९. तदनन्त-भागे मनःपर्यायस्य ।
- ३०. सर्व-द्रव्य-पर्यायेषु केवलस्य ।

૨૬. અવધિ અને મનઃપર્યાયમાં તજ્ઞાવત નિર્મલતા, ક્ષેત્ર, સ્વામિ અને વિષયને લઈને છે.

૨૭. મતિ અને શ્રુતનો નિબંધ (વ્યાપાર, વિષય સંબંધ, પ્રકાશ) કેટલાક પર્યાયયુક્ત સર્વ દ્રવ્યો વિષે હોય.

૨૮. અવધિજ્ઞાનનો વ્યાપાર કેટલાક પર્યાયયુક્ત રૂપી (મૂર્ત) દ્રવ્યોને વિષે જ હોય.

૨૯.અવધિના વિષય કરતાં અનંતમા ભાગના વિષયપર મનઃપર્યાયનો પ્રકાશ પડે.

૩૦. કેવલજ્ઞાનનો પ્રકાશ અતીત, વર્તમાન અને ભાવિ સર્વ દ્રવ્ય અને સર્વ પર્યાય પર પડે.

તત્ત્વાર્થ-ઉષ

* 2 *

३१.	एकादीनि भाज्यानि युगपदेकस्मिन्नाचतुर्भ्यः ।
३२.	मतिश्रुतावधयो विपर्ययश्च ।
३३.	सदसतोरविशेषद्यदृच्छोपलब्धे-रुन्मत्तवत् ।

૩૧. મતિજ્ઞાનથી મનઃપર્યાયજ્ઞાન સુધીના જ્ઞાનમાંથી એક સાથે કોઈને એક, બે ત્રણ કે ચાર જ્ઞાન હોય છે.

૩૨. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન છે, અને (મિથ્યાત્વને લઈને) એથી વિપરીત મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, અને વિભંગજ્ઞાન એમ ત્રણ અજ્ઞાન છે.

૩૩. ઉન્મત્તને થતા વિપરીત જ્ઞાનની જેમ મિથ્યા-ત્વીને ઉત્પાદ, નાશ અને નિત્યતાવાળા સાચા પદાર્થો કે એ વિનાના કલ્પિત પદાર્થોનો વિવેક-ભેદ ન હોવાથી એને થતું જ્ઞાન એ અજ્ઞાન (મિથ્યાજ્ઞાન) કહેવાય છે.

* 6 *

તત્ત્વાર્શ-ઉષા

३४. नैगम-संग्रह व्यवहारर्जुसूत्र-शब्दा नया: ।

३५. आद्य-शब्दौ द्वि-त्रि-भेदौ ।

૩૪. નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર, અને શબ્દ આ પાંચ નય છે.

૩૫. પહેલો નૈગમ એ સામાન્યગ્રાહી અને વિશેષગ્રાહી એમ બે પ્રકારે છે, અને શબ્દ એ સાંપ્રત, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત એમ ત્રણ પ્રકારે છે.

અધ્યાય-૨.

 औपशमिक-क्षायिकौ भावौ मिश्रश्च जीवस्य स्वतत्त्वमौदयिक-पारिणामिकौ च ।

२. द्वि-नवाऽष्टादशैकविंशति-त्रिभेदा यथाक्रमम् ।

३. सम्यक्त्व-चारित्रे ।

 ૧. ઔપશમિક (કર્મના ઉપશમથી થતો) ક્ષાયિક મિશ્ર, (ક્ષાયોપશમિક), ઔદયિક અને પારિણામિક (પરિણામ) આ પાંચ ભાવ જીવને અભિન્નભાવે હોય છે.

ર. એ પાંચ ભાવોના અનુક્રમે ૨-૯-૧૮-૨૧ અને ૩ પ્રકાર છે.

૩. સમ્યગ્દર્શન અને સર્વચારિત્ર-એ ઔપશમિક-ભાવના બે પ્રકાર છે.

 ४. ज्ञान-दर्शन-दान-लाभ भोगोपभोग वीर्याणि च।

- ५. ज्ञानाऽज्ञान-दर्शन-दानादिलब्धयश्चतुस्त्रि-त्रि-पञ्चभेदाः सम्यक्त्व-चारित्र-संयमाऽसंयमाश्च ।
- ६. गति-कषाय-लिङ्ग-मिथ्यादर्शनाऽज्ञानाऽसंयता-ऽसिद्धत्व-लेश्याश्चतुश्चतुस्त्र्येकैकैकैक-षड्-भेदा: ।

૪. (કેવલ) જ્ઞાન, (કેવલ) દર્શન, દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય, તેમજ સમ્યક્ત્વ અને સર્વચારિત્ર-આ ૯ ક્ષાયિકભાવના પ્રકાર

પ. કેવલ વિના જ્ઞાન-૪, મત્યાદિ અજ્ઞાન-૩, ચક્ષુ અચક્ષુ, અવધિ એ દર્શન-૩, દાન વગેરે લબ્ધિ-૫, સમ્યક્ત્વ, સર્વચારિત્ર અને દેશવિરતિ-આ ૧૮ ક્ષયોપશમિકભાવના પ્રકાર છે.

૬. ૪-ગતિ, ૪-કષાય, ૩-વેદ, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન (જ્ઞાનશૂન્યતા) અવિરતિ, અસિદ્ધતા(સકર્મિપણું) અને (-૬-લેશ્યા-આ ૨૧ ઔદયિક ભાવના પ્રકાર છે.)

- ७. जीव-भव्याऽभव्यत्वादीनि च ।
- ८. उपयोगो लक्षणम् ।
- ९. स द्विविधोऽष्ट-चतुर्भेदः ।

૭. જીવત્વ, ભવ્યત્વ અને અભવ્યત્વ-આ ૩ પારિશામિક ભાવના પ્રકાર જીવને હોય છે, આ અનાદિના તથા પરિશામ છે સૂત્રમાંના આદિ શબ્દથી અસ્તિત્વ, કર્તૃત્વ, ભોક્તૃત્વ વગેરે પણ પારિશામિક-ભાવો જીવને હોય છે-એ સમજવું.

૮. ઉપયોગ (ચૈતન્યસ્ફુરજ્ઞા) એ જીવનું લક્ષજ્ઞ છે. (લક્ષજ્ઞ=અસાધારજ્ઞ ધર્મ.)

્ ૯. એ ઉપયોગ બે પ્રકારે-જ્ઞાનનો અને દર્શનનો, જ્ઞાન ઉપયોગ ૮ ભેદે (૫-જ્ઞાન+૩-અજ્ઞાન) અને દર્શન ઉપયોગ ૪ ભેદે છે.

१०.	संसारिणो मुक्ताश्च ।
११.	समनस्काऽमनस्काः ।
१२.	संसारिणस्त्रस-स्थावराः ।
83.	पृथिव्यम्बु-वनस्पतयः स्थावराः ।
૧૦. હોય છે.	સંસારી અને મોક્ષના એમ બે પ્રકારે જીવો

૧૧. મનવાળા (સંજ્ઞી) અને મનવિનાના (અસંજ્ઞી) એમ બે પ્રકારે સંસારી જીવો હોય છે. સિદ્ધને મન નથી.

૧૨. સંસારી જીવો ત્રસ (હાલતા ચાલતા) અને સ્થાવર (સ્થિર) એમ બે પ્રકારે છે.

૧૩. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય એ સ્થાવર જીવો છે.

૧૪ 🗶

તત્ત્વાર્થ-ઉષ

×

१४. तेजो-वायू द्वीन्द्रियादयश्च त्रसा: ।

१७. निर्वत्त्युपकरणे द्रव्येन्द्रियम् ।

१५. पञ्चेन्द्रियाणि ।

१६. द्रिविधानि ।

૧૪. અગ્નિકાય, વાયુકાય અને બેઇંદ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવો ત્રસ કહેવાય છે. (પ્રથમના બે જાતિથી સ્થાવર છે, પણ ગતિથી ત્રસ છે)

૧૫. ઇન્દ્રિયો પાંચ છે.

૧૬. એ પાંચે ઇન્દ્રિયો બે પ્રકારે-૧. દ્રવ્ય, ૨. ભાવ.

૧૭. (એમાં પહેલી) દ્રવ્યેન્દ્રિય બે પ્રકારે- ૧. નિર્વૃત્તિ (શરીરમાં બાહ્ય અને અભ્યન્તર અમુક અમુક રૂપે ઇન્દ્રિયના આકાર) અને ૨. ઉપકરણ (નિર્વૃત્તિને વિષયનું જ્ઞાન કરવામાં ઉપકારક અને નિર્વૃત્તિમાંજ રહેલી અતિ સ્વચ્છ પુદ્ગલોથી બનેલી શક્તિ.)

🗶 ૧૫ 🗶 તત્ત્વાર્શ-ઉષા

१८. लब्ध्युपयोगौ भावेन्द्रियम् । १९. उपयोग: स्पर्शादिष् ।

२०. स्पर्शन-रसन-घ्राण-चक्षुः श्रोत्राणि ।

૧૮. (બીજી) ભાવઇન્દ્રિય બે પ્રકારે-૧. લબ્ધિ-ઇન્દ્રિય (તે તે ઇન્દ્રિયથી થતું વિષયનું જ્ઞાન કરાવનાર આત્માનો શક્તિ-પરિણામ. કર્મના લયોપશમથી અને તે તે ગતિ અને જાતિનામકર્મના ઉદયથી આ ઉત્પન્ન થાય છે.) ૨. ઉપયોગઇન્દ્રિય (તે તે જ્ઞાના-વરણ, દર્શનાવરણના ક્ષયોપશમ કે ક્ષયને અનુસારે થતો આત્માનો વ્યક્ત (પ્રગટ) જ્ઞાન સ્ફુરણ પરિણામ.)

૧૯. સ્પર્શ, રસ, ગંધ વગેરેનો બોધ કરાવ-નાર ઉપયોગ છે. (નિર્વૃત્તિ-ઉપકરજ્ઞ-લબ્ધિ-ઇન્દ્રિયની સહાયથી)

૨૦. સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્ર આ પાંચ ઇન્દ્રિયો છે.

- २१. स्पर्श-रस-गन्ध-वर्ण-शब्दास्तेषामर्था: ।
- २२. श्रुतमनिन्द्रियस्य ।
- २३. वाय्वन्तानामेकम् ।

२४. कृमि-पिपीलिका-भ्रमर-मनुष्यादीनामेकैक-वृद्धानि ।

૨૧. એ પાંચના અનુક્રમે સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દ (દ્રવ્યશ્રુત) આ પાંચ વિષય (જ્ઞેય) છે.

૨૨. ભાવશ્રુત એટલે શ્રુતજ્ઞાન, એ મનનો વિષય છે. (અહીં શ્રુત મોક્ષોપયોગી આવશ્યકાદિશાસ્ત્રજ્ઞાન લેવાનું છે.)

૨૩. વાયુકાય સુધીનાને અર્થાત્ પૃથિવી-અપ્-વનસ્પતિ-અગ્નિ અને વાયુકાયજીવોને એક સ્પર્શને-ન્દ્રિય જ હોય છે.

૨૪. કરમીયા વગેરે, કીડી આદિ, ભ્રમર આદિ અને મનુષ્ય વગેરેને અનુક્રમે એક એક વધુ ઇન્દ્રિય હોય છે. ૨-૩-૪-૫ ઇન્દ્રિયો.

- २५. संज्ञिनः समनस्काः ।
- २६. विग्रहगतौ कर्मयोगः ।
- २७. अनुश्रेणि गति: ।
- २८. अविग्रहा जीवस्य ।

૨૫. મનવાળા જીવો સંજ્ઞી કહેવાય છે. (સંજ્ઞા એટલે ભૂતભવિષ્યનો, કાર્યકારણનો વિચાર વગેરે)

૨૬. (પરભવે જતાં) વક્રગમનમાં માત્ર કાર્મણ શરીરયોગ (કર્મસમૂહની પ્રવૃત્તિ) હોય છે. (વિગ્રહગતિ સિવાય મન, વચન અને ઔદારિકાદિ શરીરની પ્રવૃત્તિ હોઈ શકે છે.)

૨૭. પરભવ જતા જીવનું તથા સ્વતઃ પુદ્ગલોનું ગમન આકાશ પ્રદેશની પંક્તિના અનુસારેજ થાય છે. (ત્રાંસું નહિ)

૨૮. (મુક્ત) જીવની મોક્ષ તરફ માત્ર સીધીજ ગતિ હોય છે. (વક્ર નહિ.)

* 96 *

તત્ત્વાર્શ-ઉ

२९. विग्रहवती च संसारिणः प्राक् चतुर्भ्यः ।

- ३०. एक-समयोऽविग्रहः ।
- ३१. एकं द्वौ वाऽनाहारक: ।

૨૯. સંસારી જીવની સીધી અને વક્ર એમ બે પ્રકારની ગતિ હોય છે. વક્ર હોય ત્યાં ચાર વક્ર પહેલાં, એટલે કે વક્ર ત્રણ સુધી હોય.

૩૦. સરળ (એક શ્રેણિમાં) ગતિ એકજ સમયવાળી હોય છે. (સમય=સૂક્ષ્મકાળ. આંખના એક પલકારામાં અસંખ્યાત સમય લાગે.)

૩૧. (ભવાન્તરે જતાં વચમાં બે અથવા ત્રણ વક્રમાં) એક અથવા બે સમય જીવ અનાહારી હોય છે. (પછી ઉત્પત્તિથી અંતર્મુહૂર્ત સુધી ઓજાહાર, પછી મરણ સુધી લોમાહાર અને વચમાં અનિયત કવલાહાર.)

al Education International Phate & Ferstal Use Ontwork Plan Book

३२. सम्मूर्छन-गर्भोपपाता जन्म ।

३३. सचित्त-शीत-संवृत्ताः सेतरा मिश्राश्चेकश-स्तद्योनयः ।

૩૨. સમૂર્છન (વિનાગર્ભે, ઉત્પત્તિસ્થાનના પુદ્દગલોથી શરીર રચાવું), ગર્ભ, અને ઉપપાત (અંતર્મુહુર્તમાં આખું શરીર કુંભી કે શય્યામાં રચાવું) આ ત્રણ રીતે જીવનો જન્મ થાય છે.

33. જન્મ થવાની યોનિઓ એટલે ઉત્પત્તિનાં સ્થાન સચિત્ત, અચિત્ત કે સચિત્તાચિત્ત; શીત, ઉષ્જ્ઞ કે શીતોષ્ણ; અને ઢાંકેલી, ખુલ્લી કે ઢાંકેલી-ખુલ્લી હોય છે. (નારક દેવોને અચિત્ત, ગર્ભજને સચિત્તા-ચિત્ત અને બાકીનાને ત્રણમાંથી કોઈ એક. દેવો અને ગર્ભજને શીતોષ્ણ, અગ્નિકાયને ઉષ્ણ અને બાકીનાને ત્રણમાંથી કોઈ એક. નારક, દેવ અને એકેન્દ્રિયોને ઢાંકેલી, ગર્ભજને ઢાંકેલી-ખુલ્લી અને બાકીનાને ખુલ્લી.)

ai Plan Ration International Protects & Person La Use Only Ward And A

- ३४. जराय्वण्डपोतजानां गर्भ: ।
- ३५. नारक-देवानामुपपात: ।
- ३६. शेषाणां सम्मूर्छनम् ।
- ३७. औदारिक-वैक्रियाऽऽहारक-तैजस-कार्मणानि शरीराणि ।

૩૪. જરાયુ (ઓડ=ગર્ભને વીંટળાયેલું પાતળુંપડ) થી લપેટાયેલા (મનુષ્ય ગાય વગેરે), ઇંડાંમાં થનારા (સાપ, પક્ષી, વગેરે) અને પોતજ એટલે ઓડ વિના ચોક્ષ્ખા બચ્ચા રૂપે થનારા (હાથી, સસલું વગેરે) આ ત્રણેનો ગર્ભજન્મ હોય છે.

૩૫. નારકો અને દેવોનો ઉપપાતજન્મ હોય છે.

૩૬. બાકીના સંસારી જીવો (એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય અને ગર્ભવિના ઉત્પન્ન થતા પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ મનુષ્ય) નો સંમૂર્છન-જન્મ હોય છે.

૩૭. ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, અને કાર્મણ આ પાંચ પ્રકારના શરીર હોય છે.

३८.	परं परं सूक्ष्मम् ।
३९.	प्रदेशतोऽसंख्येयगुणं प्राक् तैजसात् ।
	अनन्तगुणे परे ।
४१.	अप्रतिघाते ।
४२.	अनादि-सम्बन्धे च ।
४३.	सर्वस्य ।

૩૮. (ઉપરના પાંચશરીરમાં) પછી પછીનું શરીર પૂર્વ પૂર્વ કરતાં વધુ સૂક્ષ્મ (પુદ્દગલનું) હોય છે. (જેમકે ઔદારિક કરતાં વૈક્રિયસૂક્ષ્મ, વૈક્રિય કરતાં…)

૩૯-૪૦-૪૧. છતાં તૈજસ પહેલાનાં અર્થાત્ પહેલાં ત્રણ શરીર પૂર્વ પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણ પ્રદેશોવાળાં છે. જ્યારે પાછળનાં બે તૈજસ અને કાર્મણ-પૂર્વ પૂર્વ કરતાં અનંતગુણ પ્રદેશવાળાં છે, અને એ બે (ચૌદરાજલોકમાં જતાં ક્યાંય પણ) સ્ખલના પામતાં નથી.

૪૨-૪૩. છેલ્લા બે શરીર તૈજસ કાર્મણ (જીવ સાથે)અનાદિ કાળથી સંબંધવાળા છે, અને એ સર્વ સંસારીને હોય છે.

* 22 *

શ-ઉષા

SH 5

४४. तदादीनि भाज्यानि युगपदेकस्याऽऽचतुर्भ्य: ।

४५. निरुपभोगमन्त्यम् ।

४६. गर्भ-सम्मूर्छनजमाद्यम् ।

૪૪. આખા સંસારકાળમાં સાથે રહેનાર આ બે સિવાય બાકીના ઔદારિક વગેરે ત્રણ શરીરમાંના ગમે તે હોય છે. એટલે એક જીવને એકી સાથે ચાર શરીર સુધી પણ હોઈ શકે છે. (માત્ર વૈક્રિય અને આહારક એ બે એક કાળે સાથે નથી હોતા.)

૪૫. છેલ્લું કાર્મણ શરીર સુખ દુઃખનો ભોગવટો નથી કરાવતું. એનાથી કર્મ બાંધવા, ભોગવવાં કે છોડવાનું નથી બનતું.

૪૬. પહેલું ઔદારિક ગર્ભજન્મમાં અથવા સંમૂર્છનજન્મમાં હોય છે.

- ४७. वैक्रियमौपपातिकम् ।
- ४८. लब्धिप्रत्ययं च ।
- ४९. शुभं विशुद्धमव्याघाति चाहारकं चतुर्दश पूर्वधरस्यैवं ।

५०. नारक-सम्मूर्छिनो नपुंसकानि ।

૪૭-૪૮. વૈક્રિય ઉપપાતજન્મમાં હોય છેજ, અને લબ્ધિ (તપ વગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલી શક્તિ) થી પણ હોય છે.

૪૯. શુભ એટલે સારા પુદ્દગલનું બનેલું અને સારી આકૃતિ વાળું, વિશુદ્ધ એટલે હિંસાદિથી નહિ બનેલું અને હિંસાદિ નહિ કરનારૂં અને અવ્યાઘાતી એટલે અન્યનું અવ્યાઘાતક અને અન્યથી ઉપઘાત ન પામનારૂં આહારક શરીર ચૌદપૂર્વીને જ હોય છે.

૫૦. નારક અને સંમૂર્છિમ જીવોને નપુંસકવેદ હોય છે. ५१. न देवाः ।

५२. औपपातिक-चरमदेहोत्तम-पुरुषाऽसंख्येय-वर्षायुषोऽनपवर्त्यायुष: ।

૫૧. દેવોને નપુંસકવેદ નથી (પણ સ્ત્રી કે પુંવેદ હોય છે. ગર્ભજને ત્રણ વેદમાંથી ગમે તે.)

પર. ઉપપાતજન્મવાળા દેવ અને નારક, સંસારમાં છેલ્લા ભવમાં રહેલા મનુષ્યો, ઉત્તમ પુરુષો (તીર્થંકર-ભગવંતો, ગણધર મહારાજા, ચક્રવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ) અને અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય અને તિર્યંચો એ અખંડ આયુષ્ય ભોગવનારાજ એટલે કે અકાળ મૃત્યુ ન પામનારા હોય છે. અધ્યાય-૩.

 रत्न-शर्करा-वालुका-पंक-घूम-तमो-महातमः-प्रभा भूमयो घनाऽम्बु-वाताकाश-प्रतिष्ठाः सप्तोऽधोऽधः पृथुतराः ।

२. तासु नरकाः ।

 ૨. ૨ત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને મહાતમઃપ્રભા, આ સાત પૃથ્વીઓ પ્રત્યેક (એક બીજાથી નીચે રહેલા એવા) ઘનોદધિ, ઘનવાત, તનુવાત અને આકાશ પર રહેલી છે, અને પૂર્વ પૂર્વથી નીચેનીચે છે, અને નીચેનીચેની વધુવધુ વિસ્તાર વાળી છે.

ર. તેમાં નરકો (નારક જીવોને રહેવાનાં સ્થાનો) છે.

ศสนเย่-โรษเ

* 25 *

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

नित्याऽशुभतरलेश्या-परिणाम-देह-वेदना विक्रिया: ।

४. परस्परोदीरितदुःखाः ।

५. संक्लिष्टाऽसुरोदीरितदुःखाश्च प्राक् चतुर्थ्याः ।

3. તે નરકોમાં નારક જીવો રહે છે. એઓને (મરણ સુધી નરકગતિ વગેરેનો ઉદય હોવાથી) હંમેશા ઘણી અશુભ લેશ્યા, ઘણા અશુભ પુદ્દગલના પરિણામ (બંધન સંસ્થાન વર્ણાદિ, અસહ્ય ગરમી કે ઠંડી, ભયાનક નિત્ય અંધકાર વગેરે) અત્યંત ખરાબ શરીર, દુઃખદ પીડા અને સુખને બદલે ઉલટાં ત્રાસ કરે એવાં બહુ અશુભ નવાં વૈક્રિય શરીર હોય છે. (આ બધું નીચે નીચે વધુને વધુ ખરાબ હોય છે.)

૪. નારકોને પરસ્પરથી કરાતાં દુઃખો હોય છે.

૫. પહેલી ત્રણ નરકમાં અતિક્રૂર પરિશામવાળા અસુરો (પરમાધામી) થી કરાતાં દુઃખો પણ હોય છે.

* 26 *

તત્ત્વાર્થ-ઉષા

- ६ तेष्वेक-त्रि-सप्त-दश-सप्तदश-द्वाविंशति-त्रय-स्त्रिंशत् सागरोपमाः सत्त्वानां परा स्थिति: ।
- ७. जम्बूद्वीप-लवणादयः शुभनामनो द्वीप-समुद्राः ।
- ८ द्विर्द्विविष्कम्भाः पूर्व पूर्व परिक्षेपिणो वलयाकृतयः ।

૬. સાત નરકોમાં જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય (નીચે નીચે ક્રમસર) ૧-૩-૭-૧૦-૧૭-૨૨ અને ૩૩ સાગરોપમ હોય છે.

૭. (રત્નપ્રભા પૃથ્વી ઉપર મધ્ય લોકમાં) જંબૂદ્વીપ લવણસમુદ્ર વગેરે શુભ નામવાળા દ્વીપ અને સમુદ્રો (અસંખ્યાત) છે.

૮. તે (જંબૂદ્વીપથી આગળ) બમશી બમશી પહોળાઈ વાળા, પૂર્વ પૂર્વનાને વીંટીને રહેલા, અને ચૂડીના આકારવાળા છે.

९. तन्मध्ये मेरुनाभिर्वृत्तो योजन-शत-सहस्र-विष्कम्भो जम्बूद्वीप: ।

- १०. तत्र भरत-हैमवत-हरि-विदेह-रम्यक्-हैरण्य-वतैरावत-वर्षा: क्षेत्राणि ।
- ११. तद्विभाजिन: पूर्वापरायता हिमवन्महाहिमव-न्निषध-नील-रुक्मि-शिखरिणो-वर्षधर-पर्वता: ।

૯. તે દ્વીપસમુદ્રોની વચમાં (થાળી જેવો) ગોળ લાખજોજનની પહોળાઈવાળો જંબૂદ્વીપ છે. એની મધ્યમાં મેરુ પર્વત છે.

૧૦. જંબૂઢીપમાં (અનુક્રમે) ભરત, હૈમવત, હરિવર્ષ, મહાવિદેહ, રમ્યક, હૈરણ્યવત, ઐરાવત, (આ સાત) ક્ષેત્રો છે.એને વંશ કે વર્ષ પણ કહે છે.

૧૧. એ ક્ષેત્રોનો એક બીજાથી વિભાગ કરનારા અને પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબા પડેલા એવા હિમવત્, મહા-હિમવત્, નિષધ, નીલ રુક્મિ અને શિખરી નામે વર્ષ-ધર પર્વતો છે.

- १२. द्विर्धातकी खण्डे ।
- १३. पुष्करार्धे च ।
- १४. प्राग्मानुषोत्तरान्मनुष्या: ।
- १५. आर्या म्लिशश्च ।

૧૨. (લવણ સમુદ્ર પછીના દ્વીપ) ધાતકી ખંડમાં ક્ષેત્ર, પર્વતો વગેરે જંબૂદ્વીપ કરતાં બમણાં છે.

૧૩. (ધાતકી પછી કાલોદ સમુદ્રને વીંટીને રહેલ) પુષ્કરદ્વીપના અડધા ભાગમાં પણ ધાતકી ખંડ મુજબ જ ક્ષેત્ર પર્વત વગેરે છે.

૧૪. પુષ્કરદ્વીપના મધ્યેગોળ વાડ જેવા પડેલા માનુષોત્તર પર્વતની પહેલાં એટલે આ બાજુજ મનુષ્યો છે.

૧૫. મનુષ્યો આર્ય અને મ્લેચ્છ એમ બે પ્રકારે છે. (ક્ષેત્ર-જાતિ-કુલ-કર્મ-શિલ્પ-ભાષાથી ૬ ભેદે આર્ય.)

* 30 *

ાજવાર્શ-ઉષા

१६. भरतैरावत-विदेहा: कर्मभूमयोऽन्यत्रदेव-

१७. नुस्थिती परापरे त्रिपल्योपमाऽन्तर्मुहर्ते ।

१८. तिर्यग्योनीनां च ।

कुरूत्तरकुरुभ्य: ।

૧૬. ભરત, ઐરાવત, અને દેવકુરૂ- ઉત્તરકુરૂ સિવાયનો મહાવિદેહ એ કર્મભૂમિ કહેવાય છે. (મોક્ષે જવા કર્મ કાઢવાની ભૂમિ તે કર્મભમિ)

૧૭. મનુષ્યમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩ પલ્યોપમનું અને જઘન્ય અન્તર્મહર્તનું હોય છે.

૧૮. તિર્યંચોમાં પણ એ મુજબ હોય છે.

અધ્યાય-૪.

- १. देवाश्चतुर्निकाया: ।
- २. तृतीयः पीतलेश्यः ।

21.8

३. दशाऽष्टपंचद्वादश-विकल्पाः कल्पोपपन्न-पर्यन्ताः ।

૧. દેવો ચાર નિકાયના હોય છે.

૨. એકલી પીત (તેજો) લેશ્યાવાળી ત્રીજી જ્યોતિ-ષ્કનિકાય (ના સૂર્ય આદિના વિમાન તો પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ) છે. (લેશ્યા=શરીરનો વર્શ. ભાવથી છ લેશ્યા હોય.)

૩. કલ્પોપપન્ન દેવ સુધીમાં એટલે કે ભવનપતિ વ્યંતર જ્યોતિષ્ક અને કલ્પોપપન્ન (સ્વામી-સેવકના વ્યવહારવાળા) વૈમાનિક દેવોમાં અનુક્રમે ૧૦-૮-૫-૧૨ ભેદો છે.

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

* 32 *

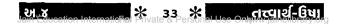
CITC

४. इन्द्र-सामानिक-त्रायस्त्रिंश-पारिषद्या-ऽऽत्मरक्ष-लोकपालाऽनीक-प्रकीर्णका-ऽऽभियोग्य-किल्बिषिकाश्चैकश: ।

५. त्रायस्त्रिंशलोकपालवर्ज्या व्यन्तर-ज्योतिष्का: ।

૪. ઈન્દ્ર, સામાનિક (ઈન્દ્રનહિ છતાં રાજાના વડીલની માફક ઈન્દ્ર જેવા) ત્રાયસ્ત્રિશ (મંત્રી પુરો-હિત જેવા), પારિષદ્ય (મિત્ર જેવા), આત્મરક્ષ (શરીરરક્ષક), લોકપાલ (કોટવાલ જાસૂસ જેવા) અનીક (સૈનિક જેવા), પ્રકીર્શક (પ્રજાજેવા), આભિયોગ્ય (નોકરજેવા) અને કિલ્ભિષ (ભંગી જેવા) આ દશ પ્રકારના દેવો દેવનિકાયમાં હોય છે. (પણ)

પ. ત્રાયસ્ત્રિંશ અને લોકપાલ વિના આઠ પ્રકારના દેવ વ્યંતર અને જ્યોતિષ્કમાં હોય છે.

- ६. पूर्वयोर्द्वीन्द्राः ।
- ७. पीतान्त-लेश्या: ।
- ८. काय-प्रवीचारा आ-औशानात् ।
- ९. शेषाः स्पर्श-रूप-शब्द-मनः-प्रवीचारा द्वयोर्द्वयोः ।

૬. ભવનપતિ અને વ્યંતર-આ પહેલી બે નિકાયમાં (દરેક ભેદે) બબ્બે ઇન્દ્ર હોય છે. (ભવનપતિમાં ૨૦+વ્યંતરમાં-૧૬+વાશવ્યતરમાં-૧૬+જ્યોતિષ્કમાં અસંખ્યાત પરંતુ જાતિ-૨+કલ્પોપપન્નમાં૧૦=૬૪ઇન્દ્ર) ૭. પહેલી બે નિકાયમાં કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને

પીત એમ પીત સુધીની ચાર લેશ્યા હોય છે.

૮. ભવનપતિથી ઠેઠ વૈમાનિકના ઇશાન દેવલોક સુધીના દેવો કાયાથી મૈથુન સેવનારા હોય છે,

૯. બાકી (ઉપરના) બબ્બે દેવલોકના દેવો અનુક્રમે સ્પર્શ-રૂપ-શબ્દદ્વારા વિષય સેવી, અને છેલ્લા (બેયુગલ) ચાર કલ્પોપપન્ન દેવલોકના દેવ માત્ર વિચારથી વિષયસેવી હોય છે.

* 38 *

ા તત્ત્વાર્થ-ઉષ

- १०. परेऽप्रवीचारा: ।
- ११. भवनवासिनोऽसुर-नाग-विद्युत्-सुपर्णाऽग्नि-वात-स्तनितोदधि-द्वीप-दिक-कुमारा: ।
- १२. व्यन्तराः किन्नर-किम्पुरुष-महोरग-गन्धर्व-यक्ष राक्षस-भूत-पिशाचाः ।

૧૦. એની ઉપરના કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો (નવ ગ્રૈવેયકના અને પાંચ અનુત્તરવાસી જીવનભર) વિષયસેવી નથી હોતા, છતાં અપરિમિત પ્રીતિવાળા અને પરમ સુખતૃપ્ત હોય છે.

૧૧. ભવનોમાં રહેતા ભવનપતિ દેવોના (દક્ષિણ ઉત્તરે) ૧૦ વિભાગ છે. અસુરકુમાર, નાગકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સુપર્શકુમાર, અગ્નિકુમાર, વાયુકુમાર, સ્તનિતકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર અને દિફ્કુમાર,

૧૨. વ્યંતરનિકાયના દેવેના ૮ વિભાગ છે, કિંનર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગાન્ધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ, ભૂત અને પિશાચ. १३. ज्योतिष्काः-सूर्याश्चन्द्रमसो-ग्रह-नक्षत्र-प्रकीर्ण-तारकाश्च ।

- १४. मेरु-प्रदक्षिणा नित्य-गतयो नृ-लोके ।
- १५. तत्कृतः काल-विभागः ।
- १६. बहिरवस्थिताः ।

૧૩. જ્યોતિષ્ક દેવોના પ' વિભાગ છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને છૂટા તારા.

૧૪. મનુષ્ય લોકમાં આ પાંચ (જ્યોતિષ્કના વિમાન) મેરુને પ્રદક્ષિણા દેતા હંમેશાં ફરે છે.

૧૫. આ ચર જ્યોતિષ્ક વિમાનના ફરવાને અનુસારે કાળનો વિભાગ થાય છે.

૧૬. મનુષ્યલોકની બહારના જ્યોતિષ્ક (ના વિમાન) સદા સ્થિર છે.

- १७. वैमानिका: ।
- १८. कल्पोपपन्नाः कल्पातीताश्च ।
- १९. उपर्युपरि ।
- २०. सौधर्मेशान-सानत्कुमार-माहेन्द्र-ब्रह्यलोक-लान्तक-महाशुक्र-सहस्रारेष्वानत-प्राणतयो-रारणा-च्युतयोर्नवसुग्रैवेयकेषु-विजय-वैजयन्त-जयन्ताऽपराजितेषु सर्वार्थसिद्धे च ।

૧૭. વૈમાનિક એ ચોથી દેવનિકાય છે.

૧૮. તે કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત (સૌ અહમિંદ્ર) એમ બે પ્રકારે છે.

૧૯-૨૦. એક એકથી ઉપર ઉપર આવેલા સૌધર્મ, ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત-પ્રાણત, આરણ-અચ્યુત, (એ બાર દેવલોક) નવગ્રૈવેયક (માંની પ્રત્યેક) અને વિજય-વૈજયન્ત-અપરાજિત-સર્વાર્થસિદ્ધ (એ અનુત્તરપંચક ને વિષે વૈમાનિક દેવો વસે છે.

건. 장 가 CitCll인-G업

२१. स्थिति-प्रभाव-सुख-द्युति-लेश्या-विशुद्धी-न्द्रीयावधि-विषयतोऽधिका: ।

२२. गति-शरीर-परग्रहाऽभिमानतो हीना: ।

२३. पीत-पद्म-शुक्ल-लेश्या-द्वि-त्रि-शेषेषु ।

૨૧. ઉપર ઉપરના દેવો આયુષ, પ્રભાવ (વૈક્રિય રૂપ, બલ વગેરેની શક્તિ), શુભ-ક્ષેત્ર-પુદ્ગલોથી થતું સુખ, તેજ, લેશ્યાની નિર્મલતા, ઇન્દ્રિયપટુતા અને અવધિજ્ઞાનના વિષયની વિશાલતાને આશ્રીને પૂર્વપૂર્વના દેવ કરતાં ચઢીયાતા હોય છે. (પણ)

૨૨. અધોગમન, શરીરઉંચાઈ, વિમાનસંખ્યા પરિગ્રહ અને અભિમાનમાં હીન હીન હોય છે.

૨૩. પહેલા બે દેવલોક (સૌધર્મ ઇશાન)માં પીત (તેજો) લેશ્યા, પછીના ત્રણ (૩ થી ૫ માં) દેવલોકમાં ૫દ્મ લેશ્યા, અને બાકી ઠેઠ ઉપર સુધી શુક્લ લેશ્યા હોય છે.

* 32 *

તત્ત્વાર્થ-ઉષ

२४. प्राग् ग्रैवेयकेभ्यः कल्पाः ।

- २५. ब्रह्मलोकालया लोकान्तिका: ।
- २६. सारस्वतादित्य-वह्न्यरुण-गर्दतोय-तुषिता-ऽव्याबाध-मरुतोऽरिष्टाश्च ।

२७. विजयादिषु द्विचरमाः ।

૨૫. લોકાન્તિક દેવો પાંચમા બ્રહ્મનામના દેવલોકના અંતે વાસ કરનારા હોય છે.

૨૬. એ (આઠ પ્રકારના ઇશાન કોણથી આઠે દિશામાં) સારસ્વત, આદિત્ય, વહ્નિ, અરુણ, ગર્દતોય, તુષિત, અવ્યાબાધ અને મરુત, તથા (મધ્યે) અરિષ્ટ નામે છે.

૨૭. અનુત્તરના વિજય આદિ ચાર વિમાનને વિષે દેવો દ્વિચરમ ભવવાળા હોય છે. અર્થાત્ વધુમાં વધુ પછી બે ભવ કરી છેલ્લા (ત્રીજા) મનુષ્ય ભવમાં સિદ્ધ થાય છે.

- २८. औपपातिक-मनुष्येभ्यः शेषास्तिर्यग्योनय: ।
- २९. स्थिति: ।

SH''R

३०. भवनेषु दक्षिणार्धाऽधिपतीनां पल्योपममध्यर्धम् ।

- ३१. शेषाणां पादोने ।
- ३२. असुरेन्द्रयोः सागरोपममधिकं च ।

૨૮. ઉપપાત જન્મવાળા દેવ તથા નારક અને મનુષ્ય પછીથી બાકી રહેલા જીવો તિર્યંચયોનિ (ગતિ) વાળા કહેવાય છે.

૨૯-૩૦. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય મેરુની દક્ષિણે અડધા ભવનપતિમાં (નવ) ઇન્દ્રોનું દોઢ પલ્યોપમ હોય છે.

૩૧. બાકીના ઉત્તરાર્ધના ૯ ઇન્દ્રોનું પોશાબે પલ્યોપમ હોય છે.

૨૩. દક્ષિણાર્ધ અસુરેન્દ્રનું એક સાગરોપમ, અને ઉત્તરાર્ધ અસુરેન્દ્રનું એક સાગરોપમથી કાંઈક અધિક હોય છે.

* 80 *

ા ____ તત્ત્વાર્શ-ઉષા

- ३३. सौधर्मादिषु यथाक्रमम् ।
- ३४. सागरोपमे ।
- ३५. अधिके च ।
- ३६. सप्त सानत्कुमारे ।
- ३७. विशेष-त्रि-सप्त-दशैकादश-त्रयोदश-पंचदश-भिरधिकानि च ।

૩૩,૩૪,૩૫. સૌધર્માદિમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય અનુક્રમે (૧લામાં) બે સાગરોપમ અને (૨જામાં) બે સાગરપોમથી કાંઈક અધિક હોય છે.

૩૬. ત્રીજા સનત્કુમારમાં સાત સાગરોપમ હોય છે.

૩૭. ચોથામાં સાત સાગરોપથી અધિક, પાંચમામાં ૭+૩=૧૦, છક્રામાં ૭+૭=૧૪, સાતમામાં ૭+૧૦=૧૭,આઠમામાં ૭+૧૧=૧૮, નવમા અને દશમામાં ૭+૧૩=૨૦ અને અગિઆરમા બારમામાં ૭+૧૫=૨૨ સાગરોપમ હોય છે. ३८. आरणाच्युतादूर्ध्वमेकैकेन नवसु ग्रैवेयकेषु विजयादिषु सर्वार्थसिद्धे च ।

- ३९. अपरा पल्योपममधिकं च ।
- ४०. सागरोपमे ।

४१. अधिके च ।

SH^DX

૩૮. ૧૧-૧૨મા આરશ-અચ્યુતની ઉપર નવ પ્રૈવેયક, વિજયાદિ ચાર અને સર્વાર્થસિદ્ધમાં એકેક વધે, (૧લી ગ્રૈ. માં ૨૩, ૨જીમાં ૨૪, ૯મીમાં ૩૧ વિજયાદિમાં ૩૨, અને સર્વાર્થમાં ૩૩ સાગરો૫મ.)

૩૯. જઘન્ય આયુષ્ય ૧લા દેવલોકથી અનુક્રમે એક પલ્યોપમ (સૌધર્મમાં) અને એક પલ્યોપમથી કાંઈક અધિક (૨જા ઇશાનમાં) છે.

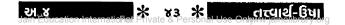
૪૦-૪૧. ૩જા સનત્કુમારમાં બે સાગરો૫મ, અને ૪થા માહેન્દ્રમાં બે સાગરો૫મથી કાંઈક અધિક હોય છે.

४६.	व्यन्तराणां च ।
૪५.	भवनेषु च ।
88.	दशवर्षसहस्राणि प्रथमायाम् ।
४३.	नारकाणां च द्वितीयादिषु ।
४२.	परतः परतः पूर्वा पूर्वाऽनन्तरा ।

૪૨. ૪થાની ઉપર ઉપરના દેવલોકમાં પોત પોતાના પૂર્વની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ, એજ પછીનાની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

૪૩. બીજી આદિ નરકમાં નારકોનું જઘન્ય આયુષ્ય પૂર્વપૂર્વના ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય મુજબ છે.

૪૪-૪૫-૪૬. જઘન્ય દશ હજાર વર્ષનું આયુ પહેલી નરકમાં, ભવનવાસિનું અને વ્યતરોનું હોય છે.

४७. परा पल्योपमम् ।

- ४८. ज्योतिष्काणामधिकम् ।

४९. ग्रहाणामेकम् ।

५०. नक्षत्राणमर्धम् ।

५१. तारकाणां चतुर्भाग: ।

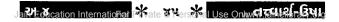
૪૭,૪૮, વ્યંતર દેવોનું ઉત્કુષ્ટ આયુ એક પલ્યોપમનું હોય છે, અને જ્યોતિષ્ક દેવોનું એક પલ્યોપમથી અધિક હોય છે (અધિકમાં સૂર્યનું ૧૦૦૦ વર્ષ અને ચંદ્રનું ૧ લાખ વર્ષ હોય છે. વ્યંતર દેવીનું અર્ધ પલ્યોપમ, અને જ્યોતિષ્ક દેવીનું અર્ધ પલ્યોપમ+૫૦.૦૦૦ વર્ષ.)

૪૯-૫૦-૫૧. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ગ્રહોનું ૧ પલ્યોપમ નક્ષત્રોનું 🗄 પલ્યોપમ અને તારાનું 🗄 પલ્યોપમનું હોય છે.

५२. जघन्या त्वष्टभागः ।

५३. चतुर्भागः शेषाणाम् ।

પર-પ૩, જ્યન્ય આયુ તારાનું ½ પલ્યોપમ,અને બાકીના જ્યોતિષ્કનું 🐈 પલ્યોપમનું હોય છે.

અધ્યાચ-પ.

- १. अजीवकाया धर्माऽधर्माऽऽकाश-पुद्गला: ।
- २. द्रव्याणि जीवाश्च ।

SH JI

३. नित्याऽवस्थितान्यरूपाणि ।

 ૧. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય,
 અને પુદ્ગલાસ્તિકાય એ ચાર અજીવકાય છે. ('કાય'
 શબ્દ પ્રદેશનો સમૂહ સૂચવે છે. એથી સમય રૂપ કાળ કાય નથી ગણાતો.)

ર. એ ચાર દ્રવ્ય છે, અને જીવો પણ દ્રવ્ય છે. (કુલ પાંચ દ્રવ્ય, ગુણ પર્યાયવાળું તે દ્રવ્ય)

 એ દ્રવ્યો નિત્ય છે. પોતાના મુખ્ય સ્વરૂપ (ધર્મત્વ પુદ્દગલત્વ જીવત્વ વગેરે) ને પલટતા નથી, અને (પુદ્દગલ સિવાયના) અરૂપી-અમૂર્ત છે.

🔆 ૪૬ 🔆 તત્ત્વાર્શ-ઉષા

- ४. रूपिणः पुदुगलाः ।
- आ-आकाशादेकद्रव्याणि । 4.

- - निष्क्रियाणि च ।
- ٤.
- असंख्येयाः प्रदेशा धर्माऽधर्मयोः । 9
- ८. जीवस्य च ।
- ९. आकाशस्याऽनन्ताः ।

૪. પુદુગલ રૂપી-મૂર્ત છે.

૫-૬. આકાશ સુધીના અર્થાત ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકાશાસ્તિકાય સંખ્યામાં એકેકજ દ્રવ્ય છે. અને તે ગમનાદિ ક્રિયાવિનાના છે.

૭. ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાયને અસંખ્યાત પ્રદેશ છે. (પ્રદેશ=ઝીણામાં ઝીણો અંશ)

૮. દરેક જીવને પણ તેટલાજ અસંખ્યાત પ્રદેશ છે. ૯. (ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્યોને રાખનાર લોકાકાશને પણ તેટલાજ અસંખ્યાત પ્રદેશ છે. અલોક કે લોકાલોક) આકાશને અનંતા પ્રદેશ છે.

* ४७ * तत्त्वार्थ-ઉष

१४.	एक-प्रदेशादिषु भाज्यः पुद्गलानाम् ।
१३.	धर्माऽधर्मयो:कृत्स्ने ।
१२.	लोकाकाशेऽवगाह: ।
11.	

१०. संख्येयाऽसंख्येयाश्च पुद्गलानाम् ।

00 जालागे• 1

૧૦. પુદ્દગલ-સ્કંધોને સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંત પ્રદેશ હોય છે.

૧૧. પરમાણુ પુદ્ગલને (વ્રવ્ય) પ્રદેશો નથી.

૧૨. ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્યોનો લોકાકાશમાં જ વાસ છે (પણ તે વ્યવહારનયે. નિશ્વયનયે તો દ્રવ્યો પોતામાંજ રહે છે)

૧૩. ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયનો આખાય લોકાકાશમાં વાસ છે.

૧૪. પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો અનિયતપણે આકાશના એક પ્રદેશથી માંડી અસંખ્ય પ્રદેશોમાં વાસ છે.

ट्रान्य * ४८ * तत्त्यार्थ-ઉधा

૧५.	असंख्येय-भागादिषु जीवानाम् ।	
86.	प्रदेश-संहार-विसर्गाभ्यां प्रदीपवत	1

१७. गति-स्थित्युपग्रहो धर्माऽधर्मयोरुपकार: ।

१८. आकाशस्याऽवगाह: ।

૧૫. જીવોનો લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગોમાં વાસ છે. સૂત્રમાં 'ભાગાદિ' શબ્દમાંના આદિ શબ્દથી આખા લોકાકાશમાં કેવલી-સમુદ્દ્યાત વખતે વ્યાપે એ સમજવું.

૧૬. દીવાના પ્રકાશની જેમ જીવના પ્રદેશોનો સંકોચ અને વિકાસ થવાથી જીવનો ભિન્ન ભિન્ન અવગાહ (આકાશ-ભાગને વ્યાપવાનું) થાય છે.

૧૭. ધર્માસ્તિકાયનો ગુણ જીવ-પુદ્દગલને ગમનમાં સહાય કરવાનો અને અધર્માસ્તિકાયનો ગુણ સ્થિરતામાં સહાય કરવાનો છે. (જેમ માછલીની ગતિમાં પાણી

અને મુસાફરની સ્થિરતામાં વૃક્ષ સહાયક છે તેમ.) ૧૮. આકાશનો ગુણ (બીજા દ્રવ્યને) અવકાશ આપવાનો છે. १९. शरीर वाङ्मनः-प्राणापानाः पुद्गलानाम् ।

- २०. सुख-दुःख-जीवित-मरणोपग्रहाश्च ।
- २१. परस्परोपग्रहो जीवानाम् ।
- २२. वर्तना परिणामः क्रिया परत्वाऽपरत्वे च कालस्य ।

૧૯-૨૦. પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો ગુણ (પ્રયોજન) શરીર, ભાષા, મન, શ્વાસોશ્વાસ બનવાનો છે. તેમજ સુખ-દુઃખ-જીવન-મરણમાં નિમિત્ત થવાનો છે.

૨૧. જીવોનો ગુણ એક બીજાને ઉપકાર કરવાનો છે. (હિતાહિતનો ઉપદેશ દઈને)

૨૨. કાળનો ઉપકાર પદાર્થોમાં વર્તના, પરિશામ, ક્રિયા અને પરત્વ-અપરત્વ થવું એ છે. (વર્તનાથી સર્વપદાર્થો તે તે કાળે વર્તે છે. પરિણામથી બાલ યુવાન આદિ ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થા, ઋતુ-વિભાગ ભરતી, ઓટ વગેરે થાય છે. ક્રિયા એટલે દ્રવ્યપરિણામ, એથી (i) જીવમાં શરીર-આહાર-વર્ણઆદિ સંબંધી પ્રયોગ-

* ૫૦ * તત્ત્વાર્શ-ઉષા

२३. स्पर्श-रस-गन्धवर्णन्तः पुद्गलाः ।

२४. शब्द-बन्ध-सौक्ष्मय-स्थौल्य-संस्थान-भेद-तम-श्र्ळायाऽऽपोद्योतवन्तश्च ।

ઉત્પાદ=પ્રયત્નથી સાધ્ય ક્રિયા; (ii) અજીવમાં વિચિત્રાકાર સંધ્યા-ઇંદ્રધનુષ્પાદિ સંબંધી વિસ્નસા-ઉત્પાદ = કુદરતી નિર્માણ; અને (iii) ઘડો વગેરે બનવા સંબંધમાં મિશ્ર (પ્રયોગ-વિસ્નસા) ઉત્પાદરૂપ ક્રિયા તે તે કાળે થાય છે. અતીત-વર્તમાનનો સંભેળ નથી થતો ...ઇત્યાદિ. પરત્વથી આ આનાથી મોટો કે જૂનો એમ થાય છે. અપરત્વથી નાનો કે નવો એમ થાય છે.

૨૩. અર્શું કે સ્કંધ પુદ્દગલો (સ્વપરિશામભૂત) સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને રૂપવાળા હોય છે જ.

૨૪. સ્કંધ પુદ્દગલો (અનેક નિમિત્તથી) શબ્દ, પ્રયોગબંધ આદિ, સૂક્ષ્મતા, સ્થૂલતા, આકૃતિ, વિભાગ, અંધકાર, છાયા, તડકો અને ચંદ્ર-રત્નાદિના પ્રકાશ સ્વરૂપ પરિણામવાળા હોય છે.

🗶 ૫૧ 🛠 🚬 તત્ત્વાર્શ-ઉષા

२५. अणवः स्कन्धाश्च ।

- २६. संघात-भेदेभ्य उत्पद्यन्ते ।

- २७. भेदादणुः ।
- २८. भेद-संघाताभ्यां चाक्षुषा: ।
- २९. उत्पाद-व्यय-ध्रौव्य-युक्तं सत् ।

૨૫. પુદુગલો બે પ્રકારે :- અણુઓ અને સ્કંધો.

૨૬. સ્કંધો ત્રણ રીતે બને છે. (i) પુદુગલોના ભેગા મળવાથી (ii) જૂના સ્કંધમાંથી પુદ્રગલો છૂટા પડવાથી, અને (iii) સંઘાત-ભેદ બન્નેથી.

૨૭. અણુઓ ફક્ત ભેદથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૨૮. ઇન્દ્રિયથી જાણી શકાય એવા સ્કંધો ભેદ-સંધાત બન્નેથી બને છે. પણ કેવળ ભેદથી કે કેવળ સંધાતથી નહિ.

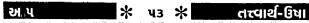
૨૯. ઉત્પતિ, નાશ અને નિત્યતા (કાયમપશું) આ ત્રણે ધર્મોવાળું જ સત્ કહેવાય.

३०. तद्-भावाऽव्ययं नित्यम् ।

३१. अर्पिताऽनर्पित-सिद्धे: ।

૩૦. (i) વસ્તુના સ્વરૂપમાંથી જેનો ત્રિકાલમાં કેરફાર નથી થતો તે નિત્ય છે. (ii) પોતાની ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓમાં સત્ આદિ અન્વયિ (ન પલટાનાર) અંશે કરીને વસ્તુ નિત્ય છે. (iii) અવ્યયં એટલે કોઈ કાલમાં અછતું નહિ એવું વસ્તુનું સર્વ અવસ્થામાં નિર્વિકાર સ્વરૂપ નિત્ય છે.

૩૧. (૧) ગયા સૂત્રમાં અર્પિત એટલે બતાવેલા નિત્યના સ્વરૂપ પરથી, અનર્પિત એટલે ન બતાવેલા ઉત્પત્તિ-નાશનાં સ્વરૂપ વિપરીત છે. એ સમજી શકાય છે, માટે નથી કહ્યા, (૨) ધ્રૌવ્ય એટલે દ્રવ્યાંશ અને ઉત્પાદ-વ્યય એ પર્યાયઅંશ-આ બેમાંથી પ્રયોજન પડે, અર્પિત એટલે મુખ્યતાએ વ્યવહાર

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

કરાતો એક અને અનર્પિત એટલે મુખ્યતાએ વ્યવહાર ન કરાતો બીજો આવા બંને ધર્મ એકજ વસ્તુમાં પ્રસિદ્ધ છે માટે એકજ વસ્તુમાં ઉત્પાદ-વ્યયની સાથે નિત્યતાનો વિરોધ નથી અને લોકવ્યવહાર પણ ઘટી શકે છે. વસ્તુનો જે રીતે વ્યવહાર જે કાળે કરાતો હોય તેટલો જ ધર્મ તે કાળે એનામાં માની બીજા સતુ ધર્મોનો નિષેધ ન કરાય, કેમકે, કાલાન્તરે એજ વસ્તુનો બીજી રીતે બીજા ધર્મરૂપે પણ વ્યવહાર થાય છે.(૩) અર્પિત એટલે સાક્ષાત શબ્દથી કહેવાતું વસ્તું એક સ્વરૂપ એ, અનર્પિત એટલે એજ વસ્તુમાં સમજી શકાતા એવા, વિરદ્ધ જેવા પણ દેખાતા બીજા સ્વરૂપથી (ધર્મથી) જ સિદ્ધ છે. માટે..

અર્પિત-અનર્પિતના બીજા પણ અર્થો જેવાં કે (૪) સકલાદેશ (પ્રમાણ) વિકલાદેશ (નય) (૫) સ્વપર્યાય-પરપર્યાય. (૬) અર્થપર્યાય-વ્યંજનપર્યાય (૭) અનાદિ-સાદિ (૮) યુગપત્ (એક સાથે વિદ્યમાન) ક્રમિક, વગેરેથી ઘટાવવું.

* 48 *

રમ_પ

ાત્ત્વાર્થ-ઉષા

३२. स्निग्ध-रुक्षत्वाद् बन्धः । ३३. न जधन्य-गुणानाम् ।

३४. गुण-साम्ये सदुशानाम् ।

३५. दव्यधिकादिगुणानां तु ।

૩૨. સ્નિગ્ધ કે લુખ્ખા અશુ અથવા સ્કંધનો ભેગા મળવાથી એકાકાર સંબંધ થાય છે. એથી બેનો એક સ્કંધ બને છે.

૩૩. પરંતુ એકઅંશ-સ્નિગ્ધ ગુણવાળા અને એકઅંશ રૂક્ષ ગુણવાળાનો બંધ નથી થતો.

૩૪. ગુણની સમાનતા (સજાતીયતા) હોય ત્યાં એટલે કે સ્નિગ્ધ-સ્નિગ્ધમાં અને રૂક્ષ-રૂક્ષમાં સરખા અંશના ગુણવાળાનો બંધ નથી થતો (અર્થાત્ સરખા અંશના વિજાતીય ગુણવાળાનો બંધ થાય).

૩૫. સજાતીય ગુણવાળામાંય બે કે વધુ અધિક અંશના ગુણવાળા સાથે બંધ થાય.

Jain Education Internationial Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

३६. बन्धे समाधिकौ पारिणामिकौ ।

३७. गुण-पर्यायवद् द्रव्यम् ।

૩૬. બંધ થાય ત્યાં સમાન અંશનો કે અધિક અંશનો ગુણ બીજાને પોતાના જેવો કરે છે. (સમાન **અંશ સ્થલે** વિજાતીયનો જ બંધ હોય છે. એથી સ્નિગ્ધ પુદુગલ પોતાની સ્નિગ્ધતાવડે પોતાની સાથે બંધાતા બીજા રૂક્ષ પુદુગલને આત્મસાત કરે, એટલે કે સ્નિગ્ધ જેવો કરે, અથવા કદાચિત રૂક્ષ પુદુગલ બીજા સ્નિગ્ધને આત્મસાતૂ કરે **અધિક અંશ સ્થલે** સજાતીયના બંધમાં અધિક અંશવાળો ન્યૂન અંશ વાળાને પોતાના સમાન અધિક અંશવાળો કરે. જેમ વિલેપનમાં ભળેલી કસ્તૂરી વિલેપનના ગુણનો અંશ વધારી દે તેમ.)

૩૭. (પરિષ્રામ-પરિષ્રામિભાવે) ગુણ અને પર્યાય ધારણ કરનારને દ્રવ્ય કહેવાય.

- ३८. कालश्चेत्येके ।
- ३९. सोऽनन्त-समयः ।
- ४०. द्रव्याश्रया निर्गुणा गुणाः ।
- ४१. तद्भावः परिणामः ।
- ४२. अनादिरादिमांश्च ।

૩૮. કેટલાક આચાર્ય (દ્રવ્યાસ્તિક નયનો આધાર ન લઈ, ભેદ નયના હિસાબે) કહે છે કે કાળ પણ છઠ્ઠું દ્રવ્ય છે. (એ ન હોય તો પદાર્થો ઉપર વર્તના-પરિણામ સ્વરૂપ ઉપકાર કોણ કરે ?)

૩૯. તે કાળ (અતીત અનંત સમયે વર્તમાન એક સમય અને ભાવિ અનંત સમયો મળીને) અનંત સમયોવાળો છે.

૪૦. ગુષ્ો દ્રવ્યના પરિષ્રામરૂપે દ્રવ્યમાં રહેનારા અને સ્વયં ગુષ્ઠવિનાના છે.

૪૧-૪૨. સ્વયં વસ્તુનું જ તે તે રૂપે હોવું કે થવું એને પરિશામ કહેવાય. તે બે પ્રકારે ઃ- (૧) અનાદિનો અને (૨) નવો બનતો (પ્રારંભવાળો).

Ж чю Ж

४३. रूपिष्वादिमान् । ४४. योगोपयोगौ जीवेषु ।

૪૩. રૂપી-મૂર્ત દ્રવ્યોને વિષે ભિન્ન ભિન્ન સ્પર્શાદિ પરિશામ એ પ્રારંભવાળા (અર્થાત્ નવા શરૂ થતા) હોય છે. પણ સ્પર્શાદિ કોઈ પરિશામ અનાદિનો નથી હોતો.

૪૪. જીવોને વિષે મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિરૂપ યોગ, અને જ્ઞાન-દર્શન રૂપ ઉપયોગ એ સાદિ પરિશામ છે.

અધ્યાય-૬.

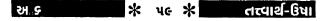
- १. काय-वाङ-मन:-कर्म योग: ।
- २. स आश्रव: ।
- ३. शुभः पुण्यस्य ।
- ४. अशुभः पापस्य ।

(જીવ અને અજીવ તત્ત્વ કહી આવ્યા પછી આસ્નવ તત્ત્વ કહે છે.)

૧-૨. શરીર, વચન અને મનની પ્રવૃત્તિને યોગ કહે છે; તે ત્રણે પ્રકારનો યોગ આસ્નવ છે.

 અહિંસા, સત્ય આદિ શુભ યોગ એ શાતાવેદનીય કર્મ આદિ પુણ્ય-બંધ માટેનો આગ્નવ છે.

૪. હિંસા આદિ અશુભયોગ અશાતાવેદનીય કર્મ આદિ પાપ કર્મનો આસ્નવ છે.

५. सकषायाऽकषायोः साम्परायिकेर्यापथयोः ।

६. अव्रत-कषायेन्द्रिय-क्रियाःपंच-चतुः-पंच-पंचविंशतिसंख्याः पूर्वस्य भेदाः ।

પ. કષાયયુક્ત આત્માના યોગ એ સાંપરાયિક બંધનો આગ્નવ છે, અને વીતરાગ બનેલાનો યોગ ઇર્યાપથ બંધનો આગ્નવ છે. (સંપરાય=ચાર ગતિ રૂપ સંસાર, સંસારપરિભ્રમણના હેતુભૂત કર્મ તે સાંપરાયિક કર્મ; એની સ્થિતિ લાંબી હોય. જ્યારે ઇર્યાપથ કર્મ વીતરાગ જે સમયે બાંધે એના બીજા જ સમયે ભોગવે અને ત્રીજા સમયે તો આત્મા-પરથી છૂટી જાય. ઇર્યા=આગમાનુસારી ગતિ કે સ્થિતિ; એ માર્ગે આવતું કર્મ તે ઇર્યાપથ કર્મ.)

૬. પાંચ ઇન્દ્રિય, ચાર કષાય, પાંચ અવ્રત (અવિરતિ), અને પચીસ ક્રિયા એ પહેલા સાંપરાયિક બંધના આસ્રવના પ્રકાર છે.

७. तीव्र-मन्द-ज्ञाताऽज्ञात-भाव-वीर्याऽधिकरण-विशेषेभ्यस्तद्विशेष: ।

८. अधिकरणं जीवाऽजीवा: ।

૭. તીવ્રભાવ, મંદભાવ, (ભાવ=પરિશામ) ઇરાદો, અજાણપશું, વીર્ય (શક્તિ, તાકાત) અને અધિકરશ (જેથી આત્મા દુર્ગતિનો અધિકારી બને છે તે) ની વિશેષતાએ કર્મબંધમાં તફાવત પડે છે.

૮. (છેદન શસ્ત્રાદિ-દ્રવ્યઅષિકરણ અને સંરંભ-આદિ ભાવઅષિકરણ એમ બે પ્રકારનું) અષિકરણ જીવ- અષિકરણ તેમજ અજીવ-અષિકરણ સ્વરૂપ હોય છે. (આત્માના હિંસાદિ પરિણામરૂપ આગ્નવની ઉત્પત્તિમાં બાહ્ય કોઈ જીવ કે જડ વસ્તુ નિમિત્ત બને છે. એથી હિંસાદિ પરિણામને જીવ-અષિકરણ તેમજ અજીવ-અષિકરણ કહેવાય.)

* 59 *

્ર તત્ત્વાર્થ-ઉષ

 आद्यं संरम्भ-समारम्भाऽऽरम्भ-योग-कृत-कारिताऽ-नुमत-कषाय-विशेषैस्त्रिस्त्रिस्त्रिश्चतुश्चैकश: ।

१०. निर्वर्तना-निक्षेप-संयोग-निसर्गा द्वि-चतुर्द्वि-त्रि-भेदाः परम् ।

૯. તેમાં પહેલું (અંતરંગ) જીવ-અધિકરણ ૧૦૮ પ્રકારે સંરંભ સમારંભ અને આરંભ અને ત્રણ પ્રત્યેક મનથી, વચનથી અને કાયાથી એમ નવ-દરેક સ્વયં કર્યું, બીજા પાસે કરાવ્યું અને કોઈ કરે એમાં સંમતિ પ્રશંસા ધરી એમ ૨૭-દરેક ક્રોધવશે, માનવશે, માયાવશે, કે લોભવશે, એમ ૧૦૮ (સંરંભ=હિંસાદિનો સંકલ્પ. સમારંભ=હિંસાદિના સાધનનો ઉપયોગ જેથી પરને પીડા થાય. આરંભ=હિંસાદિક્રિયા, જેનાથી પ્રાણીનો વધ નીપજે.)

૧૦. બીજું (બાહ્ય) અજીવ અધિકરણઃ- અજીવની બે પ્રકારે નિર્વર્તના, ચાર પ્રકારે નિક્ષેપ, બે ભેદે સંયોગ અને ત્રણભેદે નિસર્ગ સ્વરૂપ છે. (નિર્વર્તનાઃ-૧ મૂલ અક્ર કર * હાર તત્ત્વાર્શ-ઉપ્ર

ગુણ નિર્વર્તના અધિકરણ એટલે પાંચશરીર, ભાષા, મન અને શ્વાસોશ્વાસ, ૨. ઉત્તરગુણનિર્વર્તના અધિકરણ એટલે કાષ્ઠ, વસ્ત્ર, ચિત્રકર્મ વગેરે **નિક્ષેપઃ**- ૧ વગર જોઈ ભૂમિએ કાંઈ મૂકવું તે અપ્રત્યવેક્ષિત નિક્ષેપાધિકરણ, ૨. જોયા પછી પણ ત્રણ વાર ઠીક ન પૂંજેલી જગાએ કાંઈ મૂકવું તે દુષ્પ્રમાર્જિત નિ૦ ૩. જોવા પુંજવાનો યત્ન છતાં શક્તિના અભાવે એકાએક વગર જોયેલ પુંજેલ જગાએ કાંઈ મુકાઈ જવું તે સહસા નિ૦. અને ૪. અજ્ઞાનથી કે ભુલમાં તેમ બનવું તે અનાભોગનિ૦ **સંયોગ** :- ૧. આહાર પાણી સાથે એને યોગ્ય ઇષ્ટવસ્તુનો સંયોગ તે ભક્ત પાન સંયોજના૦ અને ૨. વસ્ત્રપાત્રાદિ સંબંધી ઉપકરણ સંયોજના૦ નિસર્ગ ઃ- ૧. અવિધિએ સ્વચ્છન્દપણે (શાસ્ત્ર વિરદ્ધ એવો) કરાતો કાયાનો ત્યાગ તે કાયનિસગધિિકરણ એવી રીતે ૨-૩, શાસ્ત્રને અસંમત બોલવું અને વિચારવું તે વાકુનિસર્ગા૦ અને મનોનિસર્ગાધિકરણ.)

११. तत्प्रदोष-निह्नव-मात्सर्याऽन्तराया-ऽऽसादनोपघाता ज्ञान-दर्शनाऽऽवरणयो: ।

१२.दुःख-शोक-तापाऽऽक्रन्दन-वध-परिदेवनान्याऽऽत्म-परोभय-स्थान्यसद्वेद्यस्य ।

૧૧. જ્ઞાન જ્ઞાની કે જ્ઞાનનાં સાધનો, તેમજ દર્શન દર્શની કે દર્શનનાં સાધનો ઉપર દ્વેષ, એમનો અપલાપ, એમના પર ઇર્ષા-ખાર, જ્ઞાની-દર્શનીને અંતરાય, કોઈને જ્ઞાન વગેરેનો અંતરાય, જ્ઞાની વગેરેની આશાતના કે નાશ એ જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ કર્મ બંધાવનારા આસ્નવ છે.

૧૨. પોતાના કે બીજાના આત્માને કરાતી સર્વજ્ઞ શાસ્ત્રને અસમંત એવી પીડા, શોક, સંતાપ કરુણ-રુદન, પ્રહાર, કે વારંવાર ઘોર વિલાપ એ અશાતા વેદનીય કર્મના આસ્રવ છે.

* 58 *

તત્ત્વાર્થ-

- १३. भूतव्रत्यनुकम्पा दानं सराग-संयमादियोगः क्षान्तिः शौचमिति सद्वेद्यस्य ।
- १४. केवलि श्रुत-संघ-धर्म देवाऽवर्णवादो दर्शन-मोहस्य ।

૧૩. સર્વ જીવો પર દયા, વ્રતધારી શ્રાવક-સાધુ પર ભક્તિભાવ, દાન, સરાગસંયમ (વીતરાગતા પૂર્વેનું,) શ્રાવકના વ્રત, પરાધીનપણે કરાતો ઉપભોગનો નિરોધ, પંચાગ્નિ-તપઆદિ કષ્ટયોગ, ક્ષમા (ક્રોધને જન્મવા ન દેવો અને જન્મેલા ક્રોધને નિષ્ફલ કરવો), શૌચ (તૃષ્ણારૂપી મલનો નાશ) વગેરે શાતા વેદનીયના આગ્નવ છે. (વગેરેથી ધર્મપ્રેમ, તપ, સામાયિક, જિનપૂજા, વૈયાવચ્ચ આદિ.)

૧૪. કેવલજ્ઞાની, સર્વજ્ઞના શાસ્ત્રો સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક શ્રાવિકા સંઘ, સાધુ-ધર્મ કે શ્રાવક-ધર્મ અને ચાર નિકાયના દેવોની નિંદા-એ દર્શન મોહનીય (મિથ્યાત્વ કર્મ) નો આસ્નવ છે.

- .	<u> </u>	.	0		1	
૧५.	कषायोद	भात्तावा	त्मपरिणा	मश्चारत्र	-महिस्य	

१६. बह्वारम्भ-परिग्रहत्वं च नारकस्यायुषः ।

१७. माया तैर्यग्योनस्य ।

१८. अल्पारम्भ-परिग्रहत्वं स्वभाव-मार्दवार्जवं च मानुषस्य ।

૧૫. કષાયોના ઉદયથી જન્મતો આત્માનો તીવ્ર રૌદ્ર પરિણામ એ ચારિત્ર મોહનો આગ્નવ છે.

૧૬. બહુ જીવનાશના કારણભૂત કૃષિ વગેરેની માનસિક-વાચિક-કાયિક-પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપ બહુ આરંભ, અને દેહધનાદિ ઉપર ગાઢ મૂચ્છાત્મક બહુ પરિગ્રહ (તથા માંસાહાર અને પંચેન્દ્રિય વધ) એ નરકના આયુષ્યના આગ્નવ છે.

૧૭. (મુખ્યતાએ) માયા=પ્રપંચ એ તિર્યંચ-આયુનો આસવ છે.

૧૮. અલ્પઆરંભ, અલ્પપરિગ્રહ, સ્વાભાવિક (નિઃસ્વાર્થ) નમ્રતા અને સરલતા એ મનુષ્યના આયુના આગ્નવ છે.

१९. निःशील-व्रतत्वं च सर्वेषाम् । २०. सरागसंयम-संयमाऽसंयमाऽकामनिर्जरा-बालतपांसि दैवस्य । २१. योग-वक्रता विसंवादनं चाऽशुभस्य नाम्नः । २२. विपरीतं शुभस्य ।

૧૯. નિઃશીલતા અને અવિરતિ એ ઉપર કહેલ ત્રશે આયુષ્યના આસ્નવ છે.(શીલ=ઉત્તરગુણ, વિરતિ=અશુવ્રત-મહાવ્રત.)

૨૦. સરાગસંયમ, દેશવિરતિ, પરાધીનપશે (અનિચ્છાએ) અશુભ પ્રવૃત્તિનો અને આહારાદિનો નિરોધ, અજ્ઞાન તપ-કષ્ટ એ દેવાયુના આગ્નવ છે.

૨૧-૨૨. મનવચનકાયાની પ્રપંચી પ્રવૃત્તિ અને વિસંવાદન (સાચાને ખોટું ઠરાવવાનો, મતિ-વિપર્યાસ કરવાનો યત્ન વગેરે) એ અશુભ નામ કર્મના આગ્નવછે. આથી ઉલટા, યોગની સરલતા સંવાદન-એ શુભ નામના આગ્નવ છે.

* 50 *

તત્ત્વાર્થ-ઉષ

२३. दर्शन-विशुद्धिर्विनय-संपन्नता शील-व्रतेष्वनति-चारोऽभीक्ष्णं ज्ञानोपयोग-संवेगौ शक्तितस्त्याग -तपसी संघ-साधु-समाधि-वैयावृत्यकरणमर्हदा-चार्य-बहुश्रुत-प्रवचन-भक्तिरावश्यकाऽपरिहाणि-र्मार्ग-प्रभावना प्रवचन-वत्सलत्वमिति तीर्थ-कृत्त्वस्य ।

૨૩. સમ્યગ્દર્શનની ઉચ્ચ નિર્મલતા. (જ્ઞાનાદિત્રય અને ઉપચાર એમ ચાર પ્રકારે) વિનયયુક્તતા, વ્રત-શીલમાં અતિચારરહિતપણું અત્યન્ત અપ્રમાદ, વારંવાર શ્રુતજ્ઞાનમાં એકાગ્રતા, સતત સંસારનો ભય, યથાશક્તિ દાન અને બાહ્ય અભ્યન્તર તપ, શ્રી જિન-સંઘને નિરુપદ્રવ અને સ્વસ્થ કરવો, સાધુની વૈયાવચ્ય અરિહંત-આચાર્ય-બહુશ્રુત (અંગ-અંગબાહ્ય વગેરે ઘણા શાસ્ત્રોના અભ્યાસી) અને શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિ, આવશ્યક ક્રિયાઓની અખંડ સાધના, સમ્યગ્દર્શનાદિ મોક્ષમાર્ગની, સ્વયં પાલન અને ઉપદેશ દ્વારા

रम हत्यांक InternatioEat Private & FC 💥 Use Only Circulo - ઉषा

२४. पराऽऽत्मनिन्दा-प्रशंसे सदसद्गुणाच्छादनोद्भावने च नीचैर्गोत्रस्य ।

- २५. तद्विपर्ययो नीचैर्वृत्यनुत्सेकौ चोत्तरस्य ।
- २६. विघ्नकरणमन्तरायस्य ।

પ્રભાવના, પ્રવચનનું એટલે આર્હત શાસનને આરાધનારા આગમપ્રજ્ઞોનું અને ગ્લાન, તપસ્વી વગેરેનું આહાર-વસ્ત્ર-અધ્યાપનાદિદ્વારા વાત્સલ્ય એ તીર્થંકર નામકર્મનો આસ્નવ છે.

૨૪. પરનિંદા, સ્વપ્રશંસા, પરના છતા ગુણને ઢાંકવા, અને પોતાના અછતા ગુણ કહેવા એ નીચ ગોત્રનાં આસ્નવ છે.

૨૫. એથી વિપરીત-પરગુણપ્રશંસા, પરદોષ-સ્વ ગુણગોપન અને સ્વની નિંદા, તેમજ નમ્રવૃત્તિ અને નિરભિમાન એ ઊંચ ગોત્રના આસ્નવ છે.

૨૬. બીજાને દાન, લાભ વગેરે થતાં અટકાવવાનો યત્ન એ અંતરાયનો આસ્રવ છે.

🔆 🛠 કલ 🛪 તત્ત્વાર્શ-ઉપ

અધ્યાચ-७.

- १. हिंसाऽनृत-स्तेयाऽब्रह्म-परिग्रहेभ्यो विरतिर्व्रतम् ।
- २. देश-सर्वतोऽणु-महती ।
- ३. तत्स्थैर्यार्थं भावनाः पंच पंच ।

૧. હિંસા, જૂઠ, ચોરી, મૈથુન, અને પરિગ્રહની વિરતિને વ્રત કહેવાય છે. વિરતિ=જાણીને શ્રદ્ધા અને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક પાપથી નિવૃત્તિ (ત્યાગ).

૨. એ હિંસાદિની અમુક અંશે કરેલી વિરતિને અણુવ્રત, અને સર્વથા કરેલી વિરતિને મહાવ્રત કહેવાય છે.

૩. તે વ્રતોની સ્થિરતા માટે દરેકની પાંચ પાંચ ભાવનાઓ છે. (જેનો વારંવાર અભ્યાસ કરવાનો હોય છે તેને અહીં ભાવના સમજવી.)

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

४. हिंसादिष्विहाऽमुत्र चाऽपायाऽवद्य-दर्शनम् ।

- ५. दुःखमेव वा ।
- ६. मैत्री-प्रमोद-कारुण्य-माध्यस्थ्यानि सत्त्व-गुणाधिक-क्लिश्यमानाऽविनेयेषु ।

૪. હિંસા વગેરે પાંચ આસ્રવ આચરવામાં આ લોકમાંય અનેક નુકશાન દેખાય છે. અને પરલોકમાંય પાપના કટુ વિપાક દુર્ગતિ વગેરે હોય છે. એમ વિચારવું.

પ. અથવા હિંસાદિમાં દુઃખજ છે-એ વિચારવું. (બીજા પ્રત્યે એ દુઃખરૂપ બને છે, અને પોતાને દુઃખનું લાવનાર બને છે. માટે.)

૬. (૧) સર્વજીવો ઉપર મિત્રભાવ. (સર્વનું હિત થાઓ એ ભાવના), (૨) અધિકગુણી પ્રત્યે હર્ષ, (૩) પીડાતા દુઃખી ઉપર દયા અને અનુગ્રહ, (૪) ગાઢ મિથ્યાત્વી, અજ્ઞાની તથા શિક્ષાને અયોગ્ય એવા પ્રત્યે ઉદાસીનતા-ઉપેક્ષાભાવ ભાવવો.

থা ও Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.or ७. जगत्काय-स्वभावौ च संवेग-वैराग्यार्थम् ।

प्रमत्तयोगात् प्राण-व्यपरोपणं हिंसा ।

असदभिधानमनृतम् ।

१०. अदत्तादानं स्तेयम् ।

٤.

९.

ં ૭. ભિન્નભિન્ન પ્રાણિમય જગતનો સ્વભાવ સંવેગ (સંસારભય) માટે, અને શરીરનો સ્વભાવ વૈરાગ્ય માટે ચિંતવવો- (એ બેના સ્વભાવને ચિંતવી સંવેગ વૈરાગ્ય કેળવવો.)

૮. કષાયાદિપ્રમાદવશે માનસિક-વાચિક-કાયિક પ્રવૃત્તિથી કરાતા પ્રાણના નાશને હિંસા કહેવાય છે.

૯. પ્રમાદ યોગે કરાતું ખોટું (વસ્તુ ન હોય એ રૂપે) કથન એ અસત્ય કહેવાય.

૧૦. વસ્તુના માલિકે ન આપેલી વસ્તુ લેવી કે ભોગવવી તે ચોરી કહેવાય.

u स्थान्ध्य and the set of the s

- ११. मैथुनमब्रह्म ।
- १२. मूर्च्छा परिग्रह: ।
- १३. निःशल्यो व्रती ।
- १४. अगार्यनगारश्च ।
- १५. अणुव्रतोऽगारी ।
- १६. दिग्देशाऽनर्थदण्डविरति-सामायिक-पौषधो-पवासोपभोगपरिभोगाऽतिथिसंविभागव्रत-संपन्नश्च ।
 - ૧૧. સ્ત્રી પુરુષની કામક્રિયાને અબ્રહ્મ કહેવાય છે. ૧૨. મૂર્ચ્છા એ પરિગ્રહ છે.
 - ૧૩. વિરતિવંત (માયા, નિદાન, મિથ્યાત્વ એ ત્રણ) શલ્ય વિનાનો હોય છે.

૧૪. વિરતિવંત બે પ્રકારે :- ૧.ગૃહસ્થ અને ૨. અનગાર-સાધુ.

૧૫,૧૬, ગૃહસ્થ પંચઅશુવ્રતધારી હોય છે. અને દિશાપરિશામ, ઉપભોગપરિભોગ-પરિશામ, અને

१७. मारणान्तिकीं संलेखनां जोषिता ।

१८. शंका-कांक्षा-विचिकित्सा-ऽन्यदृष्टिप्रशंसा-संस्तवा: सम्यग्दृष्टेरतिचारा: ।

અનર્થદંડ-વિરમજ્ઞ એ ત્રજ્ઞ ગુણવ્રતને,તેમજ સામાયિક દેશાવકાશિક પૌષધ તથા અતિથિસંવિભાગ-એ ચાર શિક્ષાવ્રતને ધરનાર હોય છે. (એમ શ્રાવક બારવ્રત ધારી કહેવાય.)

૧૭. (વળી ગૃહસ્થ) મરશનજીક સમયે સંલેખના (શરીર અને કષાયને કસનારા મરશાંત અમુક તપ ધ્યાન અને સમાધિ) નો આરાધક હોય છે.

૧૮. (૧) શંકા=જિનોક્ત વસ્તુમાં સંદેહ, (૨) કાંક્ષા=અન્યમતની અભિલાષા પ્રીતિ (૩) વિચિકિત્સા=ધર્મક્રિયાના ફલનો સંદેહ, (૪) પ્રશંસા=કુગુરુ, પાંખડી કે મિથ્યામતિની સ્તુતિ (૫) સંસ્તવ=એઓનો પરિચય-આ પાંચ સમ્યગ્દષ્ટિના અતિચાર (સમ્યકત્વને મલીન કરનાર સ્ખલનાઓ) છે.

स्तुल् * ७४ * तात्त्वार्थ-छिष। Jain Education Internatioनिब Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

१९. व्रत-शीलेषु पंच पंच यथाक्रमम् ।

२०. बन्ध-वध-छविच्छेदाऽतिभाराऽऽरोपणाऽन्नपान निरोधाः ।

२१. मिथ्योपदेश-रहस्याऽभ्याख्यान-कूटलेखक्रिया न्यासापहार-साकारमन्त्र भेदा: ।

૧૯. પાંચ અશુવ્રત અને શીલ (૩ ગુણવ્રત-૪ શિક્ષા વ્રત) વિષે દરેકના પાંચ પાંચ અતિચાર હવે ક્રમસર કહેવાશે.

૨૦. પહેલા વ્રતના-(૧) ગાઢ બંધને બાંધવું (૨) ચાબુક વગેરેથી નિર્દયપણે મારવું (૩) ચામડી કાપવી (૪) અતિભાર લાદવો અને (૫) અન્ન પાણી વેળાસર ન આપવાં-આ પાંચ અતિચાર છે.

૨૧. બીજા વ્રતના-(૧) ખોટી સલાહ કે નિર્ચક પાપોપદેશ આપવો (૨) સ્ત્રી-પુરુષની ગુપ્ત બાબત અંગે ખોટું આળ દેવું (૩) જુઠા લેખ કરવા (૪) થાપણ ઓળવવી (૫) ચાડી કરવી કે ગુપ્ત વાત બીજાને કહેવી-આ પાંચ અતિચાર છે.

I.co 🛠 เอน 🛠 ตาระเบอ-6ชา Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

२२. स्तेनप्रयोग तदाहृताऽऽदान-विरुद्धराज्याऽतिक्रम हीनाऽधिकमानोन्मान-प्रतिरूपक-व्यवहारा: ।

२३. परविवाहकरणेत्वरपरिगृहीताऽपरिगृहीता-गमना-ऽनंगक्रीडा-तीव्रकामाऽभिनिवेशा: ।

૨૨. ત્રીજાવ્રતના-(૧) ચોરને પ્રેરણા, સહાય કે સંમતિ દેવી (૨) ચોરે ચોરી લાવેલું લેવું (૩) પરસ્પર વિરોધી રાજાએ કરેલી વ્યવસ્થાનું ઉલ્લંઘન (૪) ઓછાવત્તા માપથી લેવડ દેવડ કરવી અને (૫) માલમાં સરખી હલકી વસ્તુ ભેળસેળ કરી વેપાર કરવો આ પાંચ અતિચાર છે.

૨૩. ચોથા વ્રતના-(૧) પારકા છોકરા છોકરીના વિવાહ કરવા (૨) થોડો કાળ બીજાએ ભાડે રાખેલ વેશ્યાનું સેવન (૩) કોઈની માલિકી વિનાની સ્ત્રીનું સેવન (૪) કામના અંગ વિના અન્યથી કામક્રીડા કરવી અને (૫) વિહ્વલતાભરી અત્યંત કામની અભિલાષા આ પાંચ અતિચાર છે. २४. क्षेत्रवास्तु-हिरण्यसुवर्ण-धनधान्य-दासी-दास-कृष्य-प्रमाणाऽतिक्रम: ।

२५. ऊर्ध्वाऽ-धस्तिर्यग्-व्यतिक्रम-क्षेत्रवृद्धि-स्मृत्यन्तर्धानानि ।

૨૪. પાંચમા વ્રતના-(૧) જમીન, મકાન વગેરે ૼ (૨) ચાંદી, સોનું ઝવેરાત વગેરે (૩) ધન, પશુઓ ધાન્ય (૪) દાસદાસી વગેરે અને (૫) ધાતુઓ, દાંત વગેરેના વાસણ, લક્કડકામ વગેરેનું રાખેલું પ્રમાણ ઓળંગી જવું એ પાંચ અતિચાર છે.

રપ. છક્રા દિક્પરિમાણ નામના ગુણવ્રતના પાંચ અતિચાર-(૧) ઉંચે (૨) નીચે અને (૩) તીર્છું જવાના કરેલા નિયમના પરિણામનું ઉલ્લંઘન (૪) એક દિશાનું પરિણામ ઘટાડી બીજી દિશાના ક્ષેત્ર પરિણામની વૃદ્ધિ કરવી, અને (૫) કરેલું વ્રતનું પરિણામ ભૂલી જવું.

* 00 *

તત્ત્વાથ-ઉષ

२६. आनयन-प्रेष्यप्रयोग-शब्द-रूपानुपात-पुद्गल-क्षेपाः ।

२७. कन्दर्प-कौत्कुच्य-मौखर्या-ऽसमीक्ष्याऽधिकरणो-पभोगाऽधिकत्वानि ।

રદ્દ. દશમા દેશાવકાશિક શિક્ષાવ્રતના પાંચ અતિચાર (૧) મર્યાદિત ક્ષેત્રની બહારથી કાંઈ મંગાવવું કે (૨) ત્યાં નોકર વગેરે કોઈ કાર્ય અંગે મોકલવો; નિયમિત ક્ષેત્રની બહાર રહેલાને પોતાની હયાતી બતાવવા કે નજીક બોલાવવા (૩) ખોંખારો, ઉંચો શ્વાસ વગેરે કરવો (૪) સ્વશરીર દેખાડવું, કે (૫) બહાર કાંકરો વગેરે નાખવું.

૨૭. આઠમા અનર્થદંડવિરમણ ગુણવ્રતના પાંચ અતિચાર (૧) કંદર્પ એટલે કામરાગથી બોલાતાં અસભ્ય વચન કે હાસ્યપ્રયોગ (૨) કૌત્કુચ્ય એટલે ભાંડની માફક અંગોપાંગની કુચેષ્ટા સાથે સરાગ વચન કે હાસ્યપ્રયોગ, (૩) મૌખર્ય એટલે પ્રસંગ વિનાનું

अग्र - Concation International Private & Personal Use Only तारदार्थ- विधा

२८. योगदुष्प्रणिधान-ऽनादर-स्मृत्यनुपस्थापनानि ।

२९. अप्रत्यवेक्षिता-ऽप्रमार्जितोत्सर्गा-ऽऽदाननिक्षेप संस्तारोपक्रमणा-ऽनादर-समृत्यनुपस्थापनानि ।

નિરર્થક બહુ બોલવાપણું (૪) અસમીક્ષ્યાધિકરણ એટલે પોતાના લાભનો વિચાર કર્યા વિના (લાભ ન હોય છતાં) જીવઘાતક મુશલ ઘંટી વગેરે ઓજારો બીજાને આપવા, (૫) ઉપભોગાધિકત્વ એટલે પોતાના આવશ્યક સ્નાનાદિ ઉપભોગ ઉપરાંત નિરર્થક અધિક પ્રવૃત્તિઓ રાખવી.

૨૮. નવમા સામાયિક શિક્ષાવ્રતના પાંચ અતિચાર (૧-૩) મન-વચન-કાયાની દુષ્ટ (અશુભ) પ્રવૃત્તિ, (૪) સામાયિક વિશે અનુપયોગ, અનુત્સાહ, નિયતવેળાએ ન કરવું, વગેરે અને (૫) સામાયિક કર્યું કે ન કર્યુંવગેરે અંગે વિસ્મરણ થવું તે.

-૨૯. અગીઆરમા પૌષધ શિક્ષાવ્રતનાપાંચ અતિ-ચાર-(૧) બરાબર જોયા કે પ્રમાજર્યા વિના આ ત્રણ ३०. सचित्त-संबंद्ध-संमिश्रा-ऽभिषव-दुष्पकुवाहारा: ।

३१. सचित्तनिक्षेप-प्रधान-परव्यपदेश-मात्सर्य-कालातिकमाः ।

(૧) જ્યાં ત્યાં શરીરનો મળ તજવો (૨) વસ્તુ લેવી મૂકવી અને (૩) સંથારો પાથરવો, તેમજ (૪-૫) અનાદર, સ્મૃત્યનુપસ્થાપન ઉપર મુજબ.

૩૦. સાતમા ઉપભોગપરિભોગ-પરિમાણ ગુણ વ્રતના પાંચ અતિચાર-(૧) સચિત્ત (સજીવ) નું (૨) સચિત્ત બીજ વગેરેના સંબંધવાળા પાકા ફળાદિનું (૩) અન્ય સચિત્ત વસ્તુ સાથે મિશ્રિત અચિત્તનું (૪) અભિષવ એટલે મદિરા, માંસ મધ વગેરે, તેનું અને (૫) બરાબર ન રંધાયેલાનું (સચિત્તાચિત્તનું) ભક્ષણ.

૩૧. બારમા અતિથિસંવિભાગ શિક્ષાવ્રતના પાંચ અતિચાર-સાધને ન આપવાની બુદ્ધિએ (૧) કલ્પ્ય આહારને બીજી સચિત્ત વસ્તુપર મુકી દેવો

🗶 ૮૦ 🗶 तात्त्वार्थ-ઉषा

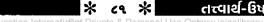
2H .(o

- ३२. जीवित-मरणा-ऽऽसंशा-मित्रानुराग-सुखानुबन्ध-निदानकरणानि ।
- ३३. अनुग्रहार्थं स्वस्यातिसर्गो दानम् ।

(૨) સચિત્તથી ઢાંકી દેવો, (૩) પોતાની વસ્તુને પારકી તરીકે કહેવી, અથવા બીજા પાસે, માગવા જવા કહેવું, તેમજ (૪) બીજા દાતાની હરિફાઈ ઇર્ષ્યાથી કે કષાય ભરેલા ચિત્તે અને (૫) સાધુની ભિક્ષાના અનવસરે સાધુને નિમંત્રવા.

૩૨. સંલેખનાના પાંચ અતિચાર-(૧) અધિક જીવવાની અભિલાષા, (૨) મરણની ઇચ્છા, (૩) મિત્રાદિ ઉપર સ્નેહ, (૪) પૌદ્દગલિક સુખની સ્મૃતિ, અને (૫) ચક્રવર્તી આદિ બનવાનું નિયાણું કરવું તે.

ં ૩૩.સ્વ-પરના ઉપકાર માટે પોતાની માલિકીની ઉચિત વસ્તુનો પાત્રમાં ત્યાગ એ દાન કહેવાય.

३४. विधि-द्रव्य-दातृ-पात्र-विशेषात् तद्विशेष: ।

૩૪. દેવાનો પ્રકાર, દેવાની વસ્તુ, દાતા અને જેને દેવું છે તે પાત્ર આ ચારની વિશેષતાથી દાન વિશેષતાવાળું બને છે.

- १. मिथ्यादर्शना-ऽविरति-प्रमाद-कषाय-योगा-बन्धहेतव: ।
- २. सकषायत्वाज्जीवः कर्मणो योग्यान्पुद्गलानादत्ते । ३. स बन्धः ।

 બંધતત્વ-મિથ્યાત્વ, અવિરતિ પ્રમાદ (સ્મૃતિ-ભ્રંશ, શુભ કાર્યે અનાદર, યોગદુષ્પ્રણિધાન વગેરે), કષાય અને યોગ-એ પાંચ કર્મબંધના કારણો છે.

ર. જીવ કષાયવાળો થવાથી કર્મરૂપે બને તેવા કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્દગલો લે છે.

૩. લીધેલા અને આત્મપ્રદેશની સાથે લોહ-અગ્નિની જેમ એકમેક કરેલા કર્મના પરિણામને (કર્મના અને જીવના અન્યોન્ય મીલનને) બંધ કહે છે.

અ.૮ * ૮૩ * તત્ત્વાર્થ-ઉષા

- ४. प्रकृति-स्थित्यनुभाव-प्रदेशास्तद्विधयः ।
- ५. आद्यौ ज्ञानदर्शनाऽऽवरण-वेदनीय मोहनीया-ऽऽयुष्क-नाम-गोत्रा-ऽन्तराया: ।
- ६. पंच-नव-द्वयष्टाविंशति-चतुर्द्विचत्वारिंशद्-द्वि-पंच-भेदा यथाक्रमम् ।

૪. તે બંધના પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ, અને પ્રદેશ એ ચાર પ્રકાર છે. (પ્રકૃતિબંધ=કર્મ કેવા કેવા સ્વભાવવાળા બંધાયા તે. સ્થિતિબંધ=કર્મ પુદ્દગલોનો ટકવાનો કાળ કેટલો નક્કી થયો. અનુભાવબંધ=કર્મ પુદ્દગલોના શુભાશુભ-મંદતીવ્ર રસનું નક્કી થવું. પ્રદેશબંધ=કર્મ પુદ્દગલના દળનું પરિણામ.)

૫. પહેલો પ્રકૃતિબંધ ૮. પ્રકારે જ્ઞાનાવરે, દર્શના વરેજી, વેદનીય, મોહનીય. આયુ, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય.

દ. જ્ઞાનાવરણ આદિ આઠ મૂલ કર્મ પ્રકૃતિના અનુક્રમે ૫, ૯, ૨, ૨૮, ૪, ૪૨, ૨, અને ૫, ભેદો છે.

७. मत्यादीनाम् ।

 चक्षुरचक्षुरवधि-केवलानां निद्रा-निद्रानिद्रा-प्रचला-प्रचलाप्रचला-स्त्यानगृद्धि-वेदनीयानि च ।

૭. મતિવગેરે પાંચ જ્ઞાનના પાંચ આવરણ છે.

૮. ચક્ષ-દર્શન, અચક્ષુ (ચક્ષુને છોડી બીજી ઇન્દ્રિયથી થતું.) દર્શન, અવધિદર્શન અને કેવલ-દર્શનના રોકનારાં ચાર દર્શનાવરણ, અને નિદ્રાવેદનીય (સખે જગાય તે). નિદ્રાનિદ્રા-વેદનીય (દુઃખે જગાય તે). પ્રચલા-વેદનીય (ઊભા ઉંઘ આવે તે). પ્રચલાપ્રચલા-વેદનીય (ચાલતાં ઉંઘ આવે તે), અને સ્ત્યાનર્ધ્ધ-વેદનીય (એવી ઉંઘ આવે કે જેમાં આત્મા અતિમૂઢ ચૈતન્યવાળો, અને હાથીના દાંત, વૃક્ષની શાખા તોડવા વગેરેની અભિલાષા તથા વાસુદેવ જેવા બળવાળો બને) આ નવ પ્રકાર દર્શનાવરણના છે.

<u> ਅ</u>ਨਟ * ८૫ * <u>तात्त्वार्थ-ઉधा</u> Jain Education Internatio**n**at Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

९. सदसद्वेद्ये ।

१०. दर्शन-चारित्रमोहनीय-कषाय-नोकषाय-वेदनीया ऽऽख्यास्त्रि-द्वि-षोडश-नव-भेदाः सम्यक्त्व-मिथ्यात्व-तदुभयानि कषाय-नोकषायावनन्तानु-बन्ध्यप्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानावरण-संज्वलन-विकल्पाश्चेकशः क्रोध-मान-माया-लोभः हास्य-रत्यरति-शोक-भय-जुगुप्सा-स्त्री-पुं-नपुंसकवेदाः ।

૯. શાતા વેદનીય અને અશાતા વેદનીય એમ બે પ્રકારે વેદનીય કર્મ છે.

૧૦. **મોહનીય**ના મુખ્ય બે પ્રકારઃ દર્શનમોહનીય (સર્વજ્ઞોક્ત તત્ત્વની શ્રદ્ધા ન થવા દેનારું) અને ચારિત્ર-મોહનીય (વ્રત અને વીતરાગભાવને રોકનારું) એમાં **ચારિત્રમોહનીય** એ કષાય અને નોકષાય (વેદનીય=તે રુપે અનુભવાતું) એમ બે પ્રકારે છે. દર્શનમોહનીય ત્રણ પ્રકારે, ચારિત્રમોહ૦ બે પ્રકારે

२४,८८ 🔆 ८९ 🔆 तत्त्वार्थ-छिषा Jain Education Internatioनिat Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

११. नारक-तैर्यग्योन-मानुष दैवानि ।

કષાય સોળ પ્રકારે, અને નોકષાય નવ પ્રકારે છે. સમ્યકૃત્વ મોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય, અને સમ્યક્-મિથ્યાત્વ એટલે કે મિશ્રમોહનીય-એ ત્રણ ભેદે દર્શનમોહનીય છે કષાય મુખ્ય ચાર પ્રકારે- (૧) અનંતાનુબંધિ (સંસારપરંપરાનો સાધક, સમ્યક્ત્વનો વિરોધી), (૨) અપ્રત્યાખ્યાન (દેશવિરતિનો વિરોધી) (૩) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ (સર્વવિરતિનો વિરોધી). અને (૪) સંજ્વલન (વીતરાગતાનો વિરોધિ). વળી એ દરેક પ્રકાર ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એમ ચાર ભેદે. **નોકષાય**ના હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા (દગંછા) એ છ. તથા સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપંસકવેદ એ ત્રણ-એમ નવ પ્રકાર.

૧૧. આયુ-કર્મ ચાર પ્રકારે નરકાયુ, તિર્યચાયુ, મનુષ્યાય અને દેવાય.

dru

१२. गति-जाति-शरीरांगोपांग-निर्माण-बन्धन-संघात-संस्थान-संहनन-स्पर्श-रस-गन्ध-वर्णाऽऽनुपूर्व्यगुरुलघूपघात-पराघाता-ऽऽतपोद्योतोच्छ्वास-विहायोगतय: प्रत्येक-शरीर-त्रस-सुभग-सुस्वर-शुभ-सूक्ष्म-पर्याप्त-स्थिरा-ऽऽदेय-यशांसि-सेतराणि तीर्थकृत्त्वं च ।

૩૨. નામ કર્મના ૪૨ પ્રકારઃ- (૧) ગતિ (નરક આદિ ૪), (૨) જાતિ (એકેન્દ્રિય વગેરે ૫), (૩) શરીર (ઔદારિક વગેરે ૫), (૪) અંગોપાંગ (ઔદારિક આદિ ત્રણના), (૫) નિર્માણ (તે તે સ્થલે ઇંદ્રિયાદિને રચનાર), (૬) બંધન પાંચ (લાખની જેમ ઔદારિકાદિ પુદ્દગલને પરસ્પર જોડી રાખનાર), (૭) સંઘાત (બાંધેલા પુદ્દગલોની તેવી તેવી રચના કરનાર પાંચ (લેડકાનો બંધ-૬), (૧૦) સ્પર્શ, (૧૧) રસ, (૧૨)

र्मिट And International Private Constrained - 6िया

ગંધ, (૧૩) વર્શ, (૧૪) આનુપૂર્વી (વક્ર ગતિમાં દોરનાર-૪), (૧૫) અગુરૂલ્ધુ, (૧૬) ઉપઘાત(જેનાથી અંગોપાંગને ઉપઘાત થાય તે), (૧૭) પરાઘાત (બીજાને આંજનારું ઓજસ પેદા કરે), (૧૮) આતપ (બીજાને ગરમી ઉપજાવવાની શક્તિ આપનાર), (૧૯) ઉદ્યોત (પ્રકાશનું સામર્થ્ય પેદા કરનાર). (૨૦) ઉચ્છવાસ (શ્વાસના પુદ્દગલ લેવાનું સામર્થ્ય જન્માવનાર), (૨૧) વિહાયોગતિ (ચાલવાની ઢબ-૨) પ્રત્યેક શરીર નામકર્મ વગેરેના વિપક્ષસહિત નામ આ પ્રમાણે (૨૨) પ્રત્યેક શરીર (જીવ દીઠ જૂદું શરીર કરે) (૨૩) સાધારણ શરીર, (૨૪) ત્રસ (૨૫) સ્થાવર, (૨૬) સુભગ (સૌભાગ્ય આપનાર) (૨૭) દુર્ભગ (૨૮) સુસ્વર (૨૯) દુઃસ્વર (૩૦) શુભ (સારા અવયવને કરનારૂં) (૩૧) અશુભ (૩૨) સૂક્ષ્મ (સૂક્ષ્મ શરીરને પેદા કરનાર), (૩૩) બાદર, (૩૪) પર્યાપ્ત (આહારગ્રહણ, શરીરકરણ વગેરે ક્રિયાની શક્તિના કાર્ય સંપૂર્ણ કરનાર) (૩૫) અપર્યાપ્ત (૩૬)

and Education International Thate & Fersthal Use Ontwol 50124-691

- १३. उच्चैर्नीचैश्च ।
- १४. दानादीनाम् ।
- १५. आदितस्तिसृणामन्तरायस्य च त्रिंशत्सागरोपम कोटी-कोट्यः परा स्थिति: ।

સ્થિર (જેનાથી હાડ, દાંત વગેરે સ્થિર રહે, (૩૭) અસ્થિર, (૩૮) આદેય જેનાથી પોતાનું વચન બીજાને માન્ય બને, (૩૯) અનાદેય, (૪૦) યશ (૪૧) અપયશ, (૪૨) તીર્થંકર નામ કર્મ છે.

૧૩. ઉંચગોત્ર અને નીચગોત્ર એમ બે પ્રકાર ગોત્ર કર્મ છે.

૧૪. દાન વગેરે પાંચ લબ્ધિનું વિરોધી પાંચ પ્રકારે અંતરાય કર્મ છે. (દાનાંતરાય, લાભાંતરાય, ભોગાંતરાય, ઉપભોગાંતરાય, વીર્યાંતરાય)

૧૫. પહેલેથી ત્રણ કર્મની-જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ અને વેદનીય કર્મની-તેમજ અંતરાય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૦ કોટિકોટિ સાગરોપમની હોય છે.

- १७. नाम-गोत्रयोर्विंशतिः ।
- १८. त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यायुष्कस्य ।
- १९. अपरा द्वादश-मुहूर्ता वेदनीयस्य ।
- २०. नाम-गोत्रयोरष्टौ ।
- २१. शेषाणामन्तर्मुहूर्तम् ।

૧૬. મોહનીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭૦ કોટિકોટિ. ૧૭. નામકર્મ અને ગોત્ર કર્મની ૨૦ કોટિકોટિ.

૧૮. આયુષ્ય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ હોય છે.

૧૯. વેદનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ૧૨ મુહૂર્ત હોય છે. (૧ મુહૂર્ત=૨ ઘડી)

૨૦. નામ-ગોત્ર કર્મની જઘન્ય ૮-મુહૂર્ત.

* 69 *

૨૧. બાકીના ચાર ઘાતિ જ્ઞાના૦, દર્શના૦, મોહ૦, અને અંતરાય-ની તથા આયુની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત હોય છે.

તત્ત્વાર્થ-ઉષા

- २२. विपाकोऽनुभाव: ।
- २३. स यथानाम ।
- २४. ततश्च निर्जरा।
- २५. नामप्रत्ययाः सर्वतो योग-विशेषात् सूक्ष्मैकक्षेत्रा-ऽवगाढ-स्थिताः सर्वात्म-प्रदेशेष्वनन्तानन्तप्रदेशाः ।

૨૨. અનુભાવ એટલે તીવ્ર કે મંદ અજ્ઞાનાદિ ફલ નીપજાવનાર તે તે કર્મ પ્રકૃતિઓના વિવિધ સામર્થ્યનો ઉદય (પરિપાક).

૨૩. તે અનુભાવ કર્મના પોતપોતાના નામના અનુસારે ઉદય પામે છે.

૨૪. એ અનુભાવે ઉદય આવેલા કર્મનો ભોગવાઈને ક્ષય (નિર્જરા) થાય છે (અહીં ક્ષય એટલે, તે પુદ્દગલનો સર્વનાશ નહિ, કિન્તુ આત્માના કર્મ તરીકેનો નાશ.)

૨૫. (**કર્મ જે બંધાય છે તે**)(૧) નામકર્મ (ગતિ, જાતિ, ઔદારિક શરીર વગેરે)નું નિમિત્ત પામીને, અને

२६. सद्वेद्य-सम्यक्त्व-हास्य-रति-पुरुषवेद-शुभायुर्नामगोत्राणि पुण्यम् ।

(ર-૩)' સર્વતઃ= આત્મપ્રદેશોની આજુબાજુની સર્વ દિશામાં રહેલ એટલે કે સર્વ આત્મપ્રદેશની સાથે રહેલ કાર્મણ પુદ્દગલો, યોગ વિશેષથી= મન વચન-કાયાની તેવી તેવી પ્રવૃત્તિઓના અનુસારે, ગ્રહણ કરાઈને.-ગ્રહણ કરાતા આ કાર્મણ પુદ્દગલો, (૪) ઔદારિકથી મન સુધીના પુદ્દગલ કરતાંય સૂક્ષ્મ (૫-૬) જીવ પ્રદેશે અવગાહેલાજ ક્ષેત્રમાં સ્થિર રહેલા (૭) આત્માના સર્વપ્રદેશે બંધાનારા અને (૮) સ્વયં અનંતાનંત પ્રદેશવાળા (અનંતાનંત પરમાણુ ભેગા થઈ બનેલા સ્કંધ રૂપ) હોય છે.

રદ્દ. (આઠે કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાંથી) શાતા વેદનીય, સમ્યક્ત્વમોહનીય, હાસ્ય-રતિ-પુરુષવેદ એ નોકષાયો, શુભ (મનુષ્ય-દેવનું) આયુ, ગતિ, જાતિ વગેરેમાંની શુભ નામ કર્મનીપ્રકૃતિઓ, અને ઉંચગોત્ર એ પુષ્ટ્ય કહેવાય છે, (કર્મગ્રંથમતે આમાં મોહનીયની ચાર પ્રકૃતિ એ પાપ છે, અને તિર્યંચાયુ એ પુષ્ટ્ય છે.) અધ્યાય-૯.

१. आस्त्रव-निरोध: संवर: । २. स गुप्ति-समिति-धर्मानुप्रेक्षा-परीषह-जय-चारित्रै: । ३. तपसा निर्जरा च ।

૧. કષાય યોગ વગેરે આસ્નવને અટકાવવા તે **સંવર** કહેવાય. (કર્મબંધના કારણભૂત તથા પ્રકારના આત્મા તથા પુદ્દગલના પરિણામનો અભાવ એ સંવર)

૨. **સંવર,** એ ગુપ્તિ (યોગસંરક્ષણ) સમિતિ (સમ્યક્**ચેષ્ટા) ધર્મ (ક્ષમાદિ), અનુપ્રેક્ષા (અનિ**ત્યતા આદિનું ચિંતન), પરીષહજય (ક્ષૂધાદિ પીડામાં સહિષ્ણુતા) અને ચારિત્રથી થાય છે, (તેમજ)

૩. તપથી પણ સંવર થાય છે, અને તપથી નિર્જરા પણ થાય છે.

<u>સ</u>.લ. <mark>* ૯૪ * તત્ત્વાર્ચ-ઉષા</mark> Jain Education Internatio**Finat** Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

४. सम्यग्योगनिग्रहो गुप्तिः ।

५. इर्या-भाषैषणा-ऽऽदाननिक्षेपोत्सर्गाः समितयः ।

૪. ગુપ્તિ એટલે મનવચનકાયાના યોગોનો હેય-ઉપાદેયના વિવેકપૂર્વક પ્રશસ્ત (મોક્ષના ઇરાદે) નિગ્રહ (નિયમન-શાસ્ત્રવિધિએ માર્ગમાં સ્થાપન કરવાવાળું ઉન્માર્ગથી નિવારણ. એ ત્રણ પ્રકારે છે.)

પ. સમિતિ પાંચ :- ઇર્યા સમિતિ (સંયમના અવશ્ય કાર્ય માટે. જીવરક્ષાર્થે ધુંસરા પ્રમાણભૂમિને જોવાનાજ ઉપયોગ સાથે ચાલવું), ભાષા સમિતિ (હિત, નિરવઘ અને શંકા વિનાની એવી પ્રિય વસ્તુ જ પરિમિત બોલવી), એષણા સમિતિ (ધર્મની સામગ્રી, અન્ન, વસ્ત્ર, પાત્ર મુકામ-વગેરે મેળવવા ભોગવવામાં દોષ ટાળવા), આદાન-નિક્ષેપ સમિતિ (જોઈ પ્રમાર્જીને ધર્મ સામગ્રી લેવી-મૂકવી), ઉત્સર્ગ-પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ (નિર્જીવ ભૂમિ પર જોઈપ્રમાર્જીને લઘુનીતિ, વડીનીતિ વગેરે તજવું).

६. उत्तमः क्षमा-मार्दवा-ऽऽर्जव-शौच-सत्य-संयम-तपस्त्यागा-ऽऽकिंचन्य-ब्रह्मचर्याणि धर्मः ।

૬. ૧. ક્ષમા, ૨. નમ્રતા, ૩. સરલતા, ૪. ધર્મના સાધન પર પણ અનાસક્તિ એ **શૌચ,** ૫. **નિષ્પાપ** વચન, ૬. યોગ ઇંદ્રિય વગેરેનો પ્રશસ્ત નિગ્રહ સ્વરૂપ **સંયમ,** ૭. બાહ્યઅભ્યન્તર **તપ** ૮. બાહ્ય (રજોહરણાદિ અને અભ્યન્તર (યોગ-કષાય૩૫) ઉપધિઅંગે દોષોનો **ત્યાગ.** ૯. **આકિંચન્ય** એટલે શરીર-ઉપગરણ ઉપર પણ નિર્મમત્વને લઈને નિષ્પરિ-ગ્રહતા ૧૦. મૈયુનવિરતિ, જ્ઞાન અને કષાયનિવૃત્તિનો સાધક ગુરૂકુલવાસ એ **બ્રહ્મચર્ય** આત્મરમણ-આ દશ પ્રકારનો શ્રેષ્ઠગુણવાળો યતિધર્મ છે.

5H @

🗶 ૯૬ 🗶 તત્ત્વાર્શ-ઉષ

७. अनित्या-ऽशरण-संसारैकत्वा-ऽन्यत्वा-ऽशुचित्वा-ऽऽस्रव-संवर-निर्जरा-लोक-बोधिदुर्लभ-धर्मस्वाख्यात-तत्त्वानुचिन्तनमनुप्रेक्षाः ।

૭. અનુપ્રેક્ષા અનિત્ય, અશરણ વગેરેના સ્વરૂપની વિચારણા ૧૨:- ૧. **અનિત્ય**૦ આન્તર-બાહ્ય સર્વ સંયોગો અનિત્ય છે, એ ચિંતવવું ૨. અશરણ૦ ભુખ્યા સિંહઆગળ હરણની જેમ જીવને જન્મ મરણ રોગાદિ દુઃખથી બચવા સંસારમાં કોઈ શરણ નથી, એ ભાવવું અશરણથી ઉદ્વિગ્ન બનેલો સાંસારિક સુખ સામગ્રી પરથી આસક્તિ તજી જ્ઞાન ચારિત્રમાં ઉદ્યમ કરે ૩. સંસાર૦ વળી વિચારે કે અનાદિ સંસારમાં ચક્રની જેમ નારક વગેરે અનેક ભવોમાં કરતા જીવને સર્વ જીવો પોતાના સંબંધી તેમજ પારકા બનેલા છે. ચોરાશી લાખ યોનિમાં રાગદ્વેષમોહથી જીવો એકબીજાને ભયંકર દુ:ખો દે છે. અહો વધબંધ, રોગશોક શીતઉષ્ણાદિ દ્વન્દ્વોથી કષ્ટમય સંસાર !' એમ ત્રાસેલો નિર્વેદ પામી સંસાર

* 60 *

નાશ માટે ઉદ્યમ કરે. ૪, એકત્વ ભાવના હું એકલો છું, એકલો જન્મ્યો છું. અને એકલો મરીશ, એકલો જ પોતાના કર્મના દારૂણ વિપાક ભોગવીશ, કોઈ ભાગ નહિ પડાવે-આ વિચારે એથી સંબંધી પર રાગ અને શત્રૂ પર દ્વેષ ન કરતો નિઃસંગબની મોક્ષ માટે પ્રવર્તે. પ . અન્યત્વO અનિત્ય, અજ્ઞ, અને પ્રત્યક્ષ શરીર જુદ્દં છે જ્યારે નિત્ય, સજ્ઞાન અને ચક્ષુથી અદશ્ય હું આત્મા જુદો છું શરીર અનંતા થયા, હું એનો એજ છું આ ચિંત્વનથી શરીરમૂચ્છા તજી નિત્ય આત્મા માટે યત્ન કરે ૬. અશુ**ચિપણુંo** આ શરીર અશુચિ રજોવીર્યમાંથી જન્મ્યું. આહારના અશ્વચિ પરિણામથી વધ્યું સ્વયં મળનો ભંડાર, બીજા પવિત્ર પદાર્થને પણ મળ રૂપ કરે, વગેરે કારણોને લઈને કેવળ મલીન છે. આ વિચારી શરીરને દમે. ૭. **આસ્રવ૦** ઇન્દ્રિયઆદિ આગ્નવો આ લોક પરલોકમાં બહુ દુઃખ દેનારા છે. જીવને સન્માર્ગમાંથી ભ્રષ્ટ કરી નદીની જેમ તાણી જાય છે. ઇત્યાદિ વિચારથી આસ્રવ તજાય છે. ૮. **સંવ**ર મહાવ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, વગેરે સંવર આદરવાથી આસવના દોષો નથી લાગતા અને મોક્ષ સુધીના અનેક

ગુણ મળે છે. આ વિચાર સંવર તરફ પ્રેરે છે. ૯. નિર્જરા૦ વિના ઇચ્છાએ સહાતી નરકાદિની પીડાથી થતી કર્મ નિર્જરા સંસારભ્રમણ નથી અટકાવતી, જ્યારે ેકર્મક્ષયની ઇચ્છાથી કરાતા તપ, પરીષહજય વગેરે પુણ્યબંધ અને નિર્જરા કરાવી ઠેઠ મોક્ષ સુધી પહોંચાડે છે- આ વગેરે ગુણો વિચારી નિર્જરા માટે યત્ન કરે. ૧૦. <mark>લોકભાવના૦</mark> જીવ પુદ્ગલવગેરે પાંચ અસ્તિકાયમય લોકના વિવિધ ભાવ, ઉત્પત્તિ-સ્થિતિનાશ-વગેરે વિચિત્રતા વિચારતો તત્ત્વજ્ઞાનને નિર્મલ અને ઉન્નત કરે. ૧૧. બોધિદુર્લભ૦ 'અનાદિ ્સંસારમાં ભટકતા, અનેક દુઃખોમાં ડૂબતા અને અજ્ઞાનમિથ્યાજ્ઞાનાદિથી પીડાતા જીવને સમ્યકૃત્વરૂપ બોધિ દુષ્પ્રાપ છે.' એ વિચારી બોધિ મેળવી પ્રમાદ નસેવાય. ૧૨. ધર્મસ્વાખ્યાતo સમ્યગ્દર્શનમુલક પંચ-મહાવ્રત ધર્મ સંસારથી પાર ઉતારી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનારો, અહો ! સર્વજ્ઞ પ્રભુએ, કેવો સુંદર ઉપદેશ્યો છે !' આ વિચારી શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગથી ન ખસવામાં અને એને આરાધવામાં ઉજમાળ બને.

८. मार्गाऽच्यवन-निर्जरार्थं परिषोढव्याः परीषहाः ।

९. क्षुत्-पिपासा-शीतोष्ण-दंशमशक-नाग्न्या-ऽरति-स्त्री-चर्या निषद्या-शय्या-ऽऽक्रोश-वध-याचना-ऽलाभ-रोग-तृणस्पर्श-मल-सत्कार-पुरस्कार-प्रज्ञा-ऽज्ञाना-ऽदर्शनानि ।

૮. મોક્ષમાર્ગથી ન ચસકવા અને જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મનો ભૂકો કરવા માટે જે સહન કરવા જોઈએ તેને પરીસહ કહે છે.

૯. ક્ષુધા-તૃષા-ઠંડી-ગરમી-ડાંસમચ્છરના ચટકા-અલ્પજીર્ણવસ્ત્રતા કે નગ્નતા-આ છ-ને કર્મ-ક્ષયમાં સહાયક માની, ધર્મરક્ત બની સમ્યગ્ રીતે સહન કરવા -અરતિ (ઉદ્વેગ) થતાં ધર્મધૈર્ય ધરવું,- સ્ત્રીના અંગોપાંગચેષ્ટા વગેરેનો વિચાર સરખો ન કરવો,= આળસ તજી ગામનગરોમાં નિર્મમપણે અનિયત વાસ કરવા વગેરેની **ચર્યા**,- સ્ત્રી પશુ આદિ દોષોથી રહિત

अभुद्धि and International Pittate & Personal Use Ontwind - ઉषा

સ્થાનને ઉપસર્ગમાંય ઉદ્વેગ વિના સેવવું, -મૃદુ-કઠીન, ઉંચા-નીચા **સંથારો** પાટ વગેરે, કે ધૂળભરેલો ઘામવાળો ઉપાશ્રય પામી ખિત્ર ન થવું,- કોઈનાં **અનિષ્ટ વચનો**, લાત ચાબુક વગેરેના પ્રહાર સમભાવે સહવા. અભિમાન, દીનતા, વગેરે તજી ભિક્ષાવૃત્તિ આદરવી, ભિક્ષામાં **લાભ ન થયે** સમભાવ (અવિકૃતચિત્ત) જાળવવો. રોગ- દર્ભધાસના કઠીન સ્પર્શ-પરસેવા સાથે શરીરપરચોંટી ગયેલ ધૂળથી જામેલા-**મળ**ની-ઉનાળામાં-જણાતી-દુર્ગન્ધ- આહારવસ્ત્રાદિના-દાનથી-**સત્કાર-**અને વંદનાપ્રશંસાદિથી પુરસ્કાર કોઈ કરે કે ન કેર તે રોગાદિ સૌમાં રાગદ્વેષ ન ધરવો, તીક્ષ્ણબુદ્ધિનો ગર્વન કરવો અજ્ઞાન અંગેપરથી થતા પરાભવ વગેરેનો સંતાપ ન કરતાં કર્મપરિણામ ચિંતવવા 'આટલો ધર્મ હું કરું છું પણ કોણ જાણે પુણ્યપાપ, સ્વર્ગનરક વગેરે સાચું હશે કે કેમ' ઇત્યાદિ ઇઠતી તત્ત્વોની **અશ્રદ્ધા** કે શંકાને યુક્તિથી, વીતરાગ સર્વજ્ઞવક્રતા ઉપરના વિશ્વાસથી,

તત્ત્વાર્થ

- १०. सूक्ष्मसंपराय-च्छद्मस्थवीतरागयोश्चतुर्दश ।
- ११. अेकादश जिने ।
- १२. बादर-संपराये सर्वे ।
- १३. ज्ञानावरणे प्रज्ञा-ऽज्ञाने ।

અને મહાબુદ્ધિમાન્ ત્યાગી મહર્ષિઓએ એ તત્ત્વો સ્વીકાર્યાનું યાદ કરીને નિર્મૂલ કરવી, આ ૨૨ પરીસહ જય.

૧૦. સૂક્ષ્મસંપરાય (૧૦મે ગુણઠાણે) અને અસર્વજ્ઞ વીતરાગને (૧૧-૧૨મે ગુણઠાણે) ૧૪ પરીસહ હોય છે, -૧થી ૫-૯-૧૧-૧૩-૧૫ થી ૧૮-૨૦-૨૧મો

૧૧. વીતરાગ (કેવલજ્ઞાની) ને ૧૧ પરીસહ.-પૂર્વના ૧૪માંથી ૧૫-૨૦-૨૧મા બાદ કરીને.

૧૨. બાદરસંપરાયી (સ્થૂલકષાયી) ને બાવીસે પરીસહો સંભવે.

૧૩. જ્ઞાનાવરશકર્મના ઉદયકાળે પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન પરીસહો હોય, (ક્ષયોપશમ વખતે પશ ઉદય હોય છે.)

 १४. दर्शनमोहा-ऽन्तराययोरदर्शना-ऽलाभौ ।

- १५. चारित्रमोहे नाग्न्या-ऽरति-स्त्री-निषद्या-ऽऽक्रोश-

१६. वेदनीये शेषाः ।

१७. एकादयो भाज्या युगपदेकोनविंशते: ।

- याचना-सत्कारपुरस्काराः ।

૧૪. દર્શનમોહનીયના ઉદયે અદર્શન૦, અને અંતરાયના ઉદયે અલાભ પરીસહ હોય.

૧૫. ચારિત્રમોહનીય (કષાય, નોકષાયના ઉદયે-(જુગુપ્સાથી) નગ્નતા પરીસહ, અરતિ૦, સ્ત્રી૦, (ભયથી) નિષદ્યા૦(ક્રોધથી) આક્રોશ૦, (માનથી) યાંચા૦, અને (લોભથી) સત્કાર૦ પરીસહો હોય છે. ૧૬. બાકીના (કેવલિને હોય છે તે) ૧૧ પરીસહો

વેદનીય કર્મના ઉદયે હોય છે.

૧૭. એક જીવને એક કાલે જયન્ય એક પરીસહથી માંડી ઉત્કૃષ્ટ ૧૯ પરીસહ સુધી હોઈ શકે છે. (શીત-ઉષ્શ બે એક એક સાથે ન હોય. ચર્યા-શય્યા-નિષદ્યામાંથી એકી વખતે ગમે તે એકજ હોય.)

21.6 K 903 X 110 OT CIP- 6NI

१८. सामायिक-च्छेदोपस्थाप्य-परिहारविशुद्धि-सूक्ष्मसंपराय-यथाख्यातानि चारित्रम् ।

१९. अनशना-ऽवमौदर्य-वृत्तिपरिसंख्यान-रस-परित्याग-विविक्तशय्यासन-कायक्लेशा बाह्यंतप: ।

૧૮. ચારિત્ર પાંચ છેઃ સામાયિક (સર્વ સાવઘ-યોગની વિરતિ), છેદોપસ્થાપ્ય (પૂર્વના સામાયિક ચારિત્રના પર્યાયનો છેદ કરી મહાવ્રત-આરોપણવડે નવીન પર્યાયમાં સ્થાપન), પરિહારવિશુદ્ધિ (પરિહાર નામના તપથી શુદ્ધ થતું ચારિત્ર), સૂક્ષ્મ સંપરાય (૧૬ કષાયમાંથી ફ્રક્ત સં૦લોભના ઉદયવાળુ ૧૦મા ગુણડાણાનું), અને યથાખ્યાત (જેવું ચારિત્ર ભગવાને કહ્યું છે તેવું-સર્વકષાયના ઉપશમ કે ક્ષયવાળુ),

૧૯. બાહ્યતપ ૬ પ્રકારે;- અનશન (આહારત્યાગ), ઉનોદરી, આહારના દ્રવ્યોની સંક્ષિપ્ત ગણત્રી (ઉપરાંતનું પચ્ચક્ર્ખાણ), વિગઈ (દૂધ દહિ વગેરે) નો ત્યાગ,

...e

🗕 🔆 ૧૦૪ 🛠 તત્ત્વાર્થ-ઉષા

२०. प्रायश्चित्त-विनय-वैयावृत्य-स्वाध्याय-व्युत्सर्ग-ध्यानान्युत्तरम् ।

२१. नव-चतु-र्दश-पंच-द्वि-भेदं यथाक्रमं प्राग्ध्यानात् ।

એકાન્ત, બાધારહિત, નિર્જીવ અને સ્ત્રી આદિથી રહિત એવા શૂન્ય ઘર, ગુફા વગેરેમાં જ્ઞાનાદિ પંચ આચાર સાધવા શયન-આસન, (આને સંલીનતા કહે છે; અને સંલીનતા એટલે ઇંદ્રિયો-કાયાદિયોગોનું સંયમન-સંગોપન પણ કહેવાય છે.) વિશિષ્ટઆસનો-આતાપના-શીત-સહન-લોચ વગેરે કાયદમન.

૨૦. આભ્યન્તર તપ ૬ પ્રકારેઃ- લાગેલા પાપોને ગુરુ આગળ બાળભાવે પ્રગટ કરી દંડ લેવો તે પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય (ભણવું ભણાવવું વગેરે), કાયોત્સર્ગ અને ધ્યાન.

૨૧. ધ્યાનની પહેલાનાં પ્રથમ પાંચના અનુક્રમે ૯-૪-૧૦-૫ અને ૨ ભેદો છે

२२. आलोचन-प्रतिक्रमण-तदुभय-विवेक-व्युत्सर्ग-तपश्छेद-परिहारोपस्थापनानि ।

૨૨. પ્રાયશ્ચિતના ૯ પ્રકાર : **આલોચન**-ગુર્ આગળ નિંદા-ગહીદિપૂર્વક પ્રગટ કરવું તે પ્રતિક્રમણ-'મિથ્યાદ્રષ્ક્રત' સાથે પશ્ચાતાપ, તદુભય-તે બંને ૧-લું અને ૨-જું વિવેક-પ્રયોજન મુજબ દોષ ટાળીને લાવેલા આહારવસ્ત્રાદિ અશુદ્ધ કે અધિક માલમ પડે વિધિપૂર્વક તજવાં તે, વ્યુ**ત્સર્ગ**-કાયોત્સર્ગ, **તપ**, છેદ-ચારિત્રપર્યાયનો, પરિહાર-જેમાં ગચ્છના બીજા સાધઓ સાથે વંદનઆલાપ વગેરે તજવું પડે છે તે, (મુલ પ્રાયશ્ચિત્ત=પૂર્વના સર્વ ચારિત્રપર્યાયનો છેદ, પછી ફરી વ્રત લેવાં પડે), ઉપસ્થાપન-ફરી ચારિત્ર-વ્રત સ્વીકારવા પડે તે, (અમુક તપ વગેરે આચર્યા પછીજ વ્રત કે વેષ લઈ શકાય તે અનવસ્થાપ્ય અને પારાંચિક એમ બે પ્રકારે. એ રીતે કુલ ૧૦ પ્રાયશ્વિત પણ ગણાય છે.)

* 905 *

તત્ત્વાર્થ-ઉષા

२३. ज्ञान-दर्शन-चारित्रोपचाराः ।

२४. आचार्योपाध्याय-तपस्वि-शैक्षक-ग्लान-गण-कुल-संघ-साधु-समनोज्ञानाम् ।

૨૩. જ્ઞાનવિનય, દર્શનવિનય, ચારિત્રવિનય અને ઉપચારવિનય (જ્ઞાનાદિગુણાધિકનું બહુમાનસત્કારાદિ) એમ ચાર પ્રકારે વિનય છે.

૨૪. વૈયાવચ્ચ ૧૦ પ્રકારેઃ ૦આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-તપસ્વી-નવીનદીક્ષિત-બિમાર-ગણ (એક શ્રુતસ્થવિરની સંતતિમાં રહેલ)-કુલ (એક આચાર્યની સંતતિમાં રહેલ)- સંઘ (૪ પ્રકારે, પરમાર્થથી જ્ઞાનાદિ-ગુણ-સ્થિત સાધુ વગેરે)-સાધુ અને સમનોજ્ઞ(જ્ઞાનદર્શન-ચારિત્રરુપ મનોજ્ઞવાળા-૧૨ પ્રકારના સંબંધવાળા)નું આહાર, વસ્ત્ર, ઔષધ વગેરે દેવા વડે, તેમજ શુશ્રુષા-ઉપસર્ગ નિવારણાદિ દ્વારા.

Jain Education Internationial Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

२५. वाचना-पृच्छना-ऽनुप्रेक्षा-ऽऽम्नाय-धर्मा-पदेशाः । २६. बाह्या ऽभ्यन्तरोपथ्योः ।

२७. उत्तमसंहननस्यैकाग्रचिन्तानिरोधो ध्यानम् ।

૨૫. સ્વાધ્યાય પાંચ પ્રકારે : શિષ્યને સૂત્ર-અર્થ ભણાવવા, શિષ્યે એમાં શંકાદિ પડે ગુરુને પૂછવું, અનુપ્રેક્ષા=મોઢેથી ઉચ્ચાર કર્યા વિના સૂત્ર-અર્થનું ચિંત્વન, અને ધર્મોપદેશ=સૂત્ર અર્થનું વ્યાખ્યાન-પરસ્પર વિચારણા.

૨૬. વ્યુત્સર્ગ બે પ્રકારેઃ- બાહ્ય-૧૨ પ્રકારની ઉપધિનો, અને અભ્યંતર-શરીર અને કષાયોનો ત્યાગ.

૨૭. ઉત્તમ સંઘયણ (વજ૦, અર્ધવ૦, નારાચ૦, અર્ધના૦) વાળાની એક વિષય પર ચિત્તની એકાગ્રતાને ધ્યાન કહે છે. (ચિત્તનિરોધ માટે વિશિષ્ટ શક્તિ જોઈએ)

and the section International P That Personal Use Ontwort and the section

२८. आ मुहूर्तात् । २९. आर्त-रौद्र-धर्म्म-शुक्लानि । ३०. परे मोक्षहेत् ।

- ३१. आर्तममनोज्ञानां सम्प्रयोगे तद्विप्रयोगाय स्मृति-समन्वाहारः ।
- ३२. वेदनायाश्च ।

૨૮. એક ધ્યાન વધુમાં વધુ મુહૂર્ત સુધી અંતર્મુહૂર્તટકે.

૨૯. ધ્યાન ચાર પ્રકારનું છેઃ -આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુક્લ.

૩૦. એમાંના પછીના બે ધર્મ અને શુક્લ મોક્ષના કારશ છે. (આર્ત-રૌદ્ર સંસારના હેતુ છે.)

૩૧. અજ્ઞગમતા વિષયનો સંયોગ પ્રાપ્ત થયે, તેના વિયોગની (વિયોગના ઉપાય વગેરેની) પાછળ મનની લગની-'આ અનિષ્ટ સંયોગકેમ છૂટે' ઇત્યાદિ ચિંતા-એ આર્તધ્યાનનો પહેલો પાયો.

૩૨. વ્યાધિના નાશ માટેની ચિંતા એ **આર્તધ્યાન**નો ૨-જો પાયો.

* 906 *

્ર તત્ત્વાર્થ-ઉષ

- ३३. विपरीतं मनोज्ञानाम् ।
- ३४. निदानं च ।
- ३५. तदविरत-देशविरत-प्रमत्त-संयतानाम् ।
- ३६. हिंसा-ऽनृत-स्तेय-विषयसंरक्षणेभ्यो रौद्रमविरत-देशविरतयो: ।

૩૩. મનગમતી વસ્તુના સંયોગ અંગેની મનની તાલાવેલી એ **આર્તધ્યાન**નો ૩-જો પાયો.

૩૪. વિષયસુખો મેળવવા નિયાશું (ગાઢઆસક્તિ-પૂર્વકની અભિલાષા) કરવું એ **આર્તધ્યાન**નો ૪-થો પાયો.

૩૫. આર્તધ્યાન અવિરતિ-દેશવિરતિવાળાને અને પ્રમત્ત સાધુને (૬ ગુણઠાણા સુધીજ) હોય.

૩૬. હિંસા, અસત્ય ભાષણ, ચોરી અને ઇષ્ટ-વિષયનું સંરક્ષણ-આ ચાર (અને એના ઉપાયાદિ) અંગે રૌદ્ર વિચારણા એ રૌદ્રધ્યાન. એ અવિરતિ-દેશ-વિરતિવાળાને જ હોય.

તત્ત્વાર્થ-ઉષ

* 990 *

SH'C

- ३७. आज्ञा-ऽपाय-विपाक-संस्थान-विचयाय धर्म्मम-प्रमत्तसंयतस्य ।
- ३८. उपशान्त-क्षीणकषाययोश्च ।
- ३९. शुक्ले चाऽऽद्ये (पूर्वविदः) ।

૩૭. (સર્વજીવને હિતકારી એવી નિર્દોષ) જિનાજ્ઞા, રાગદ્વેષાદિના ભીષણ અનર્થો (આલોક પરલોકની અપાર વિપત્તિઓ), ભિન્ન ભિન્ન કર્મોના વિચિત્ર વિચિત્ર પરિણામ, અને ચૌદ રાજલોક તથા ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોની તેવી તેવી સ્થિતિ આ ચારની વિચારણામાં ચિત્તની તન્મયતા એ ધર્મધ્યાન. એ અપ્રમત્ત સંયમીને (૭મા ગુણઠાણાથી) હોય.

૩૮. કષાયનો ઉપશમ અથવા ક્ષય કરેલાને પણ ધર્મધ્યાન હોય.

૩૯. ઉપશાંત કે ક્ષીણ-કષાયવાળાને શુક્લધ્યાનના પહેલા બે પાયા પણ હોય છે. પૂર્વધરને એ હોય છે.

४०. परे केवलिनः ।

४१. पृथक्त्वैकत्व-वितर्क-सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपाति-व्युपरतक्रियाऽनिवृत्तीनि ।

૪૦. શુક્લ ધ્યાનના છેલ્લા બે પાયા કેવલજ્ઞાનિ નેજ હોય છે.

૪૧. શુક્લધ્યાનના ચાર પાયા :- પૃથક્ત્વવિતર્ક (સવિચાર), એકત્વવિતર્ક (અવિચાર), સૂક્ષ્મક્રિયાડ પ્રતિપાતિ, વ્યુપરતક્રિયાડનિવર્તી. (૧. પૃથક્ત્વ=એક પદાર્થથી બીજા પદાર્થ પર ધ્યાનને જવાની વિવિધતા, એવાળા વિતર્કનો સંચાર, ૨. એકત્વ=એકજ પદાર્થનું આલંબન, ૩. સૂક્ષ્મ મનવચનયોગોને રુંધનાર સૂક્ષ્મકાયયોગનું નિરોધક ધ્યાન સૂક્ષ્મક્રિયાવાળું અને અપ્રતિપાતી છે. ૪. વ્યુપરતક્રિયા=કોઈ યોગ જ્યાં નથી એવું ધ્યાન).

Jain Education Internationial Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

४२. तत् त्र्येक-काययोगा-ऽयोगानाम् । ४३. अेकाश्रये सवितर्के पूर्वे । ४४. अविचारं द्वितीयम् । ४५. वितर्क: श्रुतम् । ४६. विचारोऽर्थ-व्यंजन-योग-संक्रान्ति: ।

૪૨. એ ચાર પ્રકારનું શુક્લધ્યાન અનુક્રમે ત્રણ

યોગવાળાને એકજ યોગવાળાને મનવચનયોગોને ડુંધી માત્ર સૂક્ષ્મકાયયોગ ધરનારને-અને અયોગીને હોય છે.

૪૩. 'પૂર્વે' એટલે શુકૂલધ્યાનના પહેલા બે પ્રકાર એ એક દ્રવ્યને અવલંબીને પૂર્વગતશ્વતને અનુસારે થતા વિતર્કવાળા હોય છે.

૪૪. (પહેલું શુક્લધ્યાન સવિચાર=સંક્રમણવાળું, જ્યારે) બીજું પદાર્થો વગેરેના સંચાર વિનાનું હોય છે. ૪૫. પૂર્વગતશ્રુતજ્ઞાન કે જેથી પદાર્થની વિચારણા કરાય છે તેને 'વિતર્ક' કહેવાય.

૪૬. 'વિચાર' એટલે પરમાશુ, આત્મા આદિ <mark>પદાર્થ,</mark> એના બોધક **શબ્દો** અને મનવચનકાયાના <mark>યોગોને</mark> વિષે સંક્રમણ-સંચાર.

 स्ट्राट
 स्व १९३
 तत्त्वार्थ-छिष

 Jain Education International Private & Personal Use Oniwww.jaineiibrary.oi

४७. सम्यग्दृष्टि-श्रावक-विरता-ऽनन्तवियोजक-दर्शनमोहक्षपकोपशमकोपशान्तमोह-क्षपक-क्षीणमोह-जिना: क्रमशोऽसंख्येयगुण-निर्जरा: ।

४८. पुलाक-बकुश-कुशील-निर्ग्रन्थ-स्नातक निर्ग्रन्था: ।

૪૭. સમ્યગ્દષ્ટિ, શ્રાવક, સર્વવિરતિધર સાધુ, અનંતાનુબંધિ કષાયનો ક્ષય કે ઉપશમ કરતો આત્મા, દર્શનમોહનો ક્ષય કરતો, મોહનીયનો ઉપશમ કરતો , ઉપશાંત મોહનીયવાળો (ઉપશમ કરેલો). મોહનીયનો ક્ષય કરતો, ક્ષીણ મોહનીયવાળો (ક્ષય કરેલો) અને ચાર ઘાતિનો જેમણે ક્ષય કરેલો છે એવા આત્મા આ દશ અનુક્રમે પૂર્વપૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણ નિર્જરા કરનાર હોય છે.

૪૮. નિર્ગ્રન્થ (આઠ કર્મ અને આસ્રવરૂપ ગ્રંથને જીતવામાં પ્રવૃત્તિશીલ સુસાધુ) પાંચ પ્રકારે હોય છે. ૧. પુલાક એટલે નિસ્સારતુષ. મહાવ્રતના પાલક છતાં ડાંગરના ફોતરાની જેમ તપ-શ્રુતથી પ્રાપ્ત થયેલ લબ્ધિના આધારે જીવી જ્ઞાનાદિગુણવિના આત્માને

and becation International Kate & Fersonal Use Ontworking States

४९. संमय-श्रुत-प्रतिसेवना-तीर्थ-लिंग-लेश्योपपात-

स्थान-विकल्पतः साध्याः ।

નિઃસાર કરનાર. ૨. બકુશ (એટલે કાબરચિતરા)-દેહ-ઉપધિની શોભા, ઋદ્ધિ, યશ, સુખશીલતા વગેરેમાં પડેલા અને છેદ-પ્રાયશ્વિતયોગ્ય એવા શુદ્ધિઅશુદ્ધિથી કાબરચિતરા ચારિત્રવાળા. ૩. કુશીલ એટલે ઇંદ્રિયોના સંયમ વિના ઉત્તર ગુણો (સમિતિ, તપ વગેરે)ની વિરાધના સેવીને કે સંજવલન કષાયોની ઉદીરણા કરી ૧૮૦૦૦ શિલાંગને દૂષિત કરનાર. ૪. નિર્ગ્રન્થ એટલે પ્રશસ્ત યોગસંયમને પ્રાપ્ત યથાખ્યાત (વીતરાગ) ચારિત્રવાળા છદ્મસ્થ. ૫. સ્નાતક એટલે સંયોગી કે અયોગી કેવલિ ભગવાન્.

૪૯. એ પાંચ નિર્ગ્રન્થમાંના કોણ કયા ચારિત્રવાળા, કેટલા શ્રુતવાળા, મૂલોત્તરગુણની કઈ વિરાધનાને ભુજનારા, ક્યા તીર્થંકરના તીર્થમાં થનારા, દ્રવ્ય-ભાવમાંથી કેટલા લિંગને ધરનારા, કેટલી લેશ્યાવાળા, કાળ કરીને કયાં જનારા, કેટલા સંયમસ્થાનકને સ્પર્શનારા, ઈત્યાદિ પ્રકારોથી વિચારણીય છે.

* ૧૧૫ *

તત્ત્વાર્થ-ઉષ

સદચાય-૧૦.

- १. मोहक्षयाद् ज्ञानदर्शनावरणाऽन्तराय-क्षयाच्च केवलम ।
- २. बन्धहेत्वभाव-निर्जराभ्याम ।

३. कुत्स्न-कर्मक्षयो मोक्ष: ।

૧. પ્રથમ થતો મોહનીય કર્મનો સર્વક્ષય. અને પછી થતો જ્ઞાનાવરણ, દર્શન વરણ અને અંતરાયનો સર્વથા ક્ષય-આ ચાર ધાતિકર્મના ક્ષયથી કેવલજ્ઞાન પ્રગટે છે.

૨. બંધના હેતુ આસ્રવને રોકવાથી અને સાથે કર્મની નિર્જરા કરવાથી કર્મની સર્વથા ક્ષીણદશા પ્રાપ્ત થાય છે.

૩. સકલ કર્મનો ક્ષય એજ મોક્ષ.

* 995 * Jain Education InternationFiat Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

*c*ircula_เริงเ

- ४. औपशमिकादि-भव्यत्वाभावाच्चान्यत्र केवल-सम्यक्त्व-ज्ञान-दर्शन-सिद्धत्वेभ्य: ।
- ५. तद्दनन्तरमूर्ध्वं गच्छत्याऽऽलोकान्तात् ।
- पूर्व-प्रयोगादसंगत्वाद् बन्धच्छेदात्तथागति-परिणामाच्च तद्गतिः ।

૪. ક્ષાયિક સમ્ય્કત્વ, કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન અને સિદ્ધપણું-આ સિવાયના બીજા ઔપશમિક આદિ ભાવોના અને ભવ્યત્વના અભાવથી (નાશથી) મોક્ષ થાય છે.

પ. કર્મક્ષયરૂપી મોક્ષ થયા બાદ આત્મા (એક સમયે) ઉંચે લોકના અંત (મથાળા) સુધી જાય છે.

૬. તે જવાનું ચક્રની જેમ પૂર્વપ્રયત્નને લઈને, જીવને અન્યત્ર ખેંચી જનારા કર્માદિનો સંગ છૂટવાથી, દોરીના બંધનની જેમ કર્મના બંધન છેદાઈ જવાથી, અને ખાલી તુંબડાની જેમ ઉંચે જવાના સ્વાભાવિક ગતિ પરિણામને લીધે થાય છે.

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

७. क्षेत्र-काल-गति-लिंग तीर्थ-चारित्र-प्रत्येकबुद्ध-बोधित-ज्ञाना-ऽवगाहना-ऽन्तर-संख्या-ऽल्पबहुत्वतः साध्या: ।

૭.૧. ક્યાં સિદ્ધ થાય ? ક્યારે-કયા લિંગે-તીર્થે કે અતીર્થે - કયા ચારિત્રે-પ્રત્યેક બુદ્ધ કે બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ થાય ? ક્યા જ્ઞાનવાળા અને કેટલી શરીરની ઉંચાઈવાળી સિદ્ધ થાય ? સતત કયાં સુધી કે કેટલા આંતરે, એક સમયે કેટલી સંખ્યામાં સિદ્ધ થાય ? આ રીતે સિદ્ધ થનારનું અલ્પ-બહુત્વ, કોણ ઓછા વધારે ?- આ પ્રમાણે મોક્ષતત્ત્વ વિચારણીય છે.

તત્ત્વાર્થ-દશ-અધ્યાય સૂત્ર-ઉષા સમાપ્ત.

श्रीउमास्वातिवाचकविरचितम्

॥ तत्त्वर्थाधिगमसूत्र-सम्बन्धकारिका ॥

सम्यग्दर्शनशुद्धं, यो ज्ञानं विरतिमेव चाऽप्नोति । दुःखनिमित्तमपीदं, तेन सुलब्धं भवति जन्म ॥१॥ जन्मनि कर्मक्लैशै-रनुबद्धेऽस्मिस्तथा प्रयतितव्यम् । कर्मलेशाऽभावो, यथा भवत्येष परमार्थः ॥२॥ परमार्थाऽलाभे वा, दोषेष्वाऽऽरम्भकस्वभावेषु । कुशलाऽनुबन्धमेव, स्यादनवद्यं यथा कर्म ॥३॥

જે પુરુષ, સમ્યગ્ દર્શનવડે શુદ્ધ એવા જ્ઞાન અને વિરતિને પ્રાપ્ત કરે છે તે પુરુષને દુઃખના નિમિત્તભૂત એવો આ જન્મ પણ લાભદાયક નીવડે છે. (૧)

કર્મ અને કષાયના અનુબંધવાળા આ જન્મમાં જેવી રીતે કર્મ ક્લેશનો અભાવ થાય તે પ્રકારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એજ પરમાર્થ છે. (૨)

આરંભકારી સ્વભાવવાળા કષાયરૂપ દોષોને લીધે જો

પરિશિષ્ટ-૧ ઋ૧૧૯ ઋ તત્ત્વાર્શ-ઉષા

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

कर्माऽहितमिह चाऽमुत्र, चाऽधमतमो नरः समारभते । इह फलमेव त्वधमो, विमध्यमस्तूभयफलार्थम् ॥४॥ परलोकहितायैव, प्रवर्तते मध्यमः क्रियासु सदा । मोक्षायैव तु घटते, विशिष्टमतिरुत्तमः पुरुषः ॥५॥

પરમાર્થ-મોક્ષની પ્રાપ્તિ ન થાય તો જેવી રીતે મોક્ષને અનુકૂલ એવા પુષ્ટ્યનો અનુબંધ થાય તેવી રીતે નિરવઘ (પાપ રહિત) કાર્ય કરવાં જોઈએ. (૩)

I. અધમતમા=અત્યંત હલકો મનુષ્ય આલોક અને પરલોકમાં દુઃખદાયી થાય એવા કામનો આરંભ કરે છે, II. અધમ પુરુષ કેવલ આ લોકમાં શુભ ફળદાયક થાય તેવા કાર્યોનો આરંભ કરે છે. III. અને વિમધ્યમ પુરુષ તો ઉભયલોકમાં શુભ ફળદાયક કામ આરંભે છે.(૪)

IV. મધ્યમ પુરુષ પરલોકના હિતને માટે જ નિરંતર ક્રિયામાં પ્રવર્તે છે અને. V. વિશિષ્ટ મતિવાળો ઉત્તમ પુરુષ તો મોક્ષ માટે જ પ્રવર્તે છે. (પ)

यस्तु कृतार्थोऽप्युत्तममवाप्य धर्मं परेभ्य उपदिशति	I -
नित्यं स उत्तमेभ्योऽप्युत्तम इति पूज्यतम एव	।।६।।
तस्मादईति पूजामईन्नेवोत्तमोत्तमो लोके ।	
देवर्षि-नरेन्द्रेभ्य:, पूज्येभ्योऽप्यन्यसत्त्वानाम्	11011
अभ्यर्चनादर्हतां मन:प्रसादस्ततः समाधिश्च ।	
तस्मादपि निःश्रेयसमतो हि तत्पूजनं न्याय्यम्	11211

VI. વળી જે પુરુષ ઉત્તમ ધર્મ (કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપ)ને પામીને પોતે કૃતાર્થ થયા છે. છતાં પણ બીજાઓને નિરંતર ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે તે ઉત્તમોથકી પણ ઉત્તમ =ઉત્તમોત્તમ

છે અને સર્વને પૂજવા યોગ્ય =પૂજ્યતમ જ છે, (૬) તે માટે ઉત્તમોત્તમ એવા અર્હંત જ લોકમાં અન્ય પ્રાશીઓને પૂજ્ય (મનાતા) એવા દેવર્ષિ અને રાજાઓ વડે પણ પૂજાવાને યોગ્ય છે. (૭)

અરિહંતોની પૂજાથકી મનની પ્રસન્નતા (=શુદ્ધિ) થાય અને તે (મનની પ્રસન્નતા) થી સમાધિ થાય અને તે નાથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય. આ કારણથી અરિહંતોની પૂજા કરવી એ યોગ્ય જ છે. (૮) तीर्थप्रवर्तनफलं यत्प्रोक्तं कर्म तीर्थकरनाम । तस्योदयात्कृतार्थोऽप्यर्हंस्तीर्थं प्रवर्तयति ॥९॥ तत्स्वाभाव्यादेव प्रकाशयति भास्करो यथा लोकम् । तीर्थप्रवर्तनाय प्रवर्तते तीर्थकर एवम् ॥१०॥ यः शुभकर्माऽऽसेवन-भावितभावो भवेष्वनेकेषु । जज्ञे ज्ञातेक्ष्वाकुषु, सिद्धार्थनरेन्द्र-कुलदीपः ॥११॥ तीर्थं ५२ नाभ ५ र्भनुं तीर्थ प्रवर्ताववा ३५ ३० (शास्त्रभां) ५ र्ह्य छे, तेना (तीर्थं ५२ नाभ ५ र्भना) ઉदयथी इतार्थ येवा

પણ અરિહંત તીર્થ પ્રવર્તાવે છે. (૯)

જેમ સૂર્ય તેના સ્વભાવે કરીને જ લોકને પ્રકાશિત કરે છે, તેમ તીર્થંકર પણ તીર્થ પ્રવર્તાવવા માટે પ્રવર્તે છે. કેમકે તીર્થ પ્રવર્તાવવું એ તીર્થંકર નામકર્મનો સ્વભાવ છે. (૧૦)

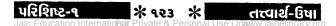
અનેક ભવોમાં શુભ કર્મના સેવનવડે વાસિત કર્યો છે ભાવ જેણે એવા અને સિદ્ધાર્થરાજાના કુળમાં દીપક સમાન એવા તે ભગવાન જ્ઞાત ઇક્ષ્વાકુવંશને વિશે ઉત્પન્ન થયા. (૧૧)

परिशिष्ट-9 Jan Stocator Menatorial Private & Personal Vee On cricciled-Gui ज्ञानैः पूर्वाधिगतैरप्रतिपतितैर्मति-श्रुताऽवधिभिः । त्रिभिरपि शुद्धैर्युक्तः शैत्य-द्युति-कान्तिभिरिवेन्दुः ॥१२॥ शुभसार-सत्त्व-संहनन-वीर्य-माहात्म्य-रूप-गुणयुक्तः । जगति महावीर इति, त्रिदशैर्गुणतः कृताऽभिख्यः ॥१३॥ स्वयमेव बुद्धतत्त्वः, सत्त्वहिताऽभ्युद्यताऽचलितसत्त्वः । अभिनन्दित-शुभसत्त्वः, सेन्द्रैर्लोकान्तिकैर्देवैः ॥१४॥

શીતળતા, દ્યુતિ અને કાંતિવડે યુક્ત ચંદ્રની જેમ પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલાં અપ્રતિપાતિ મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણે શુદ્ધ જ્ઞાનો વડે યુક્ત; એવા; (૧૨)

શુભ શ્રેષ્ઠ સત્ત્વ, સંઘયણ, વીર્ય અને માહાત્મ્ય રૂપ ગુણયુક્ત અને દેવતાઓએ ગુણથકી જગતને વિષે મહાવીર એ પ્રકારે નામ સ્થાપન કર્યું છે જેનું એવા; (૧૩)

પોતે જ તત્ત્વના જાણ, પ્રાણીઓના હિતને માટે તત્પર, અચળ સત્ત્વવાળા અને ઈન્દ્રો સહિત લોકાંતિક દેવોએ જેમનો શુભ સત્ત્વ ગુણ પ્રશંસ્યો છે. એવા; (૧૪)

जन्मजरामरणार्त्तं, जगदशरणमभिसमीक्ष्य निःसारम् । स्फीतमपहाय राज्यं, शमाय धीमान् प्रवव्राज ॥१५॥ प्रतिपद्याऽशुभशमनं, निःश्रेयस-साधकं श्रमणलिङ्गम् । कृतसामायिककर्मा, व्रतानि विधिवत्समारोप्य ॥१६॥ सम्यक्त्व-ज्ञान-चारित्र-संवर-तपः समाधि-बलयुक्तः । मोहादीनि निहत्याऽशुभानि चत्वारि कर्माणि ॥१७॥

બુદ્ધિમાન્ મહાવીરદેવે જન્મ, જરા અને મરણથી પીડિત જગતને અશરણ અને અસાર જોઈને વિશાળ રાજ્યનો ત્યાગ કરીને સમતા (કર્મનો નાશ કરવા) માટે દીક્ષા લીધી. (૧૫)

અશુભ (પાપ) ને શમાવનાર અને મોક્ષનો સાધક એવો જે સાધુવેષ તેને ગ્રહણ કરીને, કર્યું છે સામાયિક જેણે એવા વીર પરમાત્મા વિધિપૂર્વક વ્રતોને આરોપણ કરી (ગ્રહણ કરી) ને; (૧૬)

સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર, સંવર, તપ, સમાધિ અને બળથી યુક્ત એવા પ્રભુએ મોહનીયાદિ ચાર અશુભ (ઘાતી) કર્મનો સર્વથા નાશ કરીને; (૧૭)

પરિશિષ્ટ-૧

* ૧૨૪ * તત્ત્વાર્શ-ઉષા

केवलमधिगम्य विभुः, स्वयमेव ज्ञानदर्शनमनतम् । लोकहिताय कृतार्थोऽपि देशयामास तीर्थमिदम् ॥१८॥ द्विविधमनेक-द्वादशविधं, महाविषयममित-गमयुक्तम् । संसाराऽर्णवपारगमनाय दुःखक्षयायाऽलम् ॥१९॥ ग्रन्थार्थ-वचनपटुभिः प्रयत्नवद्धिरपि वादिभिर्निपुणैः । अनभिभवनीयमन्यैर्भास्कर इव सर्वतेजोभिः ॥२०॥

સ્વયમેવ અનંત કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પામીને પ્રભુ મહાવીર દેવ કૃતાર્થ છતાં પણ લોકહિતને માટે આ તીર્શ (પ્રવચન)ને ઉપદેશ્યું છે. (૧૮)

અંગબાહ્ય અને અંગપ્રવિષ્ટ એમ બે પ્રકારે, (અંગ બાહ્ય) અનેક પ્રકારે, (અંગ પ્રવિષ્ટ) બાર પ્રકારે, મહાન્ વિષયવાળું, અનેક આલાવાએ સહિત, સંસાર સમુદ્રનો પાર પામવાને અને દુઃખનો નાશ કરવાને સમર્થ એવું તીર્થ (પ્રભુ દેખાડી ગયા છે. પ્રભુએ પ્રકાશ્યું છે.) (૧૯)

જેમ બીજાં સર્વ તેજવડે સૂર્ય પરાભવ ન પામે તેમ, ગ્રંથોના અર્થ નિરૂપણ કરવામાં પ્રવીણ અને પ્રયત્નવાન્ એવા નિપુણ વાદિઓ વડે પણ જેનું ખંડન કરી શકાય નહિ એવું આ તીર્થ (પ્રભુએ) પ્રવર્તાવ્યું છે. (૨૦)

Jain Education Internationial Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

कृत्वा त्रिकरणशुद्धं, तस्मै परमर्षये नमस्कारम् । पूज्यतमाय भगवते, वीराय विलीनमोहाय ॥२१॥ तत्त्वार्थाधिगमाख्यं, बह्वर्थं सडग्रहं लघुग्रन्थम् । वक्ष्यामि शिष्यहितमिममर्हद्वचनैकदेशस्य ॥२२॥ महतोऽतिमहाविषयस्य दुर्गमग्रन्थ-भाष्यपारस्य ॥ कः शक्तः प्रत्यासं जिनवचनमहोदधेः कर्त्तुम् ॥२३॥

પરમ ઋષિ અને પરમ પૂજ્ય એવા વીરભગવાનને ત્રિકરણ શુદ્ધિએ નમસ્કાર કરીને; અલ્પ શબ્દો છતાં ઘણા અર્થને સંગ્રહ કરનાર આ તત્ત્વાર્થાધિગમ નામના લઘુ પ્રન્થને શિષ્યના હિતને માટે હું (ઉમાસ્વાતિ વાચક) વર્જાન કરીશ, જે અરિહંત વચનના એક દેશ (ભાગ-અંશ) તુલ્ય છે. (૨૧-૨૨)

મહાન્, ઘણા મોટા વિષયવાળા અને દુર્ગમ (મુશ્કેલીથી સમજાય તેવો) છે ગ્રંથ અને ભાષ્યનો પાર જેનો, એવો જિનવચનરૂપી મહાસાગરનો સંગ્રહ કરવાને કોણ સમર્થ થઈ શકે ? (૨૩)

शिरसा गिरिं बिभित्सेदुच्चिक्षिप्सेच्च सक्षिति दोर्भ्याम् । प्रतितीर्षेच्च समुद्रं, मित्सेच्च पुनः कुशाग्रेण 118811 व्योम्नीन्दुं चिक्रमिषेन्मेरुगिरिं पाणिना चिकम्पयिषेत् । गत्यानिलं जिगीषेच्चरमसमुद्रं पिपासेच्च 112411 खद्योतकप्रभाभिः सोऽभिबुभूषेच्च भास्करं मोहात् । योऽतिमहाग्रन्थार्थं, जिनवचनं संजिधुक्षेत 112811

જે પુરૂષ અતિ વિશાળ ગ્રંથ અને અર્થ વડે પૂર્શ જિનવચનને સંપૂર્શ રીતે સંગ્રહ કરવાની ઇચ્છા કરે છે, તે મૂઢ મસ્તકવડે પર્વતને તોડવાને ચાહે છે, બે ભુજાવડે પૃથ્વીની સાથે પર્વતને ખેંચવાને ચાહે છે, સમુદ્રને બે ભુજાઓવડે તરી પાર પામવાને ચાહે છે અને વળી ડાભના અગ્રભાગવડે સમુદ્ર (જળ) ને માપવા ચાહે છે, આકાશમાં ઉછળી ચંદ્રને ઉલ્લંઘન કરવા ચાહે છે, મેર્ પર્વતને હાથવડે કંપાવવા ચાહે છે, ગતિવડે વાયુથકી પણ આગળ જવા ચાહે છે. અંતિમ (સ્વયંભરમણ) સમુદ્રને પીવાને ચાહે છે અને ખજુઆની પ્રભાથી સૂર્યને પરાભવ કરવા ચાહે છે. (૨૪-૨૫-૨૬)

एकमपि तु जिनवचनाद्यस्मान्निर्वाहकं पदं भवति । श्रूयन्ते चानन्ताः सामायिकमात्र-पदसिद्धाः ॥२७॥ तस्मात्तत्प्रामाण्यात्, समासतो व्यासतश्च जिनवचनम् । श्रेय इति निर्विचारं, ग्राह्यं धार्यं च वाच्यं च. ॥२८॥ न भवति धर्मःश्रोतुः, सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् । बुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या, वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥२९॥

જિનવચનનું એક પણ પદ, ઉત્તરોત્તર જ્ઞાનપ્રાપ્તિ દ્વારા સંસારના પારને પ્રાપ્ત કરાવનાર થાય છે. કેમકે સામાયકિ માત્ર પદવડે કરીને અનંત (જીવો) સિદ્ધ થયેલા છે, એમ શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે. (૨૭)

તે કારણથી તે જિનવચનને સંક્ષેપથી અને વિસ્તારથી પ્રહણ કરવું તે કલ્યાણકારક છે, એમ સમજી તે જિનવચનને સંદેહ રહિત ગ્રહણ કરવું, ધારી રાખવું અને બીજાને કહેવું (ભણાવવું) જોઈએ. (૨૮)

હિત વચનના શ્રવણથી સર્વ સાંભળનારને એકાન્તે ધર્મ થાય જ એવું નથી પરંતુ અનુગ્રહ બુદ્ધિવડે બોલનારા વક્તા (ઉપદેશક) ને તો અવશ્ય ધર્મ થાય જ. (૨૯)

* ૧૨૮ * તત્ત્વાર્શ-ઉષા

પરિશિષ્ટ-૧

श्रममविचिन्त्यात्मगतं, तस्माच्छ्रेयः सदोपदेष्टव्यम् । आत्मानं च परं च हि, हितोपदेष्टाऽनुगृह्णति ॥३०॥ नर्ते च मोक्षमार्गोद्धितोपदेशोऽस्ति जगति कृत्स्नेऽस्मिन् । तस्मात्परमिममेवेति मोक्षमार्गं प्रवक्ष्यामि ॥३१॥

તેથી પોતાના શ્રમનો વિચાર નહિ કરતાં હમેશાં મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ કરવો જોઈએ કારણ કે ખરેખર હિતોપદેશ કરનાર સ્વ અને પર ઉપર ઉપકાર કરે છે. (૩૦)

આ સમગ્ર સંસારમાં મોક્ષમાર્ગ સિવાય બીજો કોઈ હિતોપદેશ નથી, એ હેતુથી શ્રેષ્ઠ એવા આ મોક્ષમાર્ગને જ હું (ઉમાસ્વાતિવાચક) વર્ણવીશ. (૩૧)

ાં સવર∈ સ

ate & Personal Use Onlyww.jainelibra

પરિશિષ્ટ-૨

श्रीउमास्वातिवाचकविरचतम् ॥ तत्त्वार्थाधिगम-अंत्यकारिका ॥ एवं तत्त्वपरिज्ञानाद्विरक्तस्याऽऽत्मनो भृशम् । निरास्रवत्वाच्छिन्नायां, नवायां कर्मसन्ततौ ॥१॥ पूर्वार्जितं क्षपयतो, यथोक्तै: क्षयहेतुभिः । संसारबीजं कात्स्न्येन, मोहनीयं प्रहीयते ॥२॥ ततोऽन्तरायज्ञानघ्नदर्शनघ्नान्यनन्तरम् । प्रहीयन्तेऽस्य युगपत्, त्रीणि कर्माण्यशेषत : ॥३॥

આ રીતે તત્ત્વજ્ઞાન પામીને વૈરાગી આત્મા આશ્રવરહિત બને છે. તેથી તેના નવા કર્મોની પરંપરા અટકે છે. (૧)

આગળ કહેલા કર્મ ક્ષયના હેતુઓ વડે પૂર્વસંચિત કર્મોનો ક્ષયકરનાર આત્માનું સંસારના બીજરૂપ મોહનીય કર્મ સર્વથા નાશ પામે છે. (૨)

ત્યારબાદ અંતરાય-જ્ઞાનવરણીય-દર્શનાવરણીય એ ત્રણે ય કર્મો સંપૂર્ણ એક સાથે નાશ પામે છે. (૩)

गर्भसूच्यां विनष्टायां, यथा तालो विनश्यति ।	
तथा कर्म क्षयं याति, मोहनीये क्षयं गते	11811
ततः क्षीणचतुष्कर्मा, प्राप्तोऽथाऽऽख्यातसंयमम् ।	
बीजबन्धननिर्मुक्तः, स्नातकः परमेश्वरः	11411
शेषकर्मफलापेक्षः शुद्धो बुद्धो निरामयः ।	
सर्वज्ञः सर्वदर्शी च, जिनो भवति केवली	ાદ્વ

જેમ તાડના ગર્ભમાં રહેલી સોય (મધ્યમાં રહેલું તંતુ) નાશ પામે છે ત્યારે તાડનું વૃક્ષ નાશ પામે છે. તેમ મોહનીયકર્મનો ક્ષય થયે છતે શેષ કર્મો પણ નાશ પામે છે. (૪)

ત્યારબાદ- ચાર કર્મના ક્ષયવાળો જીવ યથાખ્યાત સંયમને પામી બીજરૂપ બન્ધનથી નિર્મુક્ત થઈ સ્નાતક, પરમેશ્વર (થાય છે. વળી,....) (પ)

શેષ (૪)અધાતિ કર્મના ફળની અપેક્ષાવાળો શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિરોગી, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી જિન કેવલી થાય છે. (૬)

कृत्स्नकर्मक्षयादूर्ध्वं, निर्वाणमधिगच्छति ।	
यथा दग्धेन्धनो वह्निरिपुपादानसन्ततिः	1191

दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुर: । कर्मबीजे तथा दग्धे, नारोहति भवाङ्कुर: ॥८।

तदनन्तरमेवोर्ध्वमालोकान्तात् स गच्छति । पूर्वप्रयोगाऽसङ्गत्वबन्धच्छेदोर्ध्वगौरवै: ॥९।

જેમ લાકડા બળી ગયા પછી નવા લાકડા ન ઉમેરવાથી અગ્નિ બુઝાઈ જાય છે તેમ સમસ્ત કર્મો ક્ષય થયા પછી આત્મા નિર્વાશ=મોક્ષને પામે છે. (૭)

જેમ બીજ બિલકુલ બળી જવાથી અંકુરો ફુટતો નથી તેમ કર્મબીજ બળી ગયે છતે ભવરૂપી અંકુરો ફૂટતે નથી. (અર્થાત્ ફરી જન્મે નહિ.) (૮)

સર્વ કર્મક્ષય થયા પછી તરત જ (I) પૂર્વપ્રયોગર્થ (II) અસંગપણું હોવાથી (III) બંધના છેદથી અને (IV ઊર્ષ્વગમન ના સ્વભાવથી આત્મા લોકના અંત સુધ પહોંચી જાય છે. (૯)

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

บโลยเห2-2 * 932 *

कुलालचक्रे दोलायामिषौ चाऽपि यथेष्यते । पूर्वप्रयोगात् कर्मेह, तथा सिद्धिगतिः स्मृता ॥१०॥

मृल्लेपसङ्गनिर्मोक्षाद्यथा दृष्टाऽप्स्वलाबुनः । कर्मसङ्गविनिर्मोक्षात्, तथा सिद्धिगतिः स्मृता ॥११॥

एरण्ड-यन्त्र-पेडासु, बन्धच्छेदाद्यथा गति: । कर्मबन्धन-विच्छेदात्, सिद्धस्याऽपि तथेष्यते ॥१२॥

(વર્તમાનમાં પ્રેરજ્ઞા-પ્રયોગ ન હોવા છતાં) પૂર્વ પ્રયોગથી કુંભારના ચાકડામાં, હીંડોળામાં અને બાજ્ઞમાં (ભ્રમજ્ઞ-ગમનાદિ) ક્રિયા થાય છે તેમ અહીં સિદ્ધજીવોની ગતિ જજ્ઞાવી છે.(૧૦)

જેમ માટીના લેપવાળા તુંબડાનો પાશીમાં માટીનો સંબંધ છૂટી જવાથી તેની ઉર્ધ્વગતિ દેખાય છે. તેમ આત્મા સાથે કર્મનો સંગ સર્વથા છૂટી જવાથી સિદ્ધાત્મા-ની (ઉર્ધ્વ)ગતિ કહેલી છે. (૧૧)

એરંડાના ગુચ્છાના બંધન કપાવાથી જેમ એરંડ બીજની ગતિ થાય છે તેમ કર્મબન્ધન તૂટી જવાથી સિદ્ધાત્માની ગતિ ઇચ્છાય છે. (૧૨)

उर्ध्वगौरव-धर्माणो, जीवा इति जिनोत्तमैः । अधोगौरव-धर्माणः, पुद्रला इति चोदितम् ॥१३॥

यधाऽधस्तिर्यगूर्ध्वं च, लोष्ट-वाय्वग्नि-वीतय: । स्वभावत: प्रवर्तन्ते, तथोर्ध्वं गतिरात्मनाम् ॥१४॥

अतस्तु गति-वैकृत्यमेषां यदुपलभ्यते । कर्मणः प्रतिघाताच्व, प्रयोगाच्व तदिष्यते ॥१५॥

જીવો-ઊર્ધ્વગમનના વિશિષ્ટ સ્વભાવવાળા હોય છે અને પુદ્દગલો અધોગમનના વિશિષ્ટ સ્વભાવવાળા હોય છે. એમ જિન-કેવલી માંહે ઉત્તમ એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ કહ્યું છે. (૧૩)

જેમ નીચી-તીર્છી અને ઊર્ષ્વગતિ અનુક્રમે પત્થર,વાયુ અને અગ્નિની છે તેમ સ્વભાવથી જ આત્માની ઊર્ષ્વગતિ છે. (વીતિ=ગતિ) (૧૪)

એથી ઉપર કહેલ કરતાં જુદી રીતે એ જીવ પુદ્દગલાદિની ગતિ જે થાય છે. અર્થાત્ ગતિમાં જે વિકૃતિ દેખાય છે તે કર્મથી, પ્રતિઘાતથી અને પ્રયોગ (=આત્માના પ્રયત્ન) થી થાય છે, (૧૫)

* 938 *

્ર તત્ત્વાર્થ-ઉષા

પરિશિષ્ટ-૨

अधस्तिर्यगथोर्ध्वं च. जीवानां कर्मजा गतिः । उर्ध्वमेव तु तद्धर्मा, भवति क्षीण-कर्मणाम् 118811 द्रव्यस्य कर्मणो यद्वदुत्पत्त्याऽऽरम्भ-वीतयः ।

समं तथैव सिद्धस्य. गति-मोक्ष-भवक्षयाः 118/911

उत्पत्तिश्च विनाशश्च, प्रकाश-तमसोरिह । युगपद्भवतो यद्वत्, तथा निर्वाण-कर्मणोः 112211

જીવોની અધો-તીર્છી અને ઊંચીગતિ કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. પરંતુ સકલકર્મનો ક્ષય કરેલા જીવોની ઉર્ધ્વગતિ જ થાય છે. કેમકે જીવનો સ્વભાવ જ ઉર્ધ્વગતિનો છે. (૧૯)

જેમ દ્રવ્યમાં ક્રિયાની ઉત્પત્તિ, પ્રવૃત્તિ અને નાશ એક સાથે થાય છે. તે જ પ્રમાણે સિદ્ધાત્માની (લોકાન્તે) ગતિ, મોક્ષ અને ભવક્ષય એક સાથે થાય છે. (૧૭)

જેમ અહીં પ્રકાશની ઉત્પત્તિ અને અંધકારનો વિનાશ એક સાથે થાય છે તે પ્રમાણે નિર્વાણ ની પ્રાપ્તિ અને કર્મ નો ક્ષય એક સાથે થાય છે. (૧૮)

* 934 *

તત્ત્વાર્શ-વિ

तन्वी मनोज्ञा सुरभिः पुण्या परम-भास्वरा । प्राग्भारा नाम वसुधा, लोकमूर्धिन व्यवस्थिता ॥१९॥ नृलोक-तुल्य-विष्कम्भा, सितच्छत्र-निभा शुभा । उर्ध्वं तस्याः क्षितेः सिद्धाः, लोकान्ते समवस्थिताः ॥२०॥

લોક-ક્ષેત્રના મસ્તકે પાતળી, મનોહર, સુગંધિ, પવિત્ર અને પરમતેજસ્વી 'પ્રાગ્ભારા' નામની પૃથ્વી (= સિદ્ધશિલા) રહેલી છે. (૧૯)

(તે પૃથ્વી) મનુષ્યલોક (= અઢી દ્વીપ = ૪૫લાખ યોજન) પ્રમાણ વિસ્તારવાળી અને સફેદ, (ઉંધા) છત્ર જેવા આકારવાળી અને શુભ (પુદ્દગલોની) છે. તે પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીની ઉપર (એક યોજન પ્રદેશમાં છેવટના યોજનના ૨૪મા ભાગમાં) અને લોકને અંતે સિદ્ધત્માઓ સ્થિર રહેલા છે. (૨૦)

પરિશિષ્ટ-૨ 🕺 🕺 ૧૩૬ 💥 👘 તત્ત્વાર્થ-ઉષા

तादात्म्यादुपयुक्तास्ते, केवलज्ञान-दर्शनैः । सम्यक्त्व-सिद्धताऽवस्था, हेत्वभावाच्च निष्क्रियाः ॥२१॥

ततोऽप्यूर्ध्वं गतिस्तेषां, कस्मान्नास्तीति चेन्मतिः । धर्मास्तिकायस्याऽभावात्, स हि हेतुर्गतेः परः ॥२२॥

તે (સિદ્ધભગવંતો) તાદાત્મ્યભાવે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના ઉપયોગવાળા હોય છે, (ક્ષાયિક) સમ્યક્ત્વ અને સિદ્ધત્વમાં સ્થિત હોય છે અને કારણનો અભાવ હોવાથી ક્રિયા કરતા નથી (નિષ્ક્રિય હોય છે) (૨૧)

જો કદાચ એવી બુદ્ધિ (શંકા) થાય કે તેથી (=લોકાન્તથી) પણ ઉપર તેઓની (સિદ્ધભગવંતોની) ગતિ કેમ નથી ? તો એનો જવાબ એ છે કે ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનો અભાવ હોવાથી (લોકાન્તથી ઉપર સિદ્ધાત્માની ગતિ થતી નથી.) કારણકે તે (ધર્માસ્તિકાય) જ ગતિનું પ્રધાન કારણ છે. (૨૨)

11 2311
แรงแ
ાારહાા

સંસારના વિષય થકી વિલક્ષણ અવ્યય (નાશ ન થાય તેવુ.) અને અવ્યાબાધ (પીડા રહિત) એવું ઉત્કૃષ્ટ સુખ મુક્ત જીવોને પરમ ઋષિઓએ કહેલું છે. (૨૩)

કદાચ મનમાં આવો પ્રશ્ન થાય કે મુક્તાત્માને આઠકર્મ નષ્ટ થઈ ગયા છે. અને શરીર નથી તો સુખ શી રીતે સંભવે ? અહીં મારો જવાબ સાંભળો (૨૪).

ં આ લોકમાં આ ચાર અર્થમાં સુખશબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. I વિષય, II વેદનાનો અભાવ, III વિપાક (કર્મફળ) અને IV મોક્ષ. (૨૫).

પરિશિષ્ટિ-૨....તત્ત્વાર્થ-ઉધ

सुखो वह्निः सुखो वायुर्विषयेष्विह कथ्यते । दुःखाऽभावे च पुरुषः, सुखितोऽस्मीति मन्यते ॥२६॥ पुण्यकर्म-विपाकाच्च, सुखमिष्टेन्द्रियार्थजम् । कर्मक्लेश-विमोक्षाच्च, मोक्षे सुखमनुत्तमम् ॥२७॥

અગ્નિ સુખકર છે, વાયુ સુખકર છે - અહીં વિષયોમાં સુખ શબ્દ કહેવાય છે અને દુઃખના અભાવમાં પુરુષ 'હું સુખી છું' એમ માને છે. (અહીં વેદનાના અભાવમાં સુખ શબ્દ પ્રયોજાયો છે.) (૨૬)

પુષ્યકર્મના વિપાકથી ઈન્દ્રિયોના ઈષ્ટ વિષયોથી થયેલું સુખ (તે વિપાક સુખ) અને કર્મ તથા કષાયાના સર્વથા મોક્ષ (છૂટકારા) થકી મોક્ષમાં સર્વોત્તમ સુખ ગણેલુ-રહેલુ છે. (૨૭)

* 936 ×

તત્ત્વાર્થ-ઉષ

सुखप्रसुप्तवत् केचिदिच्छन्ति परिनिर्वृतिम् । तदयुक्तं क्रियावक्त्वात्, सुखानुशयतस्तथा ॥२८॥

श्रम-क्लम-मद-व्याधि-मदनेभ्यश्च सम्भवात् ।

मोहोत्पत्तेर्विपाकाच्च, दर्शनघ्नस्य कर्मणः ॥२९॥

કેટલાક લોકો મોક્ષ (મોક્ષસુખ) ને સુખે સુઈ રહેલા (માનવના સુખ) જેવું સુખ માને છે. પણ તે યોગ્ય નથી. કેમકે (નિદ્રા) માં ક્રિયાપંંશું (મન-વચન-કાયાના યોગ) હોય છે અને સુખમાં તારતમ્ય હોય છે. જ્યારે મોક્ષમાં આ બંને નો અભાવ છે. (૨૮)

વળી થાક (ખેદ), ગ્લાનિ, મદ (મઘપાનાદિજનિત), રોગ અને કામસેવનથી તથા મોહના ઉદયથી અને દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી તે નિદ્રા ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તે મોક્ષસુખને, નિદ્રાસુખ જેવું માનવું યોગ્ય નથી. કેમકે મુક્ત જીવો શ્રમાદિથી રહિત છે.(૨૯)

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org

लोके तत्सदृशो हार्थ:, कृत्स्नेऽप्यन्यो न विद्यते ।	I
उपगीयेत तद्येन, तस्मान्निरुपमं सुखम्	३०
लिङ्गप्रसिद्धेः प्रामाण्यादनुमानोपमानयोः ।	
अत्यन्तं चाऽप्रसिद्धं तद्, यत्तेनाऽनुपमं स्मृतम्	113811
प्रत्यक्षं तद्भगवतामईतां तैश्च भाषितम् ।	
गृह्यतेऽस्तीत्यतः प्राज्ञैर्न च्छद्मस्थपरीक्षया	॥३२॥

આ સમસ્ત જગતમાં તે (મોક્ષના સુખ) ના જેવો બીજો પદાર્થ જ નથી કે જેની સાથે તે (મોક્ષ-સુખ) સરખાવી શકાય. તેથી તે સુખ નિરૂપમ છે. (૩૦) અનુમાન અને ઉપમાનનું પ્રમાણપણું લિંગની પ્રસિદ્ધિથી (જ) થાય છે. (અનુમાનમાં અન્વય-વ્યતિરેકી લિંગ છે. ઉપમાનમાં સાદશ્યજ્ઞાન લિંગ છે.) જ્યારે મોક્ષસુખમાં તે અત્યંત અપ્રસિદ્ધ છે. માટે અનુપમ કહ્યું છે. (૩૧) શ્રી અરિહંતભગવંતોને તે (સુખ) પ્રત્યક્ષ છે તેથી તેઓ વડે કહેવાયેલું તે સુખ પંડિતો વડે (આગમ પ્રમાણથી) ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. (આગમ વિના) છત્રસ્થની પરીક્ષા વડે ગ્રહણ થાય તેવું નથી. (૩૨)

★ -ः प्रशस्तिः :- ★ वाचकमुख्यस्य शिवश्रियः प्रकाशयशसः प्रशिष्येण । शिष्येण घोषनन्दिक्षमाक्षमणस्यैकादशाङ्गविदः 11911 वाचनया च महावाचकक्षमणमुण्डपादशिष्यस्य । शिष्येण वाचकाऽऽचार्यमूलनाम्नः प्रथितकीर्तेः 11211 न्यग्रोधिकाप्रसूतेन विहरता पुरवरे कुसुमनाम्नि । कौभीषणिना स्वाति-तनयेन वात्सी-सुतेनार्घ्यम् 11311 अर्हद्वचनं सम्यग्गुरुक्रमेणाऽऽगतं सम्पधार्य । दुःखार्तं च दुरागम-विहतमर्ति लोकमवलोक्य HXH इदमुच्चैर्नागरवाचकेन सत्त्वाऽनुकम्पया दुब्धम् । तत्त्वार्थाधिगमाख्यं स्पष्टमुमास्वातिना शास्त्रम् 11411 यस्तत्त्वाधिगमाऽऽख्यं ज्ञास्यति च करिष्यते च तत्रोक्तम् । सोऽव्याबाध-सुखाख्यं प्राप्स्यत्यचिरेण परमार्थम् 11811 અર્થ - જે તત્ત્વાર્થાધિગમ નામના ગ્રંથને જાણશે અને તેમાં કહ્યા પ્રમાણે કરશે તે પીડારહિત એવા પરમાર્થ=મોક્ષ સખને જલ્દીથી પ્રાપ્ત કરશે... !!દ!!

* 985

อิกว-อ

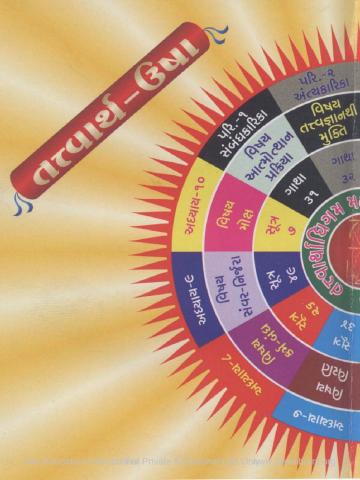
*

લત્ત્વાર્થ-ઉ

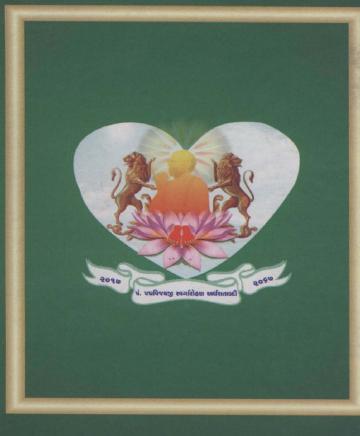
ભુવનમાંભાનુ ઝળક્યો !

સ્વર્ગત પૂજ્યશ્રી ભૂવનભાનુ બન્યા. બનેજ ને ! ઉષા એટલે પ્રભાત=અરુણોદય =પરોઢએ થાય પછી ભૂવનમાંભાનુ (સૂર્ય) ઝળકેજ. એ ઝળકાટ જીવોને-આપણા-<u> के</u>या लच्योने मणे छे से जणडाटमां तत्त्वोनी-सत्यनी ओणभ थाय छे. रे-આપણને થોડા ઘણા અંશે પ્રાપ્ત થઈ છે. -એ ઝળકાટનું મૂળ દૂરપૂર્વમાં પૂજ્ય-ગુરુદેવ શ્રી ભુવનભાનુસૂરિમહારાજા જ્યારે ભાનુ-विसनगरमां) तत्त्वार्ध-ઉषा रचार्ध त्यारे हतुं. आर्थ ओनी आपृत्तिना आलंजने જગત એ મૂળને સ્પર્શે. એજ શુભેચ્છા...

-આચાર્ચ વિજય જગરચન્દ્રસૂરિ

Jain Education International Private & Personal Use Onlyww.jainelibrary.org